M. TULLII

CICERONIS

OPERUM OMNIUM

VOL. I.

RHETORICORUM

VOL. I.

M. TULLII

CICERONIS

VOL. I.

DE ORATORE LIB. I. PARTITIO-
NES LIB.

VOL. I.

RHETORICORUM

VOL. I.

VOL. I.

De Oratore ad Q. Fratrem libri III.

VOL. I.

De Oratore ad Q. Fratrem

Libri III.

M. T.

CICERONIS

DE

ORATORE

AD

Q. FRATREM,

LIBRI TRES.

GLASGUAE,

IN AEDIBUS ACADEMICIS
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
M.DCC.XLIX.

BL

ARGUMENTUM.

Ut ex hiſce libris legendis majores fructus Lector percipiat, non inutile creditu fore, totius operis formam et quaſi figuram breviter depingere. de Rhetorica Cicero omnium Romanorum eloquentiſſimus tradit praecepta, nec ea quidem, Rhetorum aliorum more, nuda et inornata traditi, ſed oratione ita limata, et doctrina ita liberali, ut ſcias ipſum id aſſecutum eſſe, quod vellet aliis praecipere. plerumque fit, ut cum invidia audiatur, qui aliis praecipit: qui enim eos conatur docere, ſe iis ſuperiorem fore in eo, quod docet, pollicetur. hanc igitur invidiam a ſe Cicero artificio quodam removit, cum ſub perſonis Lucii Licinii Craſſi, et M. Antonii, oratorum ſuperioris ſaeculi principum, ſuam de eloquentia ſententiam explicavit. his ſenibus duos juvenes forumque vix ingreſſos, Cottam et Sulpicium, comites adjunxit: prudenter quidem; niſi enim in hanc diſputationem veniſſent ſenes, minus auctoritatis et gravitatis haberent ea, quae praeciperentur: et niſi juvenes adeſſent, qui et audiendi cupidi eſſent, et nondum ſatis uſu forenſi inſtructi, ſenes non potuiſſent hunc ſermonem ſine ineptiarum crimine inſtituere. vide, quam elegans ſit exordium diſputationis: artificium erat et levium Graecorum Rhetorum, ſe de Eloquentia diſſerere eſſe profiteri. hi ſenes, et ingenii, et in Rep. verſati, non, niſi fortuito, in hanc diſputationem incidunt; nihil de ſe promittunt, ſed curſu orationis, vel caſu potius in Rhetoricae campos incurrunt. nec in perſonis ſolum, ſed in loco decorum ſervat Cicero: non enim Romae, ſed ruri diſputant; non in urbis occupationes, ubi nullioribus his ſtudiis ſe dedere non licet, ſed in otio receſſus Tuſculani, quo profiſciſcentem curae Reipu. publicae negotia, etiamſi cum honorum venia, non ſequuntur.

In primo libro quaeritur, quae sit oratoris materia, quaeque artes sint illi ad cognoscendum necessariae. Crassus, cujus in persona explicatur ipsius Ciceronis sententia, perfectum oratorem instituit, eique omnium artium cognitionem subjungit: singulas percurrit, probatque et exemplis et rationibus, quam utilis sit unaquaeque oratori: Antonius vero, cujus disputatio ad mentem Quinti formatur, contra Crassum disputat, et cum indoctus a plerisque haberetur, solaque natura ad dicendum instructus, Eloquentiam a caeteris artibus segregat, eique solam bene dicendi scientiam adjungit. quae argumenta attulerat Crassus, ea omnia percurrit Antonius, et verbo magis, quam re dissolvit. aderat etiam huic disputationi Scaevola senex; quem Cicero a sequentibus libris dimovit, et quia infirma valetudine fuit, (ut ait ipse,) et quia in hoc libro disputatio de jure civili a Scaevolae studiis non abhorrebat: tantum vero virum proximae de jocis disputationi interesse non decebat.

In secundo libro partes Inventionis Antonio traduntur; in qua potius, quam in ornatu orationis excellat. omnia igitur praecepta ponit, ex quibus argumenta possimus eruere, quibus animos judicum movere et nobis conciliare: tria illa genera, judiciale, deliberativum, demonstrativum, tractat, digitumque ad fontes intendens docet, quo modo ea, quae universe dicuntur, ad unamquamque causam referri possint. ad Inventionem pertinent joci: Caesar igitur, qui in iis omnibus praestitit, huic disputationi adest, et ea omnia, quae de jocis didicerat aut observarat, in medium profert. deinde Antonius loquitur de memoria, scilicet artificiali (nam ea sola Inventionis est propria,) brevibusque omnia, quae ad illam spectat, praeceptis concludit.

In tertia partes Elocutionis Crasso deferuntur: in verbis enim magis, quam in sententiis eligendis ela-

boravit. prius igitur de universo genere dicendi pauca loquitur; deinde ad eas quatuor partes, quibus elocutio continetur, pure, dilucide, ornate et apte dicendi, sese revocat: has singulas percurrit, praecipue vero ornatum orationis. docet, quae verba eligenda sint, quae figurae, qui tropi adhibendi, quos numeros et pedes oratio postulet. tum ad extremum de Actione quaerit, docetque, quomodo et vox, et gestus, et vultus ad orationem accommodari debeat. omnes denique hi libri ita venusti, ita elegantes sunt, ut ab illis non solum praecepta, sed exempla Eloquentiae petenda sint.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

LIBER PRIMUS.

COgitanti mihi saepenumero, et memoria vetera repetenti, perbeati fuisse, Quinte frater, illi videri solent, qui in optima republica, cum et honoribus et rerum gestarum gloria florerent, eum vitae cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum praeclara studia referendi fore, justum, et prope ab omnibus concessum arbitrarer; si infinitus forensium rerum labor, et ambitiosa occupatio, decursis honorum, etiam aetatis flexu constitisset. quam spem cogitationum

et consiliorum meorum cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximae moles molestiarum et turbulentissimae tempestates exstiterunt. neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas inter nosque recolendas. nam prima aetate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis obsequar studiis nostris: et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causae amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mihi repetenda est veteris cujusdam memoriae non sane satis explicata recordatio, 2

sed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quae viri omnium eloquentissimi clarissimique senserint de omni ratione dicendi: vis enim, (ut mihi saepe dixisti,) quoniam quae pueris aut adolescentulis nobis ex commentariolis nostris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac aetate digna et hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot tantisque consecuti sumus, aliquid iisdem de rebus politius a nobis perfectiusque proferri: soletque nonnumquam hac de re a me in disputationibus nostris dissentire, quod ego prudentissimorum hominum artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab elegantia doctrinae segregandam putes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. ac mihi quidem, saepenumero in summos homines ac summis ingeniis praeditos intuenti, quaerendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles extitissent. nam, quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non mediocrium artium, sed prope maximarum. quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam, rerum ge-

et consiliorum meorum cum graves communium temporum, tum varii nostri casus fefellerunt. nam, qui locus quietis et tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximae moles molestiarum et turbulentissimae tempestates exstiterunt. neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus fructus otii datus est ad eas artes, quibus a pueris dediti fuimus, celebrandas inter nosque recolendas. nam prima aetate incidimus in ipsam perturbationem disciplinae veteris: et consulatu devenimus in medium rerum omnium certamen atque discrimen: et hoc tempus omne post consulatum objecimus iis fluctibus, qui, per nos a communi peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis obsequar studiis nostris: et, quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causae amicorum, vel respublica tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam. tibi vero, frater, neque hortanti deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus valere te potest, neque voluntate. Ac mi- 2
hi repetenda est veteris cujusdam memoriae non sane satis explicata recordatio,

ſed, ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoſcas, quae viri omnium eloquentiſſimi clariſſimique ſenſerint de omni ratione dicendi: vis enim, (ut mihi ſaepe dixiſti,) quoniam quae pueris aut adoleſcentulis nobis ex commentariolis noſtris inchoata ac rudia exciderunt, vix hac aetate digna et hoc uſu, quem ex cauſis, quas diximus, tot tantiſque conſecuti ſumus, aliquid iiſdem de rebus politius a nobis perfectiuſque proferri: ſoleſque nonnumquam hac de re a me in diſputationibus noſtris diſſentire, quod ego prudentiſſimorum hominum artibus eloquentiam contineri ſtatuam; tu autem illam ab elegantia doctrinae ſegregandam putes, et in quodam ingenii atque exercitationis genere ponendam. ac mihi quidem, ſaepenumero in ſummos homines ac ſummis ingeniis praeditos intuenti, quaerendum eſſe viſum eſt, quid eſſet, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles exſtitiſſent. nam, quocumque te animo et cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque
2 genere videbis, non mediocrium artium, ſed prope maximarum. quis enim eſt, qui, ſi clarorum hominum ſcientiam, rerum ge-

ſtarum vel utilitate vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori imperatorem? quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate praeſtantiſſimos pene innumerabiles; in dicendo autem excellentes vix paucos proferre poſſimus? jam vero conſilio ac ſapientia qui regere ac gubernare rempublicam poſſent, multi noſtra, plures patrum memoria, atque etiam majorum exſtiterunt; cum boni perdiu nulli, vix autem ſingulis aetatibus ſinguli tolerabiles oratores invenirentur. ac, ne quis forte cum aliis ſtudiis, quae reconditis in artibus atque in quadam varietate literarum verſentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni ſenatoris prudentia comparandam putet; convertat animum ad ea ipſa artium genera, circumſpiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: ſic facillime, quanta oratorum ſit ſemperque fuerit paucitas, judicabit. Neque enim te fugit, omnium laudatarum artium procreatricem quandam et quaſi parentem, eam, quam φιλοσοφίαν Graeci vocant, ab hominibus doctiſſimis judicari; in qua difficile eſt enumerare, quot viri, quanta ſcientia, quantaque in ſuis ſtudiis varie- 3

tate et copia fuerint, qui non una aliqua in re ſeparatim elaborarint, ſed omnia, quaecumque poſſent, vel ſcientiae perveſtigatione, vel diſſerendi ratione, comprehenderint. quis ignorat, ii, qui mathematici vocantur, quanta in obſcuritate rerum, et quam recondita in arte et multiplici ſubtilique verſentur? quo tamen in genere ita multi perfecti homines exſtiterunt, ut nemo fere ſtuduiſſe ei ſcientiae vehementius videatur, quin, quod voluerit, conſecutus ſit. quis muſicis, quis huic ſtudio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus ſe dedidit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim et materiam ſcientiae cogitatione comprehenderit? vere mihi hoc videor eſſe dicturus; ex omnibus iis, qui in harum artium ſtudiis liberaliſſimis ſint doctriniſque verſati, minimam copiam poetarum egregiorum exſtitiſſe: atque in hoc ipſo numero, in quo perraro exoritur aliquis excellens, ſi diligenter et ex noſtrorum et ex Graecorum copia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, quam poetae boni reperientur. quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia caeterarum artium ſtudia fere reconditis atque abditis e

fontibus hauriuntur: dicendi autem omnis ratio in medio posita, communi quodam in usu, atque in hominum more et sermone versatur: ut in caeteris id maxime excellat, quod longissime sit ab imperitorum intelligentia sensuque disjunctum: in dicendo autem vitium vel maximum sit a vulgari genere orationis, atque a consuetudine communis sensus abhorrere. Ac ne illud 4
quidem vere dici potest, aut plures caeteris artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiore, aut praemiis ad perdiscendum amplioribus commoveri. atque, ut omittam Graeciam, quae semper eloquentiae princeps esse voluit, atque illas omnium doctrinarum inventrices Athenas, in quibus summa dicendi vis et inventa est et perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla umquam vehementius, quam eloquentiae studia viguerunt. nam posteaquam, imperio omnium gentium constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere laudis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio omni enitendum putavit. ac primo quidem totius rationis ignari, qui neque exercitationis ullam viam, neque aliquod praeceptum artis esse arbitrarentur,

tantum, quantum ingenio et cogitatione poterant, conſequebantur. poſt autem, auditis oratoribus Graecis, cognitiſque eorum literis, adhibitiſque doctoribus, incredibili quodam noſtri homines dicendi ſtudio flagraverunt. excitabat eos magnitudo, et varietas, multitudoque in omni genere cauſarum; ut ad eam doctrinam, quam ſuo quiſque ſtudio aſſecutus eſſet, adjungeretur uſus frequens, qui omnium magiſtrorum praecepta ſuperaret. erant autem huic ſtudio maxima, quae nunc quoque ſunt, expoſita praemia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. ingenia vero (ut multis rebus poſſumus judicare) noſtrorum hominum multum caeteris hominibus omnium gentium praeſtiterunt. quibus de cauſis, quis non jure miretur, ex omni memoria aetatum, temporum, civitatum, tam exiguum oratorum numerum inveniri? ſed nimirum majus eſt hoc quiddam, quam homines opinantur, et pluribus ex artibus ſtudiiſque collectum. Quis enim aliud in maxima diſcentium multitudine, ſumma magiſtrorum copia, praeſtantiſſimis hominum ingeniis, infinita cauſarum varietate, ampliſſimis eloquentiae propoſitis praemiis,

esse causae putet, nisi rei quandam incredibilem magnitudinem ac difficultatem? est enim et scientia comprehendenda rerum plurimarum, sine qua verborum volubilitas inanis atque irridenda est: et ipsa oratio conformanda non solum electione, sed etiam constructione verborum: et omnes animorum motus, quos hominum generi rerum natura tribuit, penitus pernoscendi; quod omnis vis ratioque dicendi in eorum, qui audiunt, mentibus aut sedandis aut excitandis expromenda est. accedat eodem oportet lepos quidam facetiaeque, et eruditio libero digna, celeritasque et brevitas et respondendi et lacessendi, subtili venustate atque urbanitate conjuncta. tenenda praeterea est omnis antiquitas exemplorumque vis: neque legum aut juris civilis scientia negligenda est. nam quid ego de actione ipsa plura dicam? quae motu corporis, quae gestu, quae vultu, quae vocis conformatione ac varietate moderanda est: quae sola per se ipsa quanta sit, histrionum levis ars et scena declarat: in qua cum omnes in oris et vocis et motus moderatione elaborent, quis ignorat, quam pauci sint fuerintque, quos animo aequo spectare pos-

ſimus? quid dicam de theſauro rerum omnium memoria? quae niſi cuſtos inventis cogitatiſque rebus et verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiam ſi praeclariſſima fuerint, in oratore peritura. quamobrem mirari deſinamus, quae cauſa ſit eloquentium paucitatis; cum ex illis rebus univerſis eloquentia conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: hortemurque potius liberos noſtros, caeteroſque, quorum gloria nobis et dignitas chara eſt, ut animo rei magnitudinem complectantur, neque iis aut praeceptis, aut magiſtris, aut exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam ſe id, quod expetunt, conſequi poſ-
6 ſe confidant. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe omni laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnarum atque artium ſcientiam conſecutus: etenim ex rerum cognitione efflore ſcat et redundet oportet oratio; quae, niſi ſubeſt res ab oratore percepta et cognita, inanem quandam habet elocutionem et pene puerilem. neque vero ego hoc tantum oneris imponam noſtris praeſertim oratoribus, in hac tanta occupatione urbis ac vitae, nihil ut iis putem licere neſcire: quamquam vis oratoris pro-

feſſioque ipſa bene dicendi hoc ſuſcipere ac polliceri videatur, ut omni de re, quaecumque ſit propoſita, ab eo ornate copioſeque dicatur. ſed, quia non dubito, quin hoc pleriſque immenſum infinitumque videatur, et quod Graecos homines non ſolum ingenio et doctrina, ſed etiam otio ſtudioque abundantes, partitionem quandam artium feciſſe video, neque in univerſo genere ſingulos elaboraſſe; ſed ſepoſuiſſe a caeteris dictionibus eam partem dicendi, quae in forenſibus diſceptationibus judiciorum aut deliberationum verſaretur, et id unum genus oratori reliquiſſe; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi, re quaeſita et multum diſputata, ſummorum hominum prope conſenſu eſt tributum: repetamque non ab incunabulis noſtrae veteris pueriliſque doctrinae quendam ordinem praeceptorum; ſed ea, quae quondam accepi in noſtrorum hominum, eloquentiſſimorum et omni dignitate principum, diſputatione eſſe verſata: non quod illa contemnam, quae Graeci dicendi artifices et doctores reliquerunt; ſed, cum illa pateant in promptuque ſint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatius

explicari aut planius exprimi possint, dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus a nostris hominibus concessa est, auctoritatem Graecis anteponam. Cum igitur vehementius inveheretur in causam principum consul Philippus, Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus infringi jam debilitarique videretur, dici mihi memini, ludorum Romanorum diebus L. Crassum, quasi colligendi sui causa, se in Tusculanum contulisse: venisse eodem, socer ejus qui fuerat, Q. Mucius dicebatur, et M. Antonius, homo et consiliorum in republica socius, et summa cum Crasso familiaritate conjunctus. exierant autem cum ipso Crasso duo adolescentes, et Drusi maxime familiares, et in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suae collocarant, C. Cotta, qui tum tribunatum pl. petebat, et P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur. hi primo die de temporibus illis, deque universa republica quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt; quo quidem in sermone multa divinitus a tribus illis consularibus

Cotta deplorata et commemorata narrabat; ut nihil incidiſſet poſtea civitati mali, quod non impendere illi tanto ante vidiſſent: eo autem omni ſermone confecto, tantam in Craſſo humanitatem fuiſſe, ut, cum lauti accubuiſſent, tolleretur omnis illa ſuperioris triſtitia ſermonis; eaque eſſet in homine jucunditas et tantus in jocando lepos, ut dies inter eos curiae fuiſſe videretur, convivium Tuſculani. poſtero autem die, cum illi majores natu ſatis quieſſent, et in ambulationem ventum eſſet; dicebat tum Scaevolam, duobus ſpatiis tribuſve factis, dixiſſe, cur non imitamur, Craſſe, Socratem illum, qui eſt in Phaedro Platonis? nam me haec tua platanus admonuit, quae non minus ad opacandum hunc locum patulis eſt diffuſa ramis, quam illa, cujus umbram ſecutus eſt Socrates; quae mihi videtur non tam ipſa aquula, quae deſcribitur, quam Platonis oratione creviſſe: et, quod ille duriſſimis pedibus fecit, ut ſe abjiceret in herbam, atque ita illa, quae philoſophi divinitus ferunt eſſe dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi eſt aequius. tum Craſſum, imo vero commodius etiam, pulvinoſque popoſ-

ciſſe, et omnes in iis ſedibus, quae erant ſub platano, conſediſſe dicebat. Ibi, ut ex priſtino ſermone relaxarentur animi omnium, ſolebat Cotta narrare, Craſſum ſermonem quendam de ſtudio dicendi intuliſſe. qui cum ita eſſet exorſus, non ſibi cohortandum Sulpicium et Cottam; ſed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam eſſent facultatem adepti, ut non aequalibus ſuis ſolum anteponerentur, ſed cum majoribus natu compararentur. neque vero mihi quidquam, inquit, praeſtabilius videtur, quam poſſe dicendo tenere hominum coetus, mentes allicere, voluntates impellere, quo velit; unde autem velit, deducere. haec una res in omni libero populo, maximeque in pacatis tranquilliſque civitatibus praecipue ſemper floruit, ſemperque dominata eſt. quid enim eſt aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exiſtere unum, qui id, quod omnibus natura ſit datum, vel ſolus vel cum paucis facere poſſit? aut tam jucundum cognitu atque auditu, quam ſapientibus ſententiis gravibuſque verbis ornata oratio et polita? aut tam potens tamque magnificum, quam populi motus,

judicum religiones, ſenatus gravitatem unius oratione converti? quid porro tam regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre ſupplicibus, excitare afflictos, dare ſalutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? quid autem tam neceſſarium, quam tenere ſemper arma, quibus vel tectus ipſe eſſe poſſis, vel provocare improbos, vel te ulciſci laceſſitus? age vero, ne ſemper forum, ſubſellia, roſtra, curiamque meditere, quid eſſe poteſt in otio aut jucundius, aut magis proprium humanitatis, quam ſermo facetus ac nulla in re rudis? hoc enim uno praeſtamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, et quod exprimere dicendo ſenſa poſſumus. quamobrem quis hoc non jure miretur, ſummeque in eo elaborandum eſſe arbitretur, ut, quo uno homines maxime beſtiis praeſtent, in hoc hominibus ipſis antecellat? ut vero jam ad illa ſumma veniamus; quae vis alia potuit aut diſperſos homines unum in locum congregare; aut a fera agreſtique vita ad hunc humanum cultum civilemque deducere; aut jam conſtitutis civitatibus, leges, judicia, jura deſcribere? ac, ne plura, quae ſunt pene innu-

merabilia, conſecter, comprehendam brevi; ſic enim ſtatuo, perfecti oratoris moderatione et ſapientia non ſolum ipſius dignitatem, ſed et privatorum plurimorum, et univerſae reipublicae ſalutem maxime contineri. quamobrem pergite, ut facitis, adoleſcentes, atque in id ſtudium, in quo eſtis, incumbite, ut et vobis honori, et amicis utilitati, et reipublicae emolumento eſſe poſſitis. Tum Scaevola comiter, ut ſolebat, caetera, inquit, aſſentior Craſſo, ne aut de C. Laelii, ſoceri mei, aut de hujus, generi, aut arte aut gloria detraham: ſed illa duo, Craſſe, vereor, ut tibi poſſim concedere; unum, quod ab oratoribus civitates et initio conſtitutas, et ſaepe conſervatas eſſe dixiſti; alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, ſenatu, ſtatuiſti oratorem in omni genere ſermonis et humanitatis eſſe perfectum. quis enim tibi hoc conceſſerit, aut initio genus hominum in montibus ac ſylvis diſſipatum, non prudentium conſiliis compulſum potius, quam diſertorum oratione delinitum, ſe oppidis moenibuſque ſepſiſſe? aut vero reliquas utilitates, aut in inſtituendis, aut conſervandis civitatibus, non

a ſapientibus et fortibus viris, ſed a diſertis et ornate dicentibus eſſe conſtitutas? an vero tibi Romulus ille aut paſtores et convenas congregaſſe, aut Sabinorum connubia conjunxiſſe, aut finitimorum vim repreſſiſſe eloquentia videtur, non conſilio et ſapientia ſingulari? quid enim? in Numa Pompilio; quid? in Servio Tullo; quid? in caeteris regibus, quorum multa ſunt eximia ad conſtituendam rempublicam, num quod eloquentiae veſtigium apparet? quid? exactis regibus (tametſi ipſam exactionem mente, non lingua perfectam L. Bruti eſſe cernimus,) ſed deinceps omnia, nonne plena conſiliorum, inania verborum videmus? ego vero, ſi velim et noſtrae civitatis exemplis uti et aliarum, plura proferre poſſim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta per homines eloquentiſſimos importata: ſed, ut reliqua praetermittam, omnium mihi videor, exceptis, Craſſe, vobis duobus, eloquentiſſimos audiſſe Tib. et C. Sempronios; quorum pater homo prudens et gravis, haudquaquam eloquens, et ſaepe alias, et maxime cenſor ſaluti reipublicae fuit; atque is non accurata quadam orationis copia, ſed nutu atque ver-

bo libertinos in urbanas tribus transtulit; quod nisi fecisset, rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. at vero ejus filii diserti, et omnibus vel naturae vel doctrinae praesidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel avitis armis florentissimam accepissent, ista praeclara gubernatrice (ut ais) civitatum eloquentia rempublicam dissipaverunt. Quid? leges veteres moresque majorum: quid? auspicia, quibus et ego et tu, Crasse, cum magna reipublicae salute praesumus: quid? religiones et ceremoniae: quid? haec jura civilia, quae jampridem in nostra familia sine ulla eloquentiae laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata? equidem et Servium Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, et M. Aemilium Porcinam, et C. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus perculisti, ignarum legum, haesitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: et haec aetas nostra, praeter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus a nobis civile didicisti, (quod interdum pude-

at) juris ignara eſt. quod vero in extrema oratione quaſi tuo jure ſumſiſti, oratorem in omnis ſermonis diſputatione copioſiſſime poſſe verſari, id, niſi hic in tuo regno eſſemus, non tuliſſem, multiſque praeeſſem, qui aut interdicto tecum contenderent, aut te ex jure manum conſertum vocarent, quod in alienas poſſeſſiones tam temere irruiſſes. agerent enim tecum lege primum Pythagorei omnes atque Democritici; caeterique jure ſuo phyſici vindicarent, ornati homines in dicendo et graves, quibuſcum tibi juſto ſacramento contendere non liceret. urgerent praeterea philoſophorum greges, jam ab illo fonte et capite Socrate: nihil te de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitae didiciſſe, nihil omnino quaeſiſſe, nihil ſcire convincerent; et, cum univerſi in te impetum feciſſent, tum ſingulae familiae litem tibi intenderent. inſtaret Academia, quae, quicquid dixiſſes, id teipſum ſcire negaret: Stoici vero noſtri diſputationum ſuarum atque interrogationum laqueis te irretitum tenerent: Peripatetici autem etiam haec ipſa,

quae propria oratorum putas esse, adjumenta atque ornamenta dicendi ab se peti vincerent oportere; ac non solum meliora, sed etiam multo plura Aristotelem Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent. missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate conjungitur. quamobrem ista tanta tamque multa profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod potes praestare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior et probabilior esse videatur: ut in concionibus et sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse. Tum ille, non sum, inquit, nescius, Scaevola, ista inter Graecos dici et disceptari solere. audivi enim summos homines, cum quaestor ex Macedonia veniissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam Charmadas et Clitomachus et

Aeſchines obtinebant: erat etiam Metrodorus, qui cum illis una ipſum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum et copioſiſſimum. vigebat auditor Panaetii illius tui Mneſarchus, et Peripatetici Critolai Diodorus: multi erant praeterea praeclari in philoſophia et nobiles, a quibus omnibus una pene voce repelli oratorem a gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina rerumque majorum ſcientia, ac tantum in judicia et conciunculas, tamquam in aliquod piſtrinum, detrudi et compingi videbam. ſed ego neque illis aſſentiebar, neque harum diſputationum inventori et principi, longe omnium in dicendo graviſſimo et eloquentiſſimo, Platoni; cujus tum Athenis cum Charmada diligentius legi Gorgiam: quo in libro in hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipſe eſſe orator ſummus videbatur: verbi enim controverſia jam diu torquet Graeculos, homines contentionis cupidiores, quam veritatis. nam, ſi quis hunc ſtatuet eſſe oratorem, qui tantummodo in jure, aut in judiciis poſſit, aut apud populum, aut in ſenatu copioſe lo-

qui, tamen huic ipsi multa tribuat et concedat, necesse est: neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari et perite potest: qui autem haec cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? sin oratoris nihil vis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui; quaero, id ipsum qui possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? dicendi enim virtus, nisi ei, qui dicit, ea, de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest. quamobrem, si ornate locutus est, (sicut fertur, et mihi videtur,) physicus ille Democritus, materies illa fuit physici, de qua dixit; ornatus vero ipse verborum oratoris putandus est. et si Plato de rebus a civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo: si item Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, et in dicendo suaves atque ornati fuerunt: sint hae res, de quibus disputant,

in aliis quibuſdam ſtudiis; oratio quidem ipſa propria eſt hujus unius rationis, de qua loquimur et quaerimus. etenim videmus iiſdem de rebus jejune quoſdam et exiliter, ut eum, quem acutiſſimum ferunt, Chryſippum diſputaviſſe, neque ob eam rem philoſophiae non ſatisfeciſſe, quod non habuerit hanc dicendi in arte aliena facultatem. Quid ergo intereſt? aut qui diſcernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo et copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate et elegantia non utuntur? unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium; compoſitam orationem, et ornatam, et artificio quodam et expolitione diſtinctam. haec autem oratio, ſi res non ſubeſt ab oratore percepta et cognita, aut nulla ſit neceſſe eſt, aut omnium irriſione ludatur. quid eſt enim tam furioſum, quam verborum vel optimorum atque ornatiſſimorum ſonitus inanis, nulla ſubjecta ſententia nec ſcientia? quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, ſi, tamquam clientis cauſam, didicerit, dicet melius et ornatius, quam ille ipſe ejus rei inventor atque artifex. nam

si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias atque causas, et certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quae isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent. quis enim nescit maximam vim existere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem misericordiamque revocandis? quae, nisi qui naturas hominum, vimque omnem humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur aut reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo, (quod volet) perficere non poterit. atqui totus hic locus philosophorum putatur proprius, neque orator, me auctore, umquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concesserit, quod in ea solum illi voluerint elaborare, tractationem orationis, quae sine illa scientia nulla est, sibi assumet. hoc enim est proprium oratoris, quod saepe jam dixi, oratio gravis et ornata, et hominum sensibus ac menti-

bus accommodata. Quibus de rebus Aristotelem et Theophraſtum ſcripſiſſe fateor. ſed vide, ne hoc, Scaevola, totum ſit a me. nam ego, quae ſunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; iſti, quae de his rebus diſputant, oratorum eſſe concedunt. itaque caeteros libros artis iſti ſuae nomine, hos rhetoricos et inſcribunt et appellant. etenim, cum illi in dicendo inciderint loci (quod perſaepe evenit), ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de aequitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere ſit dicendum, clamabunt, credo, omnia gymnaſia atque omnes philoſophorum ſcholae, ſua haec eſſe omnia propria, nihil omnino ad oratorem pertinere: quibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis conſumendi otii cauſa diſſerant, cum conceſſero, illud tamen oratori tribuam et dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exanguique ſermone diſputant, hic cum omni gravitate et jucunditate explicet. haec ego cum ipſis philoſophis tum Athenis diſſerebam: cogebat enim me Marcus Marcellus hic noſter,

qui nunc aedilis curulis est, et profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus. jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ordines aetatesque descripto, dicant Graeci, si volunt, Lycurgum, aut Solonem (quamquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) sciisse melius, quam Hyperidem aut Demosthenem, perfectos jam homines in dicendo et perpolitos: vel nostros decemviros, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponant in hoc genere et Servio Galbae et socero tuo C. Laelio, quos constat dicendi gloria praestitisse. numquam enim negabo esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis atque tractandis studium suum omne posuerunt; sed oratorem plenum atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie copioseque dicere. Etenim saepe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuri-

ore aliqua ſcientia ſit promendum atque ſumendum. quaero enim, num poſſit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici ſine rei militaris uſu, aut ſaepe etiam ſine regionum terreſtrium aut maritimarum ſcientia; num apud populum de legibus jubendis aut vetandis? num in ſenatu de omni reipublicae genere dici ſine ſumma rerum civilium cognitione et prudentia: num admoveri poſſit oratio ad ſenſus animorum, atque motus vel inflammandos vel etiam extinguendos (quod unum in oratore dominatur), ſine diligentiſſima perveſtigatione earum omnium rationum, quae de naturis humani generis ac moribus a philoſophis explicantur? atque haud ſcio, an minus hoc vobis ſim probaturus; equidem non dubitabo, quod ſentio, dicere: Phyſica iſta ipſa, et Mathematica, et quae paulo ante caeterarum artium propria poſuiſti, ſcientiae ſunt eorum, qui illa profitentur: illuſtrare autem oratione ſi quis iſtas ipſas artes velit, ad oratoris ei confugiendum eſt facultatem. neque enim, ſi Philonem illum Architectum, qui Athenienſibus armamentarium fecit, conſtat perdiſerte populo rationem operis ſui

reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. nec, si huic M. Antonio pro Hermodoro fuisset de navalium opere dicendum, non, cum ab illo causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio copioseque dixisset. neque vero Asclepiades is (quo nos medico amicoque usi sumus), tum, cum eloquentia vincebat caeteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinae facultate utebatur, non eloquentiae. atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes: illud verius, neque quemquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundae ac poliundae orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere. Quamobrem si quis universam et propriam oratoris vim definire complectique vult; is orator erit, mea sententia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quaecumque res inciderit, quae sit dictione explicanda, prudenter, et composite, et ornate, et memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate. sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita posui,

quacumque de re, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat atque amputet: tamen illud tenebo, si, quae caeteris in artibus aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quae sint in disceptationibus atque in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quae sint in quaque re, multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum eae sunt artes, esse dicturum. ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quaeret a C. Mario affini nostro; et, cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse, illa scire videatur. sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum et peritissimum in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit. sin quae res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum (etsi haec quidem nosse debet orator), cum Sexto Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit. hoc profecto efficiet, ut, quamcumque rem a quoque cognoverit, de ea multo dicat ornatius,

quam ille ipſe, unde cognorit. ſed ſi me audierit, quoniam Philoſophia in tres partes eſt diſtributa, in naturae obſcuritatem, in differendi ſubtilitatem, in vitam atque mores; duo illa relinquamus, idque largiamur inertiae noſtrae: tertium vero, quod ſemper oratoris fuit, niſi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus eſſe poſſit, relinquemus. quare hic locus de vita et moribus totus eſt oratori perdiſcendus; caetera, ſi non didicerit, tamen poterit, ſi quando opus erit, ornare dicendo, ſi modo erunt ad eum delata et ei tradita. Etenim ſi conſtat inter doctos, hominem ignarum aſtrologiae, ornatiſſimis atque optimis verſibus Aratum de coelo ſtelliſque dixiſſe; ſi de rebus ruſticis hominem ab agro remotiſſimum, Nicandrum Colophonium, poetica quadam facultate, non ruſtica, ſcripſiſſe praeclare; quid eſt, cur non orator de rebus iis eloquentiſſime dicat, quas ad certam cauſam tempuſque cognorit? eſt enim finitimus oratori poeta, numeris adſtrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus ſocius ac pene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut termi-

nis circumſcribat aut definiat jus ſuum, quo minus ei liceat eadem illa facultate et copia vagari, qua velit. namque illud quare, Scaevola, negaſti te fuiſſe laturum, niſi in meo regno eſſes; quod in omni genere ſermonis, in omni parte humanitatis dixerim oratorem perfectum eſſe debere? numquam mehercule hoc dicerem, ſi eum, quem fingo, me ipſum eſſe arbitrarer: ſed, ut ſolebat C. Lucilius ſaepe dicere, (homo tibi ſubiratus, mihi propter eam ipſam cauſam minus, quam volebat, familiaris; ſed tamen et doctus, et perurbanus), ſic ſentio; neminem eſſe in oratorum numero habendum, qui non ſit omnibus iis artibus, quae ſunt libero dignae, perpolitus: quibus ipſis ſi in dicendo non utimur, tamen apparet atque exſtat, utrum ſimus earum rudes, an didicerimus: ut qui pila ludunt, non utuntur in ipſa luſione artificio proprio palaeſtrae, ſed indicat ipſe motus, didicerintne palaeſtram, an neſciant: et qui aliquid fingunt, etſi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum ſciant pingere, an neſciant, non obſcurum eſt: ſic in orationibus hiſce ipſis judiciorum, concionum, ſenatus, etiamſi propriae caeterae

non adhibeantur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc declamatorio ſit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus inſtructus acceſſerit. Tum ridens Scaevola, non luctabor, inquit, tecum, Craſſe, amplius: id enim ipſum, quod contra me locutus es, artificio quodam es conſecutus, ut et mihi, quae ego vellem non eſſe oratoris, concederes, et ea ipſa, neſcio quomodo, rurſus detorqueres atque oratori propria traderes. haec, cum ego praetor Rhodum veniſſem, et cum ſummo illo doctore iſtius diſciplinae Apollonio ea, quae a Panaetio acceperam, contuliſſem; irriſit ille quidem (ut ſolebat) philoſophiam, atque contempſit; multaque non tam graviter dixit, quam facete; tua autem fuit oratio ejuſmodi, non ut ullam artem doctrinamve contemneres; ſed ut omnes comites ac miniſtras oratoris eſſe diceres; quas, ego, ſi quis ſit unus complexus omnes, idemque ſi ad eas facultatem iſtam ornatiſſimae orationis adjunxerit, non poſſum dicere, eum non egregium quendam hominem atque admirandum fore. ſed is, ſi quis eſſet, aut ſi etiam umquam fuiſſet, aut vero ſi eſ-

ſe poſſet, tu eſſes unus profecto, qui, et meo judicio et omnium, vix ullam caeteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquiſti. verum ſi tibi ipſi nihil deeſt, quod in forenſibus rebus civilibuſque verſetur, quin ſcias; neque eam tamen ſcientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res et veritas ipſa concedat. hic Craſſus, memento, inquit, me non de mea, ſed de oratoris facultate dixiſſe. quid enim nos aut didicimus, aut ſcire potuimus, qui ante ad agendum, quam ad cognoſcendum venimus; quos in foro, quos in ambitione, quos in republica, quos in amicorum negotiis res ipſa ante confecit, quam poſſemus aliquid de rebus tantis ſuſpicari? quod ſi tibi tantum in nobis videtur eſſe, quibus, etiamſi ingenium (ut tu putas) non maxime defuit, doctrina certe et otium et hercule etiam ſtudium illud diſcendi acerrimum defuit; quid cenſes, ſi ad alicujus ingenium vel majus illa, quae ego non attigi, acceſſerint? qualem illum, et quantum oratorem futurum? Tum Antonius, probas mihi, inquit, iſta, Craſſe, quae dicis; nec dubito, quin multo locupleti- 18

or in dicendo futurus ſit, ſi quis omnium rerum, atque artium rationem naturamque comprehenderit. ſed primum id difficile eſt factu, praeſertim in hac noſtra vita noſtriſque occupationibus: deinde illud etiam verendum eſt, ne abſtrahamur ab hac exercitatione, et conſuetudine dicendi populari et forenſi; aliud enim mihi quoddam genus orationis eſſe videtur eorum hominum, de quibus paulo ante dixiſti, quamvis illi ornate et graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur: nitidum quoddam genus eſt verborum et laetum; et palaeſtrae magis et olei, quam hujus civilis turbae ac fori. namque egomet, qui ſero ac leviter Graecas literas attigiſſem, tamen cum pro conſule in Ciliciam proficiſcens Athenas veniſſem, complures tum ibi dies ſum propter navigandi difficultatem commoratus: ſed, cum quotidie mecum haberem homines doctiſſimos, eos fere ipſos, qui abs te modo ſunt nominati, cumque hoc, neſcio quomodo, apud eos increbuiſſet, me in cauſis majoribus, ſicuti te, ſolere verſari; pro ſe quiſque, ut poterat, de officio et ratione oratoris diſputabat. horum alii, ſi-

cut iſte ipſe Mneſarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil eſſe dicebat, niſi quoſdam operarios lingua celeri et exercitata: oratorem autem, niſi qui ſapiens eſſet, eſſe neminem: atque ipſam eloquentiam, quod ex bene dicendi ſcientia conſtaret, unam quandam eſſe virtutem; et qui unam virtutem haberet, omnes habere; eaſque eſſe inter ſe aequales et pares; ita qui eſſet eloquens, eum virtutes omnes habere, atque eſſe ſapientem. ſed haec erat ſpinoſa quaedam et exilis oratio, longeque a noſtris ſenſibus abhorrebat. Charmadas vero multo uberius iiſdem de rebus loquebatur; non quo aperiret ſententiam ſuam (hic enim mos erat patrius Academiae, adverſari ſemper omnibus in diſputando); ſed tum maxime tamen hoc ſignificabat, eos, qui rhetores nominarentur, et qui dicendi praecepta traderent, nihil plane tenere; neque poſſe quemquam facultatem aſſequi dicendi, niſi qui philoſophorum inventa didiciſſet. Diſputabant 19
contra diſerti homines, Athenienſes, et in republica cauſiſque verſati, in quis erat etiam is, qui nuper Romae fuit, Menedemus, hoſpes meus; qui cum diceret eſſe

quandam prudentiam, quae versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum et regendarum rerum publicarum, excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, et quadam incredibili varietate rerum et copia: omnes enim partes illius ipsius prudentiae petendas esse a philosophia docebat, neque ea, quae statuerentur in republica de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de justitia, de patientia, de temperantia, de modo rerum omnium, caeteraque, sine quibus civitates aut esse aut bene moratae esse non possent, usquam in eorum inveniri libellis. quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur; quaerebat, cur de prooemiis et epilogis et de ejusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus instituendis, de scribendis legibus, de aequitate, de justitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus litera in eorum libris nulla inveniretur. ipsa vero praecepta sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiae, quam sibi adscisceret; sed ne hanc quidem ipsam dicen-

di rationem ac viam noſſe: caput enim eſſe arbitrabatur oratoris, ut et ipſis, apud quos ageret, talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur, (id fieri vitae dignitate, de qua nihil rhetorici iſti doctores in praeceptis ſuis reliquiſſent); et uti eorum, qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator: quod item fieri nullo modo poſſe, niſi cognoſceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, et quibus rebus, et quo genere orationis in quamque partem moverentur: haec autem eſſe penitus in media Philoſophia retruſa atque abdita, quae iſti rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent. ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demoſthenis praeclare ſcripta pronuntians docebat illum, in animis vel judicum vel populi in omnem partem dicendo permovendis, non fuiſſe ignarum, quibus ea rebus conſequeretur, quae negaret ille ſine philoſophia quemquam ſcire poſſe. Huic ille reſpondebat, non ſe negare Demoſthenem ſummam prudentiam ſummamque vim habuiſſe dicendi: ſed (ſive ille hoc ingenio potuiſſet, ſive, id quod con-

ſtaret, Platonis ſtudioſus audiendi fuiſſet, non quid ille potuiſſet, ſed quid iſti docerent, eſſe quaerendum. ſaepe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnimodis diſputaret, nullam artem eſſe dicendi: idque cum argumentis docuerat, quod ita nati eſſemus, ut et blandiri ſuppliciter iis, a quibus eſſet petendum, et adverſarios minaciter terrere poſſemus; et rem geſtam exponere; et id, quod intenderemus, confirmare; et id, quod contra diceretur, refellere; et ad extremum deprecari aliquid et conqueri; quibus in rebus omnis oratorum verſaretur facultas: et quod conſuetudo exercitatioque et intelligendi prudentiam acueret, et eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur: nam primum, quaſi dedita opera, neminem ſcriptorem artis ne mediocriter quidem diſertum fuiſſe dicebat, cum repeteret uſque a Corace neſcio quo, et Tyſia, quos artis illius inventores et principes fuiſſe conſtaret: eloquentiſſimos autem homines, qui iſta nec didiciſſent nec omnino ſcire curaſſent, innumerabiles quoſdam nominabat: in quibus etiam (ſive ille irridens, ſive quod ita putaret atque ita

audiſſet) me in illo numero, qui illa non didiciſſem, et tamen (ut ipſe dicebat) poſſem aliquid in dicendo proferebat: quorum illi alterum facile aſſentiebar, nihil me didiciſſe; in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipſum errare arbitrabar. artem vero negabat eſſe ullam, niſi quae cognitis penituſque perſpectis, et in unum exitum ſpectantibus, et numquam fallentibus rebus contineretur. haec autem omnia, quae tractarentur ab oratoribus, dubia eſſe et incerta; cum et dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, et audirentur ab iis, quibus non ſcientia eſſet tradenda, ſed exigui temporis aut falſa aut certe obſcura opinio. quid multa? ſic mihi tum perſuadere videbatur, neque artificium ullum eſſe dicendi, neque quemquam poſſe, niſi qui illa, quae a doctiſſimis hominibus in philoſophia dicerentur, cognoſſet, aut callide aut copioſe dicere. quibus dicere Charmadas ſolebat, ingenium tuum, Craſſe, vehementer admirans, me ſibi perfacilem in audiendo, te perpugnacem in diſputando eſſe viſum. Tumque ego, hac eadem opi- 21
nione adductus, ſcripſi etiam illud quodam in libello, qui me imprudente et invito ex-

cidit et pervenit in manus hominum, diſertos me cognoſſe nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum ſtatuebam diſertum, qui poſſet ſatis acute atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem vero, qui mirabilius et magnificentius augere poſſet atque ornare, quae vellet, omneſque omnium rerum, quae ad dicendum pertinerent, fontes animo ac memoria contineret. id ſi eſt difficile nobis, qui ante, quam ad diſcendum ingreſſi ſumus, obruimur ambitione et foro, ſit tamen in re poſitum atque natura: ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in noſtris hominibus eſſe video, non deſpero fore aliquem aliquando, qui et ſtudio acriore, quam nos ſumus atque fuimus, et otio ac facultate diſcendi majore ac maturiore, et labore atque induſtria ſuperiore, cum ſe ad audiendum, legendum ſcribendumque dediderit, exiſtat talis orator, qualem quaerimus; qui jure non ſolum diſertus, ſed etiam eloquens dici poſſit; qui tamen mea ſententia aut hic eſt jam Craſſus, aut, ſi quis pari fuerit ingenio, pluraque, quam hic, et au-

dierit et lectitarit et scripserit, paulum huic aliquid poterit addere. hoc loco Sulpicius, insperanti mihi, inquit, et Cottae, sed valde optanti utrique nostrum cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini: nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum excipere possemus: ut vero penitus in eam ipsam totius hujus vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pene intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur: ego enim, qui ab ineunte aetate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo numquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum et per memetipsum egissem, et per Drusum saepe tentassem: quo in genere, tu, Antoni, (vere loquar) numquam mihi percunctanti aut quaerenti aliquid defuisti, et persaepe me, quae soleres in dicendo observare, docuisti. nunc, quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quaerimus, et quoniam princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis

hanc veniam, ut ea, quae ſentitis de omni genere dicendi, ſubtiliter perſequamini. quod quidem ſi erit a vobis impetratum, magnam habebo, Craſſe, huic palaeſtrae et Tuſculano tuo gratiam, et longe Academiae illi ac Lyceo tuum hoc ſuburbanum gymnaſium anteponam. Tum ille, imo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui et poteſt facere id, quod requiris, et conſuevit, ut te audio dicere. nam me quidem fateor ſemper a genere hoc toto ſermonis refugiſſe, et tibi cupienti atque inſtanti ſaepiſſime negaſſe, ut tute paulo ante dixiſti: quod ego non ſuperbia, neque inhumanitate faciebam; neque quo tuo ſtudio rectiſſimo atque optimo non obſequi vellem, praeſertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum aptumque cognoſſem; ſed mehercule iſtius diſputationis inſolentia, atque earum rerum, quae quaſi in arte traduntur, inſcitia. tum Cotta, quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Craſſe, loquerere, aſſecuti ſumus; de reliquo jam noſtra culpa fuerit, ſi te, niſi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiſerimus. de his, credo, re-

bus, inquit Crassus, ut in cretionibus scribi solet, QUIBUS SCIAM POTEROQUE. tum ille, namque, quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? jam vero ista conditione, dum mihi liceat negare posse, quod non potero, et fateri nescire, quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini. atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quaerimus, existimesne artem aliquam esse dicendi. quid mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Graeculo otioso et loquaci, et fortasse docto atque erudito, quaestiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? quando enim me ista curasse aut cogitasse arbitramini, et non semper irrisisse potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, si quis quid quaereret? quod primum ferunt Leontinum fecisse Gorgiam, qui permagnum quiddam suscipere ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. postea vero vulgo hoc face-

e coeperunt, hodieque faciunt; ut nulla sit res neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua non se omnia, quae dici possunt, profiteantur esse dicturos. quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Graecum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est: est enim apud M. Pisonem, adolescentem jam huic studio deditum, summo hominem ingenio noströque cupidissimum, Peripateticus Stasseas, homo nobis sane familiaris, et (ut inter homines peritos constare video) in illo suo genere omnium princeps. Quem tu mihi, inquit Mucius, Stasseam, quem Peripateticum narras? gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Graeci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis cantilenam requirunt, sed ex homine omnium sapientissimo atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis, sed in maximis causis, et in hoc domicilio imperii et gloriae sit consilio linguaque princeps, cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam scisscitantur. equidem te cum in dicendo semper putavi

deum, tum vero tibi numquam eloquentiae majorem tribui laudem, quam humanitatis; qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere. ego vero, inquit, istis obsequi studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. ac primum illud (quoniam auctoritatem tuam negligere, Scaevola, fas mihi esse non puto) respondeo, mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri; sed omnem esse contentionem inter homines doctos in verbi controversia positam. nam, si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis planeque cognitis, atque ab opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla: sunt enim varia; et ad vulgarem popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis nostrae dictionis. sin autem ea, quae observata sunt in usu ac ratione dicendi, haec ab hominibus callidis ac peritis animadversa ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id

quod fieri potuisse video); non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione ars esse videatur. sed sive est ars, sive artis quaedam similitudo, non est quidem ea negligenda; verum intelligendum est, alia quaedam ad consequendam eloquentiam esse majora. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent; neque rursum eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista exposueris, quae putas ad dicendum plus, quam ipsam artem posse prodesse. dicam equidem, quoniam institui, petamque a vobis, inquit, ne has meas ineptias efferatis: quamquam moderabor ipse, ne, ut quidam magister atque artifex, sed quasi unus e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis videar non ipse aliquid a me promisisse, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse. equidem, cum peterem magistratus, solebam in prensando dimittere a me Scaevolam, cum ei ita dicerem, me velle

esse ineptum; id erat, petere blandius; quod, nisi inepte fieret, bene non posset fieri: hunc autem esse hominem unum ex omnibus, quo praesente ego ineptus esse minime vellem; quem quidem nunc mearum ineptiarum testem et spectatorem fortuna constituit. nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere, cum id ipsum, dicere, numquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium? perge vero, Crasse, inquit Mucius: istam enim culpam, quam vereris, ego praestabo. Sic igitur sentio, inquit Crassus, naturam primum atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: neque vero istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis rationem dicendi et viam, sed naturam defuisse. nam et animi atque ingenii celeres quidam motus esse debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque sint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni: et, si quis est, qui haec putet arte accipi posse, quod falsum est, (praeclare enim se res habeat, si haec accendi aut commoveri arte possint; inseri quidem et donari ab arte non possunt; omnia sunt enim illa dona na-

turae); quid de illis dicet, quae certe cum ipso homine nascuntur? linguae solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quaedam, et figura totius oris et corporis? neque haec ita dico, ut ars aliquid limare non possit, (neque enim ignoro et quae bona sint, fieri meliora posse doctrina, et quae non optima, aliquo modo acui tamen et corrigi posse); sed sunt quidam aut ita lingua haesitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu motuque corporis vasti atque agrestes, ut etiamsi ingeniis atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possint. sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturae muneribus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur. magnum quoddam est onus atque munus, suscipere atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus magno in conventu hominum audiendum: adest enim fere nemo, quin acutius atque acrius vitia in dicente, quam recta videat: ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quae laudanda sunt, obruit. neque haec in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, siquid naturale forte

non habeant, omnino a dicendi ſtudio deterream. quis enim non videt, C. Caelio aequali meo, magno honori fuiſſe, homini novo, illam ipſam, quamcumque aſſequi potuerit, in dicendo mediocritatem? quis veſtrum aequalem Q. Varium, vaſtum hominem atque foedum, non intelligit illa ipſa facultate, quamcumque habet, magnam eſſe in civitate gratiam conſecutum? Sed, quia de oratore quaerimus, fingendus eſt nobis oratione noſtra detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude cumulatus: neque enim, ſi multitudo litium, ſi varietas cauſarum, ſi haec turba et barbaria forenſis dat locum vel vitioſiſſimis oratoribus, idcirco nos hoc, quod quaerimus, omittemus. itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quaeritur neceſſaria, ſed animi libera quaedam oblectatio, quam diligenter et quam prope faſtidioſe judicamus? nullae enim lites, neque controverſiae ſunt, quae cogant homines, ſicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti. eſt igitur oratori diligenter providendum, non uti illis ſatisfaciat, quibus neceſſe eſt; ſed ut iis ipſis admirabilis eſſe vi-

deatur, quibus libere liceat judicare. ac, si quaeritis plane quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui et tacendum putavi. mihi etiam qui optime dicunt, quique id facillime atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, et in exordienda oratione perturbantur, pene impudentes videntur: tametsi id accidere non potest: ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, varioque eventus orationis, exspectationemque hominum pertimescit. qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur: non enim pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, impudentiae nomen effugere debemus. quem vero non pudet (id quod in plerisque video), hunc ego non reprehensione solum, sed etiam poena dignum puto. equidem et in vobis animadvertere soleo, et in me ipso saepissime experior, ut exalbescam in principiis dicendi, et tota mente atque omnibus artubus contremiscam. adolescentulus ve-

ro ſic initio accuſationis exanimatus ſum, ut hoc ſummum beneficium Q. Maximo debuerim, quod continuo conſilium dimiſerit, ſimul ac me fractum ac debilitatum metu viderit. hic omnes aſſenſi, ſignificare inter ſeſe, et colloqui coeperunt: fuit enim mirificus quidam in Craſſo pudor, qui tamen non modo non obeſſet ejus orationi, ſed etiam probitatis commendatione prodeſſet. Tum Antonius, ſaepe, ut dicis, inquit, animadverti, Craſſe, et te et caeteros ſummos oratores, (quamquam tibi par, mea ſententia, nemo unquam fuit), in dicendi exordio permoveri: cujus quidem rei cum cauſam quaererem, quidnam eſſet, cur, ut in quoque oratore plurimum eſſet, ita maxime is pertimeſceret, has cauſas inveniebam duas: unam, quod intelligerent ii, quos uſus ac natura docuiſſet, nonnumquam ſummis oratoribus non ſatis ex ſententia eventum dicendi procedere: ita non injuria, quotieſcumque dicerent, id, quod aliquando poſſet accidere, ne tum accideret, timere: altera eſt haec, de qua queri ſaepe ſoleo, caeterarum homines artium ſpectati et probati, ſi quando aliquid mi- 27

nus bene fecerunt, quam ſolent, aut noluiſſe, aut valetudine impediti non potuiſſe conſequi id, quod ſcirent, putantur: noluit, inquiunt, hodie agere Roſcius; aut, Crudior fuit. oratoris peccatum, ſi quod eſt animadverſum, ſtultitiae peccatum videtur: ſtultitia autem excuſationem non habet; quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, ſtultus fuiſſe. quo etiam gravius judicium in dicendo ſubimus: quoties enim dicimus, toties de nobis judicatur: et qui ſemel in geſtu peccavit, non continuo exiſtimatur neſcire geſtum; cujus autem in dicendo aliquid reprehenſum eſt, aut aeterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

28 Illud vero, quod a te dictum eſt, eſſe permulta, quae orator niſi a natura haberet, non multum a magiſtro adjuvaretur, valde tibi aſſentior; inque eo vel maxime probavi ſummum illum doctorem, Alabandenſem Apollonium, qui, cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos judicabat non poſſe oratores evadere, operam apud ſeſe perdere; dimittebatque, et, ad quam quemque artem putabat eſſe aptum, ad eam impellere atque horta-

ri ſolebat. ſatis eſt enim caeteris artificiis percipiendis, tantummodo ſimilem eſſe hominis, et id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, ſiquis forte ſit tardior, poſſe percipere animo et memoria cuſtodire. non quaeritur mobilitas linguae, non celeritas verborum, non denique ea, quae nobis non poſſumus fingere, facies, vultus, ſonus. in oratore autem acumen dialecticorum, ſententiae philoſophorum, verba prope poetarum, memoria juriſconſultorum, vox tragoedorum, geſtus pene ſummorum actorum eſt requirendus. quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri poteſt: quae enim, ſingularum rerum artifices ſingula ſi mediocriter adepti ſunt, probantur, ea, niſi omnia ſumma ſunt in oratore, probari non poſſunt. tum Craſſus, atqui vide, inquit, in artificio perquam tenui et levi, quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam conſtat eſſe maximam. ſaepe enim ſoleo audire Roſcium, cum ita dicat, ſe adhuc reperire diſcipulum, quem quidem probaret, potuiſſe neminem: non quo non eſſent quidam probabiles, ſed quia, ſi aliquid modo eſſet vitii, id ferre i-

pſe non poſſet: nihil eſt enim tam inſigne, nec tam ad diuturnitatem memoriae ſtabile, quam id, in quo aliquid offenderis. itaque, ut ad hanc ſimilitudinem hujus hiſtrionis oratoriam laudem dirigamus, videtiſne, quam nihil ab eo, niſi perfecte, nihil niſi cum ſumma venuſtate fiat? nihil niſi ita, ut deceat, et uti omnes moveat atque delectet? itaque hoc jamdiu eſt conſecutus, ut, in quo quiſque artificio excelleret, is in ſuo genere Roſcius diceretur. hanc ego abſolutionem perfectionemque in oratore deſiderans, a qua ipſe longe abſum, facio impudenter: mihi enim volo ignoſci, caeteris ipſe non ignoſco. nam qui non poteſt, qui vitioſe facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ad id, quod facere poſ-
29 ſit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam jus civile, aut rem militarem jubes diſcere? nam quis ad iſta ſumma atque in omni genere perfecta poteſt pervenire? tum ille, ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam ac praeclaram indolem ad dicendum eſſe cognovi, idcirco haec expoſui omnia; nec magis ad eos deterrendos,

qui non poſſent, quam ad vos, qui poſſetis, exacuendos accommodavi orationem meam. et quamquam in utroque veſtrum ſummum eſſe ingenium ſtudiumque perſpexi; tamen haec, quae ſunt in ſpecie poſita, de quibus plura fortaſſe dixi, quam ſolent Graeci dicere, in te, Sulpici, divina ſunt. ego enim neminem nec motu corporis, neque ipſo habitu atque forma aptiorem, nec voce pleniorem aut ſuaviorem mihi videor audiſſe; quae quibus a natura minora data ſunt, tamen illud aſſequi poſſunt, ut iis, quae habeant, modice et ſcienter utantur, et ut ne dedeceat: id enim eſt maxime vitandum, et de hoc uno minime eſt facile praecipere, non mihi modo, qui ſicut unus paterfamilias his de rebus loquor, ſed etiam ipſi illi Roſcio, quem ſaepe audio dicere, caput eſſe artis, decere: quod tamen unum id eſſe, quod tradi arte non poſſit. ſed, ſi placet, ſermonem alio transferamus, et noſtro more aliquando, non rhetorico, loquamur. minime vero, inquit Cotta: nunc enim te jam exoremus, neceſſe eſt, (quoniam retines nos in hoc ſtudio, nec ad aliam dimittis artem), ut nobis explices, quic-

quid eſt, iſtud quod tu in dicendo potes: neque enim ſumus nimis avidi; iſta tua mediocri eloquentia contenti ſumus; idque ex te quaerimus, (ut ne plus nos aſſequamur, quam quantulum tu in dicendo aſſecutus es), quoniam, quae a natura expetenda ſunt, ea dicis non nimis deeſſe nobis, quid praeterea eſſe aſſumendum putes. Tum Craſſus arridens, quid cenſes, inquit, Cotta, niſi ſtudium et ardorem quendam amoris? ſine quo, cum in vita nihil quicquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo umquam aſſequetur. neque vero vos ad eam rem video eſſe cohortandos, quos, cum mihi quoque ſitis moleſti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate. ſed profecto ſtudia nihil proſunt perveniendi aliquo, niſi illud, quod eo, quo intendas, ferat deducatque, cognoris. quare, quoniam mihi levius quoddam onus imponitis, neque ex me de oratoris arte, ſed de hac mea, quantulacumque eſt, facultate quaeritis, exponam vobis quandam, non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem, rationem conſuetudinis meae, qua quondam ſolitus ſum uti, cum

mihi in iſto ſtudio verſari adoleſcenti licebat. tum Sulpicius, o diem, Cotta, nobis, inquit, optatum! quod enim neque precibus umquam, nec inſidiando, nec ſpeculando aſſequi potui, ut, quid Craſſus ageret meditandi, aut dicendi cauſa, non modo videre mihi, ſed ex ejus ſcriptore et lectore Diphilo ſuſpicari liceret; id ſpero nos eſſe adeptos, omniaque jam ex ipſo, quae diu cupimus, cognituros. Tum Craſſus, atqui arbitror, Sulpici, cum 31
audieris, non tam te haec admiraturum, quae dixero, quam exiſtimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, cauſam, cur cuperes, non fuiſſe: nihil enim dicam reconditum, nihil exſpectatione veſtra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. nam principio illud, quod eſt homine ingenuo liberaliterque educato dignum, non negabo me iſta omnium communia et contrita praecepta didiciſſe; primum oratoris officium eſſe, dicere ad perſuadendum accommodate: deinde eſſe omnem orationem aut de infinitae rei quaeſtione, ſine deſignatione perſonarum et temporum; aut de re certis in perſonis ac temporibus locata. in utraque autem re, quic-

quid in controverſiam veniat, in eo quaeri ſolere, aut factumne ſit; aut, ſi eſt factum, quale ſit; aut etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum eſſe videatur. exiſtere autem controverſias etiam ex ſcripti interpretatione, in quo aut ambigue quid ſit ſcriptum, aut contrarie, aut ita, ut a ſententia ſcriptum diſſideat: his autem omnibus partibus ſubjecta quaedam eſſe argumenta propria. ſed cauſarum, quae ſint a communi quaeſtione ſejunctae, partim in judiciis verſari, partim in deliberationibus: eſſe etiam genus tertium, quod in laudandis aut vituperandis hominibus poneretur: certoſque eſſe locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus aequitas quaeritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus conſilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad perſonarum dignitatem omnia referrentur. cumque eſſet omnis oratoris vis ac facultas in quinque partes diſtributa; ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non ſolum ordine, ſed etiam momento quodam atque judicio diſpenſare, atque componere; tum

ea denique veſtire atque ornare oratione; poſt memoria ſepire; ad extremum agere cum dignitate et venuſtate: etiam illa cognoram et acceperam, ante, quam de re diceremus, initio conciliandos eorum eſſe animos, qui audirent; deinde rem demonſtrandam; poſtea controverſiam conſtituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum; poſt, quae contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quae pro nobis eſſent, amplificanda et augenda, quaeque eſſent pro adverſariis, infirmanda atque frangenda. Audieram etiam, quae de orationis ipſius ornamentis traderentur; in qua praecipitur primum, ut pure et latine loquamur; deinde ut plane et dilucide; tum ut ornate; poſt ad rerum dignitatem apte et quaſi decore; ſingularumque rerum praecepta cognoram. quinetiam, quae maxime propria eſſent naturae, tamen his ipſis artem adhiberi videram: nam de actione et de memoria quaedam brevia, ſed magna cum exercitatione praecepta guſtaram. in his enim fere rebus omnis iſtorum artificum doctrina verſatur, quam ego ſi nihil dicam adjuvare, mentiar: habet enim quae-

dam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, et quo intuens, ab eo, quodcumque sibi proposuerit, minus aberret. verum ego hanc vim intelligo esse in praeceptis omnibus, non ut ea secuti oratores eloquentiae laudem sint adepti; sed, quae sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque id egisse: sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum; quod tamen, ut ante dixi, non ejicio: est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum non illiberale. ea exercitatio quaedam suscipienda vobis est; quamquam vos quidem jampridem estis in cursu; sed iis, qui ingrediuntur in stadium, quique ea, quae agenda sunt in foro, tanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra praedisce re ac meditari. hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: attamen ista, quae abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus, quamquam sunt nobis quoque non inaudita: verum illa mox; nunc de ipsa exercitatione, quid
33 sentias, quaerimus. Equidem probo ista, Crassus inquit, quae vos facere soletis, ut,

cauſa aliqua poſita conſimili cauſarum earum, quae in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. ſed plerique in hoc vocem modo, neque eam ſcienter, et vires exercent ſuas, et linguae celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos, quod audierunt, dicendo homines, ut dicant, efficere ſolere: vere enim etiam illud dicitur, perverſe dicere homines, perverſe dicendo, facillime conſequi. quamobrem in iſtis ipſis exercitationibus, etſi utile eſt etiam ſubito ſaepe dicere, tamen illud utilius, ſumto ſpatio ad cogitandum, paratius atque accuratius dicere. caput autem eſt, quod (ut vere dicam) minime facimus, (eſt enim magni laboris, quem plerique fugimus), quam plurimum ſcribere. ſtilus optimus et praeſtantiſſimus dicendi effector, ac magiſter; neque injuria: nam ſi ſubitam et fortuitam orationem commentatio et cogitatio facile vincit; hanc ipſam profecto aſſidua ac diligens ſcriptura ſuperabit. omnes enim ſive artis ſunt loci, ſive ingenii cujuſdam atque prudentiae, qui modo inſunt in ea re, de qua ſcribimus, anquirentibus nobis, omnique a-

cie ingenii contemplantibus oſtendunt ſe et occurrunt; omneſque ſententiae verbaque omnia, quae ſunt cujuſque generis maxime illuſtria, ſub acumen ſtili ſubeant et ſuccedant neceſſe eſt: tum ipſa collocatio conformatioque verborum perficitur in ſcribendo, non poetico, ſed quodam oratorio numero et modo. haec ſunt, quae clamores et admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quiſquam, niſi diu multumque ſcriptitarit, etiam ſi vehementiſſime ſe in his ſubitis dictionibus exercuerit, conſequetur; et, qui a ſcribendi conſuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut etiam ſubito ſi dicat, tamen illa, quae dicantur, ſimilia ſcriptorum eſſe videantur; atque etiam, ſi quando in dicendo ſcriptum attulerit aliquid, cum ab eo diſceſſerit, reliqua ſimilis oratio conſequetur. ut concitato navigio, cum remiges ſuſtinuerunt, retinet tamen ipſa navis motum et curſum ſuum, intermiſſo impetu pulſuque remorum: ſic in oratione perpetua, cum ſcripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua curſum ſcriptorum ſimilitudine et vi concita-
34 ta. In quotidianis autem cogitationibus

equidem mihi adoleſcentulus proponere ſolebam illam exercitationem maxime, qua C. Carbonem, noſtrum illum inimicum, ſolitum eſſe uti ſciebam; ut aut verſibus propoſitis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ad eum finem, quem memoria poſſem comprehendere, eam rem ipſam, quam legiſſem, verbis aliis quam maxime poſſem lectis pronuntiarem. ſed poſt animadverti hoc eſſe in hoc vitii, quod ea verba, quae maxime cujuſque rei propria, quaeque eſſent ornatiſſima atque optima, occupaſſet aut Ennius, ſi ad ejus verſus me exercerem; aut Gracchus, ſi ejus orationem mihi forte propoſuiſſem: ita, ſi iiſdem verbis uterer, nihil prodeſſe; ſi aliis, etiam obeſſe, cum minus idoneis uti conſueſcerem. poſtea mihi placuit, eoque ſum uſus adoleſcens, ut ſummorum oratorum Graecas orationes explicarem; quibus lectis hoc aſſequebar, ut, cum ea, quae legerem Graece, Latine redderem, non ſolum optimis verbis uterer, et tamen uſitatis, ſed etiam exprimerem quaedam verba imitando, quae nova noſtris eſſent, dummodo eſſent idonea. jam vocis et ſpiritus, et totius corporis, et ipſius linguae motus

et exercitationes non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem pravitatemque veniamus. exercenda est etiam memoria ediscendis ad verbum quam plurimis et nostris scriptis et alienis. atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consueris, etiam istam locorum simulacrorumque rationem, quae in arte traditur. educenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione et umbratili medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque in aciem forensem: subeundus usus omnium, et periclitandae vires ingenii, et illa commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est. legendi etiam poetae, cognoscenda historia, omnium bonarum artium scriptores ac doctores et legendi et pervolutandi, et exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi; disputandumque de omni re in contrarias partes; et, quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, elici-

endum atque dicendum. perdiſcendum jus civile, cognoſcendae leges, percipienda omnis antiquitas, ſenatoria conſuetudo, diſciplina reipublicae, jura ſociorum, foedera, pactiones, cauſa imperii cognoſcenda eſt. libandus etiam ex omni genere urbanitatis facetiarum quidam lepos, quo, tanquam ſale, perſpergatur omnis oratio. effudi vobis omnia, quae ſentiebam; quae fortaſſe, quemcumque patremfamilias arripuiſſetis ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus reſpondiſſet. Haec cum Craſſus dixiſſet, ſilentium eſt conſecutum. ſed, quamquam ſatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propoſitum, dictum videbatur, tamen ſentiebant celerius eſſe multo, quam ipſi vellent, ab eo peroratum. tum Scaevola, quid eſt, Cotta? inquit, quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod praeterea a Craſſo requiratis? imo id mehercule, inquit, ipſum attendo: tantus enim curſus verborum fuit, et ſic evolavit oratio, ut ejus vim et incitationem adſpexerim; veſtigia ingreſſumque vix viderim. et tamquam in aliquam locupletem ac refertam domum venerim, non explicata veſte, neque propoſito argento, neque ta-

bulis et ſignis propalam collocatis, ſed his omnibus multis, magnificiſque rebus conſtructis ac reconditis; ſic modo in oratione Craſſi divitias, ac ornamenta ejus ingenii per quaedam involucra atque integumenta perſpexi; ſed, ea cum contemplari cuperem, vix adſpiciendi poteſtas fuit: ita neque hoc poſſum dicere, me omnino ignorare, quid poſſideat, neque plane noſſe ac vidiſſe. quin tu igitur facis idem, inquit Scaevola, quod faceres, ſi in aliquam domum plenam ornamentorum illam veniſſes? ſi ea ſepoſita, ut dicis, eſſent, tuque valde ſpectandi cupidus eſſes, non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, praeſertim ſi eſſes familiaris; ſimiliter nunc petis a Craſſo, ut eam copiam ornamentorum ſuorum, quam conſtructam uno in loco, quaſi per tranſennam, praetereuntes ſtrictim aſpeximus, in lucem proferat, et ſuo quidque in loco collocet? ego vero, inquit Cotta, a te peto, Scaevola, (me enim et hunc Sulpicium impedit pudor, ab homine omnium graviſſimo, qui genus hujuſmodi diſputationis ſemper contemſerit, haec, quae iſti forſitan puerorum elementa videantur, exqui-

rere); ſed tu hoc nobis da, Scaevola, et perfice, ut Craſſus haec, quae coarctavit et peranguſte referſit in oratione ſua, dilatet nobis atque explicet. ego mehercule, inquit Mucius, antea veſtra magis hoc cauſa volebam, quam mea: neque enim tantopere hanc a Craſſo diſputationem deſiderabam, quantopere ejus in cauſis oratione delector. nunc vero, Craſſe, mea quoque etiam cauſa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum jam diu nobis non contigit, ne graveris exaedificare id opus, quod inſtituiſti. formam enim totius negotii opinione majorem melioremque video; quam vehementer probo. Enimvero, inquit Craſſus, mirari ſatis non queo, etiam te haec, Scaevola, deſiderare, quae neque ego teneo, uti ii, qui docent; neque ſunt ejus generis, ut, ſi optime tenerem, digna eſſent iſta ſapientia ac tuis auribus. ain' tu, inquit ille? ſi de iſtis communibus et pervagatis vix huic aetati audiendum putas, etiamne illa negligere poſſumus, quae tu oratori cognoſcenda eſſe dixiſti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes et incitarentur et reprimerentur, de hiſtoria, de

antiquitate, de administratione reipublicae, denique de nostro ipso jure civili? hanc enim ego omnem scientiam et copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse; in oratoris vero instrumento tam lautam supellectilem numquam videram. potes igitur, inquit Crassus, (ut alia omittam innumerabilia et immensa, et ad ipsum tuum jus civile veniam), oratores putare eos, quos multas horas expectavit, cum in campum properaret, et ridens et stomachans Scaevola; cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis a M. Crasso praetore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelae judicio, atque omni molestia stultitia adversarii liberaretur? ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem dignos putarim. atqui non defuit illis patronis, inquit Crassus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris civilis prudentia: quod alter plus, lege agendo, petebat, quam quantum lex in duodecim ta-

bulis permiſerat; quod cum impetraſſet, cauſa caderet: alter iniquum putabat plus ſecum agi, quam quod erat in actione; neque intelligebat, ſi ita eſſet actum, litem adverſarium perditurum. Quid? his paucis diebus, nonne, nobis in tribunali Q. Pompeii, praetoris urbani, familiaris noſtri, ſedentibus, homo ex numero diſertorum poſtulabat, ut illi, unde peteretur, vetus atque uſitata exceptio daretur, cujus pecuniae dies fuiſſet? quod petitoris cauſa comparatum eſſe non intelligebat: ut, ſi ille infitiator, probaſſet judici, ante petitam eſſe pecuniam, quam eſſet coepta deberi, petitor, rurſus cum peteret, exceptione excluderetur, quod ea res in judicium antea veniſſet. quid ergo hoc fieri turpius aut dici poteſt, quam eum, qui hanc perſonam ſuſceperit, ut amicorum controverſias cauſaſque tueatur, laborantibus ſuccurrat, aegris medeatur, afflictos excitet, hunc in minimis tenuiſſimiſque rebus ita labi, ut aliis miſerandus, aliis irridendus eſſe videatur? equidem propinquum noſtrum P. Craſſum illum Divitem, et multis aliis in rebus elegantem hominem et ornatum, et praecipue in hoc efferendum et laudandum

puto, quod, cum P. Scaevolae frater esset, solitus ei persaepe dicere, neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam assumsisset, (quod quidem hic, qui mecum consul fuit, filius ejus est consecutus); neque se ante causas amicorum tractare atque agere coepisse, quam jus civile didicisset. quid vero ille M. Cato? nonne et eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora atque illa aetas in hac civitate ferre maximam potuit, et juris civilis omnium peritissimus? verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contemsit. verum, quoniam sententiae atque opinionis meae voluistis esse participes, nihil occultabo; et, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque
8 re sentiam. Antonii incredibilis quaedam, et prope singularis et divina vis ingenii videtur, etiam si hac scientia juris nudata sit, posse facile caeteris armis prudentiae causas tueri atque defendere: quamobrem hic nobis sit exceptus: caeteros vero non dubitabo primum inertiae condemnare sententia mea, post etiam im-

pudentiae. nam volitare in foro, haerere in jure ac praetorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, in quibus saepe non de facto, sed de aequitate ac jure certetur, jactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, alluvionum, circumluvionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum ruptorum aut ratorum, caeterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiae. illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; quinqueremes, aut etiam majores, gubernare didicisse. tu mihi cum in circulo decipiare adversarii stipulatiuncula; cum obsignes tabellas clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? citius hercule is, qui duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in Euxino ponto Argonautarum navem gubernarit. quid si ne parvae quidem causae sunt,

ſed ſaepe maximae, in quibus certatur de jure civili? quod tandem os eſt illius patroni, qui ad eas cauſas ſine ulla ſcientia juris audet accedere? quae potuit igitur eſſe cauſa major, quam illius militis; de cujus morte cum domum falſus ab exercitu nuncius veniſſet, et pater ejus, re credita, teſtamentum mutaſſet, et, quem ei viſum eſſet, feciſſet haeredem, eſſetque ipſe mortuus, res delata eſt ad centumviros, cum miles domum reveniſſet, egiſſetque lege in haereditatem paternam [teſtamento exhaeres filius?] nempe in ea cauſa quaeſitum eſt de jure civili, poſſetne paternorum bonorum exhaeres eſſe filius, quem pater teſtamento neque haeredem, neque exhaeredem ſcripſiſſet nominatim. Quid, qua de re inter Marcellos et Claudios patricios centumviri judicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ſtirpe, Claudii patricii ejuſdem nominis haereditatem gente ad ſe rediiſſe dicerent, nonne in ea cauſa fuit oratoribus de toto ſtirpis ac gentilitatis jure dicendum? quid, quod item in centumvirali judicio certatum eſſe accepimus? qui Romam in exilium veniſſet, cui Romae exulare jus eſſet, ſi ſe ad aliquem quaſi patro-

num applicaviſſet, inteſtatoque eſſet mortuus, nonne in ea cauſa jus applicationis, obſcurum ſane et ignotum, patefactum in judicio atque illuſtratum eſt a patrono? quid? nuper cum ego C. Sergii Auratae contra hunc noſtrum Antonium judicio privato cauſam defenderem, nonne omnis noſtra in jure verſata defenſio eſt? cum enim Marius Gratidianus aedes Auratae vendidiſſet, neque ſervire quandam earum aedium partem in mancipii lege dixiſſet, defendebamus, quicquid fuiſſet incommodi in mancipio, id, ſi venditor ſciſſet neque declaraſſet, praeſtare debere. quo quidem in genere familiaris noſter M. Bucculeius, homo neque meo judicio ſtultus, et ſuo valde ſapiens, et a juris ſtudio non abhorrens, ſimili in re quodammodo nuper erravit. nam, cum aedes L. Fufio venderet, in mancipio lumina, uti tum eſſent, ita recepit: Fufius autem, ſimul atque aedificari coeptum eſt in quadam parte urbis, quae modo ex illis aedibus conſpici poſſet, egit ſtatim cum Bucculeio, quod, cuicumque particulae coeli officeretur, quamvis eſſet procul, mutari lumina putabat. quid vero? clariſſima M' Curii cauſa

M. que Coponii nuper apud centumviros quo concurſu hominum, qua expectatione defenſa eſt? cum Q. Scaevola, aequalis et collega meus, homo omnium et diſciplina juris civilis eruditiſſimus, et ingenio prudentiaque acutiſſimus, et oratione maxime limatus atque ſubtilis, atque (ut ego ſoleo dicere) juris peritorum eloquentiſſimus, eloquentium juris peritiſſimus, ex ſcripto teſtamentorum jura defenderet, negaretque, niſi poſthumus et natus, et ante, quam in ſuam tutelam veniſſet, mortuus eſſet, haeredem eum eſſe poſſe, qui eſſet ſecundum poſthumum et natum et mortuum haeres inſtitutus: ego voluntatem defenderem, hac eum tum mente fuiſſe, qui teſtamentum feciſſet, ut, ſi filius non eſſet, qui in tutelam veniret, M' Curius eſſet haeres. num deſtitit uterque noſtrum in ea cauſa, in auctoritatibus, in exemplis, in teſtamentorum formulis, hoc eſt, in medio jure civili verſari? Omitto jam plura exempla cauſarum ampliſſimarum, quae ſunt innumerabilia. capitis noſtri, ſaepe poteſt accidere, ut cauſae verſentur in jure. etenim ſic C. Mancinum, nobiliſſimum atque optimum virum ac conſularem, cum

eum propter invidiam Numantini foederis paterpatratus ex ſenatuſconſulto Numantinis dedidiſſet, eumque illi non recepiſſent, poſteaque Mancinus domum reveniſſet, neque in ſenatum introire dubitaſſet, P. Rutilius M. filius, tribunus plebis, de ſenatu juſſit educi, quod eum civem negaret eſſe; quia memoria ſic eſſet proditum, quem pater ſuus aut populus vendidiſſet, aut paterpatratus dedidiſſet, ei nullum eſſe poſtliminium. quam poſſumus reperire ex omnibus rebus civilibus cauſam contentionemque majorem, quam de ordine, de civitate, de libertate, de capite hominis conſularis? praeſertim cum haec non in crimine aliquo, quod ille poſſet infitiari, ſed in civili jure conſiſteret. ſimile in genere, inferiore ordine, ſi quis apud nos ſerviſſet ex populo foederato, ſeſeque liberaſſet, ac poſtea domum reveniſſet, quaeſitum eſt apud majores noſtros, num is ad ſuos poſtliminio rediiſſet, et amiſiſſet hanc civitatem. quid? de libertate, quo judicium gravius eſſe nullum poteſt, nonne ex jure civili poteſt eſſe contentio, cum quaeritur, is, qui domini voluntate cenſus ſit, continuone, an ubi lu-

ſtrum conditum, liber ſit? quid, quod uſu memoria patrum venit? ut, paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem praegnantem in provincia reliquiſſet, Romaeque alteram duxiſſet, neque nuncium priori remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtato, et ex utraque filius natus eſſet; mediocriſne res in controverſiam adducta eſt, cum quaereretur de duobus civium capitibus, et de puero, qui ex poſteriore natus erat, et de ejus matre? quae, ſi judicaretur certis quibuſdam verbis, non novis nuptiis, fieri cum ſuperiore divortium, in concubinae locum duceretur. haec igitur, et horum ſimilia jura ſuae civitatis ignorantem, erectum et celſum, alacri et prompto ore ac vultu huc atque illuc intuentem vagari magna cum caterva toto foro, praeſidium clientibus, atque opem amicis, et prope cunctis civibus lucem ingenii et conſilii ſui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitioſum putandum eſt? Et quoniam de impudentia dixi, caſtigemus etiam ſegnitiem hominum atque inertiam. nam ſi eſſet iſta cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homi-

nes ad ſuſcipiendum diſcendi laborem impellere. ſed, o dii immortales, non dicerem hoc audiente Scaevola, niſi ipſe dicere ſoleret, nullius artis faciliorem ſibi cognitionem videri. quod quidem certis de cauſis a pleriſque aliter exiſtimatur: primum, quia veteres illi, qui huic ſcientiae praefuerunt, obtinendae atque augendae potentiae ſuae cauſa, pervulgari artem ſuam noluerunt: deinde, poſteaquam eſt editum, expoſitis a Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui illa artificioſe digeſta generatim componerent. nihil eſt enim, quod ad artem redigi poſſit, niſi ille prius, qui illa tenet, quorum artem inſtituere vult, habeat illam ſcientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum ſit, artem efficere poſſit. hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum a me eſſe paulo obſcurius: ſed experiar, et dicam, ſi potero, planius. Omnia fere, quae ſunt concluſa nunc artibus, diſperſa et diſſipata quondam fuerunt, ut in Muſicis numeri et voces et modi: in Geometria lineamenta, formae, intervalla, magnitudines: in Aſtrologia coeli converſio, ortus, obitus motuſque ſiderum: in Grammaticis poetarum

pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronunciandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere, ignota quondam omnibus et diffusa late videbantur. adhibita est igitur ars quaedam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quae rem dissolutam divulsamque conglutinaret, et ratione quadam constringeret. sit ergo in jure civili finis hic, legitimae atque usitatae in rebus causisque civium aequabilitatis conservatio. tum sunt notanda genera, et ad certum numerum paucitatemque revocanda: (genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas aut plures complectitur partes; partes autem sunt, quae generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur): omniaque, quae sunt vel generum vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum: est enim definitio, earum rerum, quae sunt ejus rei propriae, quam definire volumus, brevis et circumscripta quaedam explicatio. hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi, apud quos haec haberetur oratio, cer-

nerem; nunc complectar, quod propoſui, brevi: ſi enim aut mihi facere licuerit, quod jam diu cogito, aut alius quiſpiam aut, me impedito, occuparit, aut, mortuo, effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quae perpauca ſunt; deinde eorum generum quaſi quaedam membra diſpertiat; tum propriam cujuſque vim definitione declaret; perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obſcuram. atque interea tamen, dum haec, quae diſperſa ſunt, coguntur, vel paſſim licet carpentem et colligentem undique repleri juſta juris civilis ſcientia. Nonne videtis, equitem Romanum, hominem acutiſſimo omnium ingenio, ſed minime caeteris artibus eruditum, C. Aculeonem, qui mecum vivit ſemperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc diſceſſeritis, nemo de iis, qui peritiſſimi ſunt, anteponatur? omnia enim ſunt poſita ante oculos, collocata in uſu quotidiano, in congreſſione hominum atque in foro; neque ita multis literis aut voluminibus magnis continentur: eadem enim ſunt elata primum a pluribus; deinde, paucis verbis commutatis,

etiam ab iiſdem ſcriptoribus ſcripta ſunt ſaepius. accedit vero, quo facilius percipi cognoſcique jus civile poſſit,(quod minime plerique arbitrantur)mira quaedam in cognoſcendo ſuavitas et delectatio. nam, ſive quem aliena ſtudia delectant, plurima eſt et in omni jure civili,et in pontificum libris et in duodecim tabulis,antiquitatis effigies, quod et verborum priſca vetuſtas cognoſcitur, et actionum genera quaedam majorum conſuetudinem vitamque declarant:ſive quis civilem ſcientiam contempletur,(quam Scaevola non putat oratoris eſſe propriam,ſed cujuſdam ex alio genere prudentiae), totam hanc, deſcriptis omnibus civitatis utilitatibus ac partibus, duodecim tabulis contineri videbit: ſive quem iſta praepotens et glorioſa philoſophia delectat, (dicam audacius) hoſce habet fontes omnium diſputationum ſuarum,qui jure civili et legibus continentur: ex his enim et dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, juſtus atque honeſtus labor honoribus,praemiis,ſplendore decoratur;vitia autem hominum atque fraudes damnis, ignominiis,vinculis,verberibus,exiliis,morte mul-

tantur: et docemur non infinitis concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere. Fremant omnes licet, dicam quod sentio; bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur duodecim tabularum libellus, si quis legum fontes et capita viderit, et auctoritatis pondere, et utilitatis ubertate superare. ac si nos, id quod maxime debet, nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis ac tanta natura, ut Ithacam illam in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quae una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? cujus primum nobis mens, mos, disciplina nota esse debet; vel quia est patria parens omnium nostrum; vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis. percipietis etiam illam ex cognitione juris laetitiam et voluptatem, quod, quantum praestiterint

noſtri majores prudentia caeteris gentibus, tum facillime intelligetis, ſi cum illorum Lycurgo et Dracone et Solone noſtras leges conferre volueritis: incredibile eſt enim, quam ſit omne jus civile, praeter hoc noſtrum, inconditum ac pene ridiculum: de quo multa ſoleo in ſermonibus quotidianis dicere, cum hominum noſtrorum prudentiam caeteris omnibus, et maxime Graecis antepono. his ego de cauſis dixeram, Scaevola, iis, qui perfecti oratores eſſe vellent, juris civilis cognitionem eſſe neceſſariam. Jam vero ipſa per ſeſe quantum afferat iis, qui ei praeſunt, honoris, gratiae, dignitatis, quis ignorat? itaque, ut apud Graecos infimi homines, mercedula adducti, miniſtros ſe praebent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos πραγματικοὶ vocantur; ſic in noſtra civitate contra ampliſſimus quiſque et clariſſimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis ſcientiam ſic appellatus a ſummo poeta eſt,

Egregie cordatus homo Catus Aelius Sextus;

multique praeterea, qui, cum ingenio ſibi auctore dignitatem reperiſſent, perfece-

runt, ut in respondendo jure auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent. senectuti vero celebrandae et ornandae quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis; ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere coepissent, ista ab solitudine domum meam vindicarem. quid est enim praeclarius, quam honoribus et reipublicae muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi et reges, at omnes sui cives consilium expetant,

Suarum rerum incerti: quos ego mea ope ex
Incertis certos compotesque consili
Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas?

est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. testis est hujusce Q. Mucii janua et vestibulum, quod, in ejus infirmissima valetudine affectaque

jam aetate, maxima quotidie frequentia civium ac ſummorum hominum ſplendore celebratur. Jam vero illa non longam orationem deſiderant, quamobrem exiſtimem publica quoque jura, quae ſunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum geſtarum, et vetuſtatis exempla oratori nota eſſe debere: nam, ut in rerum privatarum cauſis atque judiciis depromenda ſaepe oratio eſt ex jure civili, et idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis ſcientia neceſſaria eſt; ſic in cauſis publicis judiciorum, concionum, ſenatus, omnis haec et antiquitatis memoria, et publici juris auctoritas, et regendae reipublicae ratio ac ſcientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui verſantur in republica, ſubjecta eſſe debent. non enim cauſidicum neſcio quem, neque proclamatorem, aut rabulam hoc ſermone noſtro conquirimus, ſed eum virum, qui primum ſit ejus artis antiſtes, cujus cum ipſa natura magnam homini facultatem daret, tamen eſſe deus putatur; ut et ipſum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, ſed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui poſſit, non tam caduceo,

quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hoſtium tela verſari: tum qui ſcelus fraudemque nocentis poſſit dicendo ſubjicere odio civium, ſupplicioque conſtringere: idemque, ingenii praeſidio, innocentiam judiciorum poena liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcumque in animis hominum motum res et cauſa poſtulet, eum dicendo vel excitare poſſit vel ſedare. hanc vim ſi quis exiſtimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione ſcripſerunt, expoſitam eſſe, aut a me poſſe exponi tam brevi, vehementer errat; neque ſolam inſcientiam meam, ſed ne rerum quidem magnitudinem perſpicit. equidem vobis, quoniam ita voluiſtis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipſa ita putavi eſſe demonſtranda, non ut ipſe dux eſſem (quod et infinitum eſt, et non neceſſarium), ſed ut commonſtrarem tantum viam, et, ut fieri ſolet, digitum ad fontes intenderem. Mihi vero, 47
inquit Mucius, ſatis ſuperque abs te videtur iſtorum ſtudiis, ſi modo ſunt ſtudi-

oſi, eſſe factum: nam, ut Socratem illum ſolitum aiunt dicere, perfectum ſibi opus eſſe, ſiquis ſatis eſſet concitatus cohortatione ſua ad ſtudium cognoſcendae percipiendaeque virtutis; (quibus enim id perſuaſum eſſet, ut nihil mallent ſe eſſe, quam bonos viros, iis reliquam facilem eſſe doctrinam); ſic ego intelligo, ſi in haec, quae patefecit oratione ſua Craſſus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quae cupitis, perventuros ab hoc aditu, januaque patefacta. nobis vero, inquit Sulpicius, iſta ſunt pergrata perque jucunda; ſed pauca etiam requirimus, inprimiſque ea, quae valde breviter a te, Craſſe, de ipſa arte percurſa ſunt, cum illa te et non contemnere et didiciſſe confiterere. ea ſi paulo latius dixeris, expleris omnem exſpectationem diuturni deſiderii noſtri: nam nunc, quibus ſtudendum rebus eſſet, accepimus, quod ipſum eſt tamen magnum; ſed vias earum rerum rationemque cupimus cognoſcere. quid ſi, inquit Craſſus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, veſtrae potius obſecutus ſum voluntati, quam aut conſuetudini aut naturae meae, petimus ab Antonio, ut ea,

quae continet, neque adhuc protulit, ex quibus unum libellum ſibi excidiſſe jamdudum queſtus eſt, explicet nobis, et illa dicendi myſteria enuntiet? ut videtur, inquit Sulpicius; nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, ſentiemus. peto igitur, inquit Craſſus, a te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus id aetatis, oneris ab horum adoleſcentium ſtudiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas a te quaeri vides, ſentias. Deprehenſum equidem me, inquit Antonius, plane video atque ſentio; non ſolum quod ea requiruntur a me, quorum ſum ignarus atque inſolens; ſed quia, quod in cauſis valde fugere ſoleo, ne tibi, Craſſe, ſuccedam, id me nunc iſti vitare non ſinunt. verum hoc ingrediar ad ea, quae vultis, audacius, quod idem mihi ſpero uſu eſſe venturum in hac diſputatione, quod in dicendo ſolet, ut nulla exſpectetur ornata oratio: neque enim ſum de arte dicturus, quam numquam didici, ſed de mea conſuetudine: ipſaque illa, quae in commentarium meum retuli, ſunt ejuſmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, ſed in rerum uſu cauſiſque tractata; quae ſi vo-

bis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quaesieritis, quae ego nescirem; meam facilitatem laudatote, cum vobis, non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero. tum Crassus, perge modo, inquit, Antoni; nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulisse. ego vero, inquit, pergam, et id faciam, quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari et errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, quo de agitur, intelligent: nam si forte quaereretur, quae esset ars imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui cum esset constitutus, administrator quidam belli gerendi, tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de commeatu, de insidiis faciendis atque vitandis, de reliquis rebus, quae essent propriae belli administrandi: quarum qui es-

ſent animo et ſcientia compotes, eos eſſe imperatores dicerem: utererque exemplis Africanorum et Maximorum: Epaminondam atque Annibalem, atque ejus generis homines nominarem. ſin autem quaereremus, quis eſſet is, qui ad rempublicam moderandam uſum et ſcientiam et ſtudium ſuum contuliſſet, definirem hoc modo: qui, quibus rebus utilitas reipublicae pararetur augereturque, teneret, iiſque uteretur, hunc reipublicae rectorem, et conſilii publici auctorem eſſe habendum: praedicaremque P. Lentulum, principem illum, et Tib. Gracchum patrem, et Q. Metellum, et P. Africanum, et C. Laelium, et innumerabiles alios cum ex noſtra civitate, tum ex caeteris. ſin autem quaereretur, quiſnam juriſconſultus vere nominaretur; eum dicerem, qui legum et conſuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, et ad reſpondendum, et ad agendum, et ad cavendum, peritus eſſet: et ex eo genere Sex. Aelium, M. Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut jam ad 49
leviora artium ſtudia veniam, ſi muſicus, ſi grammaticus, ſi poeta quaeratur, poſſim ſimiliter explicare, quid eorum quiſ-

que profiteatur, et quo non amplius ab quoque ſit poſtulandum. philoſophi denique ipſius, qui de ſua vi ac ſapientia unus omnia pene profitetur, eſt tamen quaedam deſcriptio, ut is, qui ſtudeat omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam cauſaſque noſſe, et omnem bene vivendi rationem tenere et perſequi, nomine hoc appelletur. oratorem autem, quoniam de eo quaerimus, equidem non facio eundem, quem Craſſus, qui mihi viſus eſt omnem omnium rerum atque artium ſcientiam comprehendere uno oratoris officio ac nomine: atque eum puto eſſe, qui verbis ad audiendum jucundis, et ſententiis ad probandum accomodatis uti poſſit in cauſis forenſibus atque communibus. hunc ego appello oratorem, eumque eſſe praeterea inſtructum voce, et actione, et lepore quodam volo. Craſſus vero mihi noſter viſus eſt oratoris facultatem non illius artis terminis, ſed ingenii ſui finibus immenſis pene deſcribere: nam et civitatum regendarum oratori gubernacula ſententia ſua tradidit; in quo per mihi mirum viſum eſt, Scaevola, te hoc illi concedere, cum ſaepiſſime tibi ſenatus

breviter impoliteque dicenti maximis ſit de rebus aſſenſus. M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud ſe eſſe audio, vir regendae reipublicae ſcientiſſimus, ſi audierit hanc auctoritatem gravitatis, et conſilii ſui vindicari a te, Craſſe, quod eam oratoris propriam eſſe dicas, jam credo huc veniat, et hanc loquacitatem noſtram vultu ipſo aſpectuque conterreat: qui, quamquam eſt in dicendo minime contemnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte nititur. neque vero, ſi quis utrumque poteſt, aut ille conſilii publici auctor, ac ſenator bonus, ob eam ipſam cauſam orator eſt; aut hic diſertus atque eloquens, ſi eſt idem in procuratione civitatis egregius, aliquam ſcientiam dicendi copia eſt conſecutus. multum inter ſe diſtant iſtae facultates, longeque ſunt diverſae atque ſejunctae; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Laelius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem ſuam et reipublicae dignitatem exornabant. Neque enim eſt interdictum aut a rerum 50
natura, aut a lege aliqua atque more, ut ſingulis hominibus ne amplius, quam

singulas artes, nosse liceat. quare non, etsi eloquentissimus Athenis Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, et juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia: nam si quisque, ut in aliqua arte et facultate excellens aliam quoque artem sibi assumserit, is perficiet, ut, quod praeterea sciet, id ejus, in quo excellet, pars quaedam esse videatur; licet ista ratione dicamus, pila bene et duodecim scriptis ludere, proprium esse juris civilis, quoniam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit: eademque ratione dicantur, et quos φυσικοὺς Graeci nominant, iidem poetae, quoniam Empedocles physicus egregium poema fecerit. at hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse atque a se possideri volunt, dicere audent, geometriam aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus praestantissimum fuisse fateantur. ac, si jam placet omnes artes oratori subjungere, tolerabilius est sic potius dicere,

ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo et cogitatione, multa etiam legendo percurrisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, libasse: fateor enim callidum quendam hunc, et nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque hospitem in agendo esse debere. Neque vero istis tragoediis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas restinguere, cum eo maxime vis oratoris magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda: quo in studio hominum quoque ingeniosissimorum otiosissimorumque totas aetates videmus esse contritas; quorum ego copiam magnitudinemque cognitionis atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc po-

pulo foroque verſamur, ſatis eſt ea de moribus hominum et ſcire et dicere, quae non abhorrent ab hominum moribus. quis enim umquam orator magnus et gravis, cum iratum adverſario judicem facere vellet, haeſitavit ob eam cauſam, quod neſciret, quid eſſet iracundia, fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? quis, cum caeteros animorum motus aut judicibus, aut populo dicendo miſcere atque agitare vellet, ea dixit, quae a philoſophis dici ſolent? qui partim omnino motus negant in animis ullos eſſe debere, quique eos in judicum mentibus concitent, ſcelus eos nefarium facere: partim, qui tolerabiliores volunt eſſe, et ad veritatem vitae propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere eſſe dicunt. orator autem omnia haec, quae putantur in communi vitae conſuetudine mala, ac moleſta, et fugienda, multo majora, et acerbiora verbis facit; itemque ea, quae vulgo expetenda, atque optabilia videntur, dicendo amplificat atque ornat; neque vult ita ſapiens inter ſtultos videri, uti, qui audiant, aut illum ineptum et Graeculum putent, aut, etiam ſi valde probent inge-

nium oratoris, ſapientiam admirentur, ſe eſſe ſtultos moleſte ferant: ſed ita peragrat per animos hominum, ita ſenſus menteſque pertractat, ut non deſideret philoſophorum deſcriptiones, neque exquirat oratione, ſummum illud bonum in animone ſit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur; an haec inter ſe jungi copularique poſſint; an vero, ut quibuſdam viſum, nihil certum ſciri, nihil plane cognoſci et percipi poſſit; quarum rerum fateor magnam multiplicemque eſſe diſciplinam, et multas, copioſas variaſque rationes. ſed aliud quiddam, longe aliud, Craſſe, quaerimus: acuto homine nobis opus eſt, et natura uſuque callido, qui ſagaciter perveſtiget, quid ſui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo perſuadere velit, cogitent, ſentiant, opinentur, expectent. Teneat oportet venas cu- 52
juſque generis, aetatis, ordinis; et eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes ſenſuſque deguſtet: philoſophorum autem libros reſervet ſibi ad hujuſcemodi Tuſculani requiem atque otium, ne, ſiquando ei dicendum erit de juſtitia et fide, mutuetur a Platone; qui, cum haec

exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: uſque eo illa, quae dicenda de juſtitia putabat, a vitae conſuetudine, et a civitatum moribus abhorrebant. quod ſi ea probarentur in populis atque in civitatibus, quis tibi, Craſſe, conceſſiſſet, clariſſimo viro et ampliſſimo, principi civitatis, ut illa diceres in maxima concione tuorum civium, quae dixiſti? 'eripite nos ex miſeriis, eripite 'nos ex faucibus eorum, quorum crude-'litas noſtro ſanguine non poteſt expleri: 'nolite ſinere nos cuiquam ſervire, niſi 'vobis univerſis, quibus et poſſumus et 'debemus.' omitto MISERIAS, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis eſſe non poteſt: omitto FAUCES, ex quibus te eripi vis, ne judicio iniquo exſorbeatur ſanguis tuus; quod ſapienti negant accidere poſſe: SERVIRE vero non modo te, ſed univerſum ſenatum, cujus tum cauſam agebas, auſus es dicere? poteſtne virtus, Craſſe, ſervire, iſtis auctoribus, quorum tu praecepta oratoris facultate complecteris? quae et ſemper et ſola libera eſt, quaeque, etiam ſi corpora capta ſint armis, aut conſtricta vinculis, tamen ſuum jus, at-

que omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. quae vero addidisti, non modo senatum servire posse populo, sed etiam debere; quis hoc philosophus, tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset? senatum servire populo, cui populus ipse moderandi et regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset? Itaque haec, cum a te divinitus ego dicta arbitrarer, P. Rutilius Rufus, homo doctus et philosophiae deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter et flagitiose dicta esse dicebat. idemque Servium Galbam, quem hominem probe commeminisse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio quaestionem in eum ferente, populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbae gravis atque acer inimicus, aspere apud populum Romanum et vehementer esset locutus; quam orationem in Originibus suis exposuit ipse. reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui, Q. pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset, qui patri

clariſſimi recordatione et memoria fletum populo moveret, et duos filios ſuos parvos tutelae populi commendaſſet, ac ſe, tanquam in procinctu teſtamentum faceret, ſine libra atque tabulis populum Romanum tutorem inſtituere dixiſſet illorum orbitati. itaque cum et invidia et odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum tragoediis liberatum ferebat; quod item apud Catonem ſcriptum eſſe video, ‘ niſi pueris et lachrymis uſus eſſet, ‘ poenas eum daturum fuiſſe.’ haec Rutilius valde vituperabat, et huic humilitati dicebat vel exſilium fuiſſe, vel mortem anteponendam. neque vero hoc ſolum dixit, ſed ipſe et ſenſit, et fecit: nam, cum eſſet ille vir exemplum, ut ſcitis, innocentiae, cumque illo nemo neque integrior eſſet in civitate neque ſanctior, non modo ſupplex judicibus eſſe noluit, ſed ne ornatius quidem, aut liberius cauſam dici ſuam, quam ſimplex ratio veritatis ferebat. paullum huic Cottae tribuit partium, diſertiſſimo adoleſcenti, ſororis ſuae filio. dixit item cauſam illam quadam ex parte Q. Mucius more ſuo, nullo apparatu, pure et dilucide. quod ſi tu tunc, Craſſe, dixiſſes, qui

ſubſidium oratori ex illis diſputationibus, quibus philoſophi utuntur, ad dicendi copiam petendum eſſe paullo ante dicebas; et, ſi tibi pro P. Rutilio non philoſophorum more, ſed tuo licuiſſet dicere, quamvis ſceleratí illi fuiſſent, ſicuti fuerunt, peſtiferi cives ſupplicioque digni, tamen omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evelliſſet vis orationis tuae. nunc talis vir amiſſus eſt, dum cauſa ita dicitur, ut ſi in illa commentitia Platonis civitate res ageretur: nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo eſt queſtus, nemo rempublicam imploravit, nemo ſupplicavit. quid multa? pedem nemo in illo judicio ſupploſit; credo, ne Stoicis renunciaretur. Imitatus eſt homo Romanus et conſularis veterem illum Socratem, qui, quum omnium ſapientiſſimus eſſet, ſanctiſſimeque vixiſſet, ita in judicio capitis pro ſe ipſe dixit, ut non ſupplex aut reus, ſed magiſter aut dominus videretur eſſe judicum. quinetiam quum ei ſcriptam orationem diſertiſſimus orator Lyſias attuliſſet, quam, ſi ei videretur, ediſceret, ut ea pro ſe in judicio uteretur, non invitus legit, et commode ſcrip-

tam esse dixit: sed, inquit, ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. ergo ille quoque damnatus est, neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant judices, damnarent, an absolverent; sed etiam illis, quas iterum legibus ferre debebant: erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi poenae aestimatio. ex sententia, cum judicibus daretur, interrogabatur reus, quam quasi aestimationem commeruisse se maxime confiteretur: quod cum interrogatus Socrates esset, respondit, sese meruisse, ut amplissimis honoribus et praemiis decoraretur, et ut ei victus quotidianus in Prytaneo publice praeberetur; qui honos apud Graecos maximus haberetur. cujus responso sic judices exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent: qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule, etiamsi nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem), quonam modo istos philosophos

ferre poſſemus, qui nunc, cum ille damnatus eſt nullam aliam ob culpam, niſi propter dicendi inſcientiam, tamen a ſe oportere dicunt peti praecepta dicendi? quibuſcum ego non pugno, utrum ſit melius aut verius: tantum dico, et aliud illud eſſe atque hoc, et hoc ſine illo ſummum eſſe poſſe. Nam quod jus civile, Craſſe, tam vehementer amplexus es, video quid egeris: tum, quum dicebas, videbam. primum Scaevolae te dedidiſti, quem omnes amare meritiſſimo pro ejus eximia ſuavitate debemus; cujus artem cum indotatam eſſe et incomtam videres, verborum eam dote locupletaſti et ornaſti: deinde, quod in ea tu plus operae laboriſque conſumſeras, cum ejus ſtudii tibi et hortator et magiſter eſſet domi, veritus es, niſi iſtam artem oratione exaggeraſſes, ne operam perdidiſſes. ſed ego ne cum iſta quidem arte pugno: ſit ſane tanta, quantam tu illam eſſe vis: etenim ſine controverſia et magna eſt, et late patet, et ad multos pertinet, et ſummo in honore ſemper fuit, et clariſſimi cives ei ſtudio etiam hodie praeſunt. ſed vide, Craſſe, ne dum novo et alieno ornatu velis ornare

juris civilis ſcientiam, ſuo quoque eam, conceſſo et tradito, ſpolies atque denudes. nam ſi ita diceres, qui juriſconſultus eſſet, eſſe eum oratorem; itemque qui eſſet orator, juris eundem eſſe conſultum; praeclaras duas artes conſtitueres, atque inter ſe pares et ejuſdem ſocias dignitatis: nunc vero juriſconſultum ſine hac eloquentia, de qua quaerimus, fateris eſſe poſſe, fuiſſeque plurimos; oratorem negas, niſi illam ſcientiam aſſumſerit, eſſe poſſe. ita et tibi juriſconſultus ipſe per ſe nihil, niſi leguleius quidam cautus et acutus, praeco actionum, cantor formularum, auceps ſyllabarum. ſed quia ſaepe utitur orator ſubſidio juris in cauſis, idcirco iſtam juris ſcientiam eloquentiae, tanquam ancillulam pediſſequamque, adjunxiſti. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva neſcirent, magna profiterentur, aut ea, quae maxima eſſent in jure civili, tractare auderent in cauſis, cum ea neſcirent, numquamque didiciſſent; utriuſque rei facilis eſt et prompta defenſio. nam neque illud eſt mirandum, qui, quibus verbis coemtio fiat, neſciat, eundem ejus mulieris, quae co-

emtionem fecerit, causam posse defendere: nec, si parvi navigii et magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis certum cieri oporteat, nesciat, idem hercisc undae familiae causam agere non possit. nam quod maximas centumvirales causas in jure positas protulisti; quae tandem earum causa fuit, quae ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa M' Curii, quae abs te nuper est dicta, et in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuncio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio. quaero igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discessurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia sustentatus. equidem hoc saepe audivi, cum aedilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Servius Galba assectaretur, quod Crassi filiam C. filio suo despondisset, accessisse ad Crassum consulem causa quendam rusticanum: qui cum

Crassum seduxisset, atque ad eum retulisset, responsumque ab eo veram magis, quam ad suam rem accommodatum abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quaesivitque, qua de re ad Crassum retulisset: ex quo ut audivit, commotumque ut vidit hominem, suspenso, inquit, animo et occupato Crassum tibi respondisse video: deinde ipsum Crassum manu prehendit, et, heus tu, inquit, quid tibi in mentem venit ita respondere? tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse. Galba autem alludens varie et copiose multas similitudines afferre, multaque pro aequitate contra jus dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset, (quamquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbae nullo modo), ad auctores confugisse, et id, quod ipse diceret, et in P. Mucii fratris sui libris, et in Sex. Aelii commentariis scriptum protulisse; ac tamen concessisse, Galbae disputationem sibi probabilem et prope veram videri. Attamen quae causae sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esse non possit, omnino in ju-

dicium vocari non ſolent. num quis eo teſtamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus eſt, haereditatem petit? nemo: quia conſtat agnaſcendo rumpi teſtamentum: ergo in hoc genere juris judicia nulla ſunt. licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris in controverſiis ignorare, quae pars ſine dubio multo maxima eſt. in eo autem jure, quod ambigitur inter peritiſſimos, non eſt difficile oratori, ejus partis, quamcumque defendet, auctorem aliquem invenire; a quo cum amentatas haſtas acceperit, ipſe eas oratoris lacertis viribuſque torquebit: niſi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scaevolae) tu libellis, aut praeceptis ſoceri tui cauſam M' Curii defendiſti. nonne arripuiſti patrocinium aequitatis, et defenſionem teſtamentorum, ac voluntatis mortuorum? ac mea quidem ſententia (frequens enim te audivi, atque affui) multo majorem partem ſententiarum ſale tuo, et lepore, et politiſſimis facetiis pellexiſti, cum et illud nimium acumen illuderes, et admirarere ingenium Scaevolae, qui excogitaſſet, naſci prius oportere, quam emori: cumque multa colligeres et ex legibus, et

ex ſenatuſconſultis, et ex vita ac ſermone communi, non modo acute, ſed etiam ridicule ac facete; ubi ſi verba, non rem ſequeremur, confici nil poſſet. itaque hilaritatis plenum judicium ac laetitiae fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo; dicendi vis egregia, ſumma feſtivitate, et venuſtate conjuncta profuit. ipſe ille Mucius paterni juris defenſor, et quaſi patrimonii propugnator ſui, quid in illa cauſa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuiſſet imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio verſata eſt in eo, ut ſcriptum plurimum valere oportere defenderet. at in hoc genere pueri apud magiſtros exercentur omnes, cum in ejuſmodi cauſis alias ſcriptum, alias aequitatem defendere docentur. et, credo, in illa militis cauſa, ſi tu aut haeredem, aut militem defendiſſes, ad Hoſtilianas te actiones, non ad tuam vim et oratoriam facultatem contuliſſes: tu vero vel, ſi teſtamentum defenderes, ſic ageres, ut omne omnium teſtamentorum jus in eo judicio poſitum videretur; vel, ſi cauſam ageres

militis, patrem ejus, ut soles, dicendo a mortuis excitasses; statuisses ante oculos; complexus esset filium, flensque eum centumviris commendasset; lapides mehercule omnes flere ac lamentari coegisset, ut totum illud UTI LINGUA NUNCUPASSET, non in duodecim tabulis, quas tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant; quae quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ita subnixi ambulant; deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, siquis aliam artem didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram: deinde, quod sit plena delectationis, in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, et ea se carere patiuntur, nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non Teucrum Pacuvii malit, quam Manilianas venalium vendendorum leges ediscere. tum autem, quod amore patriae censes nos no-

ſtrorum majorum inventa noſſe debere, non vides veteres leges aut ipſas ſua vetuſtate conſenuiſſe, aut novis legibus eſſe ſublatas? quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus et praemia propoſita ſint virtutibus, et ſupplicia vitiis; equidem putabam virtutem hominibus (ſi modo tradi ratione poſſit) inſtituendo et perſuadendo, non minis, et vi ac metu tradi. nam ipſum quidem illud, etiam ſine cognitione juris, quam ſit bellum cavere malum, ſcire poſſumus. de me autem ipſo, cui uni tu concedis, ut ſine ulla juris ſcientia tamen cauſis ſatisfacere poſſim, tibi hoc, Craſſe, reſpondeo, neque me umquam jus civile didiciſſe, neque tamen in iis cauſis, quas in jure poſſem defendere, umquam iſtam ſcientiam deſideraſſe: aliud eſt enim eſſe artificem cujuſdam generis atque artis, aliud in communi vita et vulgari hominum conſuetudine nec hebetem, nec rudem. cui noſtrum non licet fundos noſtros obire, aut res ruſticas vel fructus cauſa, vel delectationis inviſere? tamen nemo tam ſine oculis, tam ſine mente vivit, ut, quid ſit ſementis ac meſſis, quid arborum putatio ac vitium, quo tempore

anni, autquo modo ea fiant, omnino neſciat. num igitur, ſi cui fundus inſpiciendus, aut ſi mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico ſit, Magonis Carthaginienſis ſunt libri perdiſcendi? an hac communi intelligentia contenti eſſe poſſumus? cur ergo non iidem in jure civili, praeſertim cum in cauſis et in negotiis et in foro conteramur, ſatis inſtructi eſſe poſſumus ad hoc duntaxat, ne in noſtra patria peregrini atque advenae eſſe videamur? ac ſi jam ſit cauſa aliqua ad nos delata obſcurior, difficile, credo, ſit cum hoc Scaevola communicare; quamquam ipſi omnia, quorum negotium eſt, conſulta ad nos et exquiſita deferunt. an vero, ſi de re ipſa, ſi de finibus, cum in rem praeſentem non venimus, ſi de tabulis et perſcriptionibus controverſia eſt, contortas res et ſaepe difficiles neceſſario perdiſcimus? ſi leges nobis, aut ſi hominum peritorum reſponſa cognoſcenda ſunt, veremur, ne ea, ſi ab adoleſcentia juri civili minus ſtuduerimus, non queamus cognoſcere? Nihilne igitur prodeſt oratori juris civilis ſcientia? non poſſum negare prodeſſe

ullam ſcientiam, ei praeſertim, cujus eloquentia copia rerum debeat eſſe ornata: ſed multa, et magna, et difficilia ſunt ea, quae ſunt oratori neceſſaria, ut ejus induſtriam in plura ſtudia diſtrahere nolim. quis neget opus eſſe oratori in hoc oratorio motu ſtatuque Roſcii geſtum et venuſtatem? tamen nemo ſuaſerit ſtudioſis dicendi adoleſcentibus, in geſtu diſcendo hiſtrionum more elaborare. quid eſt oratori tam neceſſarium, quam vox? tamen me auctore nemo dicendi ſtudioſus, Graecorum more, et tragoedorum, voci ſerviet, qui et annos complures ſedentes declamitant, et quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes ſenſim excitant, eandemque, cum egerunt, ſedentes ab acutiſſimo ſono uſque ad graviſſimum ſonum recipiunt, et quaſi quodam modo colligunt. hoc nos ſi facere velimus, ante condemnentur ii, quorum cauſas receperimus, quam toties, quoties praeſcribitur, Paeanem aut Munionem citarimus. quod ſi in geſtu, qui multum oratorem adjuvat, et in voce, quae una maxime eloquentiam vel commendat vel ſuſtinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in

utroque assequi possumus, quantum, in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod et summatim percipi sine doctrina potest, et hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox et gestus subito sumi, et aliunde arripi non potest; juris utilitas ad quamque causam, quamvis repente, vel a peritis vel de libris depromi potest. itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, (cum ipsi sint imperitissimi) et qui, ut abs te paulo ante dictum est, PRAGMATICI vocantur. in quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges et jura tecta esse voluerunt. sed tamen non fugisset hoc Graecos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adjutorem dare. Nam quod dicis senectutem a soli- 66
tudine vindicari juris civilis scientia, fortasse etiam pecuniae magnitudine: sed nos non, quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quaerimus: quamquam, quoniam multa ad oratoris simili-

tudinem ab uno artifice ſumimus, ſolet idem Roſcius dicere, ſe, quo plus ſibi aetatis accederet, eo tardiores tibicinis modos et cantus remiſſiores eſſe facturum. quod ſi ille, adſtrictus certa quadam numerorum moderatione et pedum, tamen aliquid ad requiem ſenectutis excogitat, quanto facilius nos non laxare modos, ſed totos mutare poſſumus? neque enim hoc te, Craſſe, fallit, quam multa ſint, et quam varia genera dicendi, quod haud ſciam, an tu primus oſtenderis, qui jam diu multo dicis remiſſius et lenius, quam ſolebas; neque minus haec tamen tua graviſſimi ſermonis lenitas, quam illa ſumma vis et contentio probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus et Laelium, qui omnis ſermone conficerent paulo intentiore, numquam, ut Servius Galba, lateribus aut clamore contenderent. quod ſi jam hoc facere non poteris aut noles, vereris, ne tua domus, talis et viri et civis, ſi a litigioſis hominibus non colatur, a caeteris deſeratur? equidem tantum abſum ab iſta ſententia, ut non modo non arbitrer ſubſidium ſenectutis in eorum, qui conſultum veniant, multitu-

dine esse ponendum, sed tamquam portum aliquem exspectem istam, quam tu times, solitudinem. subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti otium. reliqua vero, etiamsi adjuvant, historiam dico, et prudentiam juris publici, et antiquitatis iter, et exemplorum copiam, si quando opus erit, a viro optimo et istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio atque humanitate versentur: sed mehercule non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere, et persequi volent, quae a te, Crasse, praecepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges impo nere visus es huic aetati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias. nam et subitae ad propositas causas exercitationes, et accuratae et meditatae commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti, perfectorem dicendi esse, ac magistrum, multi sudoris est; et illa orationis suae cum scriptis alienis comparatio, et de alieno scripto subita, vel laudandi, vel vituperandi, vel compro-

bandi, vel refellendi causa, disputatio, non mediocris contentionis est vel ad memoriam vel ad imitandum. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor, ne majorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum quasi quendam esse Roscium; dixistique, non tam ea, quae recta essent, probari, quam, quae prava sunt, fastidiis adhaerescere: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histrionibus spectari puto. itaque nos raucos saepe attentissime audiri video; tenet enim res ipsa atque causa: at Aesopum, si paulum irrauserit, explodi. a quibus enim nihil praeter voluptatem auricum quaeritur, in iis offenditur, simulatque imminuitur aliquid de voluptate. in eloquentia autem multa sunt, quae teneant, quae si omnia summa non sunt, et pleraque tamen magna sunt, necesse est ea ipsa, quae sunt, mirabilia videri. ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, accommodate ad persuadendum possit dicere. is autem concludatur in ea, quae sunt in usu civitatum vulgari ac forensi; remotis-

que caeteris ſtudiis, quamvis ea ſint ampla atque praeclara, in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes et dies urgeatur; imiteturque illum, cui ſine dubio ſumma vis dicendi conceditur, Athenienſem Demoſthenem, in quo tantum ſtudium fuiſſe tantuſque labor dicitur, ut primum impedimenta naturae diligentia induſtriaque ſuperaret; cumque ita balbus eſſet, ut ejus ipſius artis, cui ſtuderet, primam literam non poſſet dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur: deinde, cum ſpiritus ejus eſſet anguſtior, tantum continenda anima in dicendo eſt aſſecutus, ut una continuatione verborum (id quod ejus ſcripta declarant) binae ei contentiones vocis et remiſſiones continerentur. qui etiam (ut memoriae proditum eſt), conjectis in os calculis, ſumma voce verſus multos uno ſpiritu pronuntiare conſueſcebat; neque id conſiſtens in loco, ſed inambulans, atque adſcenſu ingrediens arduo. hiſce ego cohortationibus, Craſſe, ad ſtudium, et ad laborem incitandos juvenes vehementer aſſentior: caetera, quae collegiſti ex variis et diverſis ſtudiis, et artibus, tametſi

ipſe es omnia conſecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere ſejunctae eſſe arbitror. Haec cum Antonius dixiſſet, ſane dubitare viſus eſt Sulpicius et Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere. tum Craſſus, operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; atque haud ſcio, an aliter ſentias, et utare tua illa mirifica ad refellendum conſuetudine, qua tibi nemo umquam praeſtitit: cujus quidem ipſius facultatis exercitatio oratorum propria eſt, ſed jam in philoſophorum conſuetudine verſatur, maximeque eorum, qui de omni re propoſita in utramque partem ſolent copioſiſſime dicere. verum ego non ſolum arbitrabar, his praeſertim audientibus, a me informari oportere, qualis eſſe poſſet is, qui habitaret in ſubſelliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod cauſarum neceſſitas poſtularet; ſed majus quiddam videbam, cum cenſebam oratorem, praeſertim in noſtra republica, nullius ornamenti expertem eſſe oportere. tu autem, quoniam exiguis quibuſdam finibus totum oratoris munus circumdediſti, hoc facilius nobis expones

ea, quae abs te de officiis praeceptisque oratoris quaesita sunt; sed, opinor, secundum hunc diem: satis enim multa a nobis hodie dicta sunt. nunc et Scaevola, quoniam in Tusculanum ire constituit, paullum requiescet, dum se calor frangat; et nos ipsi, quoniam id temporis est, valetudini demus operam. placuit sic omnibus. tum Scaevola, sane, inquit, vellem non constituissem in Tusculanum me hodie venturum esse Laelio: libenter audirem Antonium: et, cum exsurgeret, simul arridens, neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

LIBER SECUNDUS.

MAgna nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Craſſum non plus attigiſſe doctrinae, quam quantum prima illa puerili inſtitutione potuiſſet; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuiſſe: erantque multi, qui, quamquam non ita ſe rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incenſos ſtudio diſcendi a doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus praedicarent; ut, ſi homines non eruditi ſum-

mam eſſent prudentiam, atque incredibilem eloquentiam conſecuti, inanis omnis noſter eſſe labor, et ſtultum in nobis erudiendis patris noſtri, optimi ac prudentiſſimi viri, ſtudium videretur. quos tum, ut pueri, refutare domeſticis teſtibus, patre, et C. Aculeone propinquo noſtro, et L. Cicerone patruo, ſolebamus; quod de Craſſo pater, et Aculeo, (quocum erat noſtra matertera), quem Craſſus dilexit ex omnibus plurimum, et patruus, qui cum Antonio in Ciliciam profectus una deceſſerat, multa nobis de ejus ſtudio doctrinaque ſaepe narravit: cumque nos cum conſobrinis noſtris, Aculeonis filiis, et ea diſceremus, quae Craſſo placerent, et ab iis doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud ſaepe intelleximus, (cum eſſemus ejuſmodi, quod vel pueri ſentire poteramus), illum et Graece ſic loqui, nullam ut noſſe aliam linguam videretur, et doctoribus noſtris ea ponere in percunctando, eaque ipſum omni in ſermone tractare, ut nihil eſſe ei novum, nihil inauditum videretur. de Antonio vero, quamquam ſaepe ex humaniſſimo homine, patruo noſtro, acceperamus, quem-

admodum ille vel Athenis, vel Rhodi ſe doctiſſimorum hominum ſermonibus dediſſet; tamen ipſe adoleſcentulus, quantum illius ineuntis aetatis meae patiebatur pudor, multa ex eo ſaepe quaeſivi. non erit profecto tibi, quod ſcribo, hoc novum: nam jam tum ex me audiebas, nihi illum ex multis variiſque ſermonibus nullius rei, quae quidem eſſet in iis artibus, de quibus aliquid exiſtimare poſſem, rudem aut ignarum eſſe viſum. ſed fuit hoc in utroque eorum, ut Craſſus non tam exiſtimari vellet non didiciſſe, quam illa deſpicere, et noſtrorum hominum in omni genere prudentiam Graecis anteferre: Antonius autem probabiliorem hoc populo orationem fore cenſebat ſuam, ſi omnino didiciſſe numquam putaretur: atque ita ſe uterque graviorem fore, ſi alter contemnere, alter ne noſſe quidem Graecos videretur. quorum conſilium quale fuerit, nihil ſane ad hoc tempus: illud autem eſt hujus inſtitutae ſcriptionis ac temporis, neminem eloquentia non modo ſine dicendi doctrina, ſed ne ſine omni quidem ſapientia, florere umquam et praeſtare potuiſſe. Etenim caeterae fere ar-

tes ſe ipſae per ſe tuentur ſingulae; bene dicere autem, quod eſt ſcienter, et perite, et ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis ſepta teneatur. omnia, quaecumque in hominum diſceptationem cadere poſſunt, bene ſunt ei dicenda, qui hoc ſe poſſe profitetur, aut eloquentiae nomen relinquendum eſt. quare equidem et in noſtra civitate, et in ipſa Graecia, quae ſemper haec ſumma duxit, multos et ingeniis et magna laude dicendi ſine ſumma rerum omnium ſcientia fuiſſe fateor; talem vero exſiſtere eloquentiam, qualis fuerit in Craſſo et Antonio, non cognitis rebus omnibus, quae ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuiſſe confirmo. quo etiam feci libentius, ut eum ſermonem, quem illi quondam inter ſe de his rebus habuiſſent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quae ſemper fuiſſet, tolleretur, alterum non doctiſſimum, alterum plane indoctum fuiſſe; vel ut ea, quae exiſtimarem a ſummis oratoribus de eloquentia divinitus eſſe dicta, cuſtodirem literis, ſi ullo modo aſſequi complectique potuiſſem; vel mehercule e-

tiam, ut laudem eorum jam prope ſeneſcentem, quantum ego poſſem, ab oblivione hominum, atque a ſilentio vindicarem. nam, ſi ex ſcriptis cognoſci ipſi ſuis potuiſſent, minus hoc fortaſſe mihi eſſe putaſſem laborandum: ſed, cum alter non multum (quod quidem exſtaret) et id ipſum adoleſcens; alter nihil admodum ſcripti reliquiſſet; deberi hoc a me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc vivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, ſi poſſem. quod hoc etiam ſpe aggredior majore ad probandum, quia non de Servii Galbae aut C. Carbonis eloquentia ſcribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, ſiquid velim, nullius memoria jam me refellente: ſed edo haec iis cognoſcenda, qui eos ipſos, de quibus loquor, ſaepe audierunt; ut duos ſummos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti ſint, vivorum et praeſentium memoria teſte commendemus. Nec vero te, cariſſime frater atque optime, Rhetoricis nunc quibuſdam libris, quos tu agreſtes putas, inſequor ut erudiam: (quid enim tua poteſt oratione aut

subtilius, aut ornatius esse? sed quoniam, sive judicio, ut soles dicere; sive, ut ille pater eloquentiae de se Isocrates scripsit ipse, pudore, a dicendo, et timiditate ingenua quadam refugisti; sive, ut ipse jocari soles, unum putasti satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros in eo fore genere, quod merito, propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium, possit illudi. nihil enim mihi quidem videtur in Crassi et Antonii sermone esse praeteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris judicare, qui prudentiam rationemque dicendi per te ipsum, usum autem per nos percipere voluisti. sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus. postero igitur die quam illa erant acta, hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, et apud eum Sulpicius sede-

ret, Antonius autem inambularet cum Cotta in porticu, repente eo Q. Catulus ſenex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, commotus Craſſus ſurrexit, omneſque admiratim majorem aliquam eſſe cauſam eorum adventus ſuſpicati ſunt. qui cum inter ſe, ut ipſorum uſus ferebat, amiciſſime conſalutaſſent, quid vos tandem? Craſſus, num quidnam, inquit, novi? nihil ſane, inquit Catulus: etenim vides eſſe ludos: ſed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel moleſtos putes: cum ad me in Tuſculanum, inquit, heri veſperi veniſſet Caeſar de Tuſculano ſuo, dixit mihi a ſe Scaevolam hinc eumtem eſſe conventum, ex quo mira quaedam ſe audiſſe dicebat, te, quem ego toties omni ratione tentans ad diſputandum elicere non potuiſſem, permulta de eloquentia cum Antonio diſſeruiſſe, et, tamquam in ſchola, prope ad Graecorum conſuetudinem diſputaſſe. ita me frater exoravit, ne ipſum quidem a ſtudio audiendi nimis abhorrentem, ſed mehercule verentem, ne moleſti vobis interveniremus, ut huc ſecum venirem: Scaevolam enim ita dicere aiebat, bonam partem ſermonis in hunc diem eſſe dilatam. hoc ſi

tu cupidius factum existimas, Caesari attribues; si familiarius, utrique nostrum: nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat. Tum Crassus, equidem, quaecumque causa vos huc attulisset, laetarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos et amicissimos; sed tamen (vere dicam) quaevis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. ego enim (ut, quemadmodum sentio, loquar) numquam mihi minus, quam hesterno die, placui: magis adeo id facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui, dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quae doctrina aliqua continerentur, disputarem. sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis. tum Caesar, equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus, quam ego, apud te va-

lere videatur: et te exorabo profecto, ut mihi quoque et Catulo tuae suavitatis aliquid impertias. sin tibi id minus libebit, non te urgebo; neque committam, ut, dum vereare, ne tu sis ineptus, me esse judices. tum ille, ego mehercule, inquit, Caesar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi vim vel maximam semper putavi: quem enim nos INEPTUM vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, quod non sit aptus: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. nam, qui aut, tempus quid postulet, non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat; aut eorum, quibuscum est, vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinnus, aut multus est, is INEPTUS dicitur. hoc vitio cumulata est eruditissima illa Graecorum natio: itaque, quod vim hujus mali Graeci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: ut enim quaeras omnia, quomodo Graeci ineptum appellent, non reperies. omnium autem ineptiarum, quae sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit major, quam, ut illi solent, quocumque in loco, quoscumque inter homines visum

est, de rebus aut difficillimis, aut non necessariis argutissime disputare. hoc nos ab istis adolescentibus facere inviti et recusantes heri coacti fumus. Tum Catulus, ne Graeci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari et magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, horum Graecorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt; nec tamen in otio sermones hujusmodi disputationesque fugiebant. ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; num tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus haec ipsa, ubi ambulamus, et palaestra, et tot locis sessiones, gymnasiorum, et Graecarum disputationum memoriam quodammodo commovent? aut inopportunum tempus in tanto otio, quod et raro datur, et nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes hi sumus, ut sine his studiis vitam nullam esse ducamus? omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palaestram, et sedes, et porticus, etiam ipsos, Catule, Graecos e-

xercitationis et delectationis causa, non disputationis inveniſſe arbitror: nam et ſaeculis multis ante gymnaſia inventa ſunt, quam in his philoſophi garrire coeperunt; et hoc ipſo tempore, cum omnia gymnaſia philoſophi teneant, tamen eorum auditores diſcum audire, quam philoſophum malunt; qui ſimul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus et graviſſimis diſputantem philoſophum omnes unctionis causa relinquunt: ita leviſſimam delectationem graviſſimae, ut ipſi ferunt, utilitati anteponunt. otium autem quod dicis eſſe, aſſentior: verum otii fructus eſt non contentio animi, ſed relaxatio. Saepe ex ſocero meo audivi, cum is diceret, ſocerum ſuum Laelium ſemper fere cum Scipione ſolitum ruſticari, eoſque incredibiliter repueraſcere eſſe ſolitos, cum rus ex urbe, tamquam e vinculis, evolaviſſent. non audeo dicere de talibus viris, ſed tamen ita ſolet narrare Scaevola, Conchas eos, et umbilicos ad Caietam, et ad Laurentum legere conſueſſe, et ad omnem animi remiſſionem ludumque deſcendere. ſic enim ſe res habet; ut, quemadmodum volucres videmus, pro-

creationis atque utilitatis suae causa, fingere et construere nidos; easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis, atque urbano opere defessi gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore. itaque illud, quod ego in causa Curiana Scaevolae dixi, non dixi secus ac sentiebam. nam si, inquam, Scaevola, nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te cives cum tabulis veniemus; omnium testamenta tu scribes unus: quid igitur? inquam; quando ages negotium publicum? quando amicorum? quando tuum? quando denique nihil ages? tum illud addidi, mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit: in qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, et plane cessare delectat. nam, quod addidisti tertium, vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. nam, ut C. Lucilius, homo doctus et perurbanus, dicere solebat, ea quae scriberet, neque se ab

indoctiſſimis, neque ab doctiſſimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortaſſe, quam ipſe: quo etiam ſcripſit, PERSIUM NON CURO LEGERE, (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere noſtrorum hominum doctiſſimus): LAELIUM DECIMUM VOLO, (quem cognovimus virum bonum, et non illiteratum, ſed nihil ad Perſium): ſic ego, ſi jam mihi diſputandum ſit de his noſtris ſtudiis, nolim equidem apud ruſticos, ſed multo minus apud vos: malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi. Tum Caeſar, equidem, inquit, Catule, jam mihi videor navaſſe operam, quod huc venerim: nam haec ipſa recuſatio diſputationis, diſputatio quaedam fuit mihi quidem perjucunda. ſed cur impedimus Antonium, cujus audio eſſe partes, ut de tota eloquentia diſſerat, quemque jamdudum Cotta, et Sulpicius exſpectant? ego vero, inquit Craſſus, neque Antonium verbum facere patiar, et ipſe obmuteſcam, niſi prius a vobis impetraro. quidnam? inquit Catulus. ut hic ſitis hodie. tum, cum ille dubitaret, quod ad fratrem promiſerat, ego, inquit Julius, pro utroque reſpondeo:

sic faciemus: atque ista quidem conditione, vel ut verbum nullum faceres, me teneres. hic Catulus arrisit; et simul, praecisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam neque domi imperaram, et hic, apud quem eram futurus, fine mea sententia tam facile promisit. tum omnes oculos in Antonium conjecerunt; et ille, audite, vero, audite inquit; hominem enim audietis de schola, atque a magistro, et Graecis literis eruditum: et eo quidem loquar confidentius, quod Catulus auditor accessit, cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Graeci ipsi solent suae linguae subtilitatem elegantiamque concedere. sed tamen, quoniam hoc totum, quicquid est, sive artificium, sive studium dicendi, nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, discipuli, id quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam. hic posteaquam arriserunt, res mihi videtur esse, inquit, facultate praeclara, arte mediocris: ars enim earum rerum est, quae sciuntur; oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. nam et apud eos dicimus, qui nesciunt, et ea dicimus, quae nescimus ipsi: itaque e

illi alias aliud iisdem de rebus et sentiunt et judicant, et nos contrarias saepe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum; cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat; cum plus uno verum esse non possit. ut igitur in ejusmodi re, quae mendacio nixa sit, quae ad scientiam non saepe perveniat, quae opiniones hominum, et saepe errores aucupetur, ita dicam, si causam putatis esse, cur audiatis. Nos vero, et valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usurus: exorsus es enim non gloriose, magisque, ut tu putas, a veritate, quam a nescio qua dignitate. ut igitur de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, artem esse non maximam; sic illud affirmo, praecepta posse quaedam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, et ad excipiendas eorum voluntates. hujus rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo: etenim cum plerique temere ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut

propter consuetudinem aliquam callidius id faciant, non est dubium, quin, si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius, quam alii dicant, id possit notare. ergo id qui toto in genere fecerit, is, si non plane artem, at quasi artem quandam invenerit. atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro atque in causis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere! sed de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore praeclarius. nam, ut usum dicendi omittam, qui in omni pacata et libera civitate dominatur, tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus aut mentibus jucundius percipi possit: qui enim cantus moderatae orationis pronunciatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusione aptius? qui actor in imitanda, quam orator in suscipienda veritate jucundior? quid autem subtilius, quam acutae crebraeque sententiae? quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid plenius, quam omni rerum genere cumulata oratio? neque enim ulla

non propria oratoris est res, quae quidem ornate dici graviterque debeat. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia; ejusdem et languentis populi incitatio, et effrenati moderatio: eadem facultate et fraus hominum ad perniciem, et integritas ad salutem vocatur. quis cohortari ad virtutem ardentius? quis a vitiis acrius revocare? quis vituperare improbos asperius? quis laudare bonos ornatius? quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis moerorem levare mitius consolando? historia vero, testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? nam si qua est ars alia, quae verborum aut faciendorum aut deligendorum scientiam profiteatur; aut si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare et distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis atque ordinis; fateamur aut hoc, quod haec ars profiteatur, a-

lienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune. sed, si in hac una est ea ratio atque doctrina, non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium: sed, ut orator de iis rebus, quae caeterarum artium sunt, si modo eas cognorit (ut heri Crassus dicebat), optime potest dicere; sic caeterarum artium homines ornatius illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt. neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam, id quod multi, medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eo multi etiam sine doctrina aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed, quid cujusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris, quid quaeque doceant, tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliae sine eloquentia suum munus praestare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut caeteri, si diserti sint, aliquid ab hoc habeant; hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam

petere non poſſit. Tum Catulus, etſi, inquit, Antoni, minime impediendus eſt interpellatione iſte curſus orationis tuae, patiere tamen, mihique ignoſces: non enim poſſum, quin exclamem, ut ait ille in Trinummo; ita mihi vim oratoris cum exprimere ſubtiliter viſus es, tum laudare copioſiſſime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipſam illam adhibere, quam laudat. ſed perge porro; tibi enim aſſentior, veſtrum eſſe hoc totum diſerte dicere; idque ſi quis in alia arte faciat, eum aſſumto aliunde uti bono, non proprio, nec ſuo. et Craſſus, nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit, hominemque reddidit: nam heſterno ſermone unius cujuſdam operis, ut ait Caecilius, remigem aliquem, aut bajulum nobis oratorem deſcripſeras, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. tum Antonius, heri enim, inquit, hoc mihi propoſueram, ut, ſi te refelliſſem, hos a te diſcipulos abducerem: nunc, Catulo audiente et Caeſare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipſe ſentiam, dicere. ſequitur igitur, quoniam nobis eſt

hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus, ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse praepositum. nam Crassus heri, cum vos, Catule et Caesar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Graeci plerique posuerunt: neque sane, quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit; duo prima genera quaestionum esse, in quibus eloquentia versaretur, unum infinitum, alterum certum. infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quaereretur, hoc modo; expetendane esset eloquentia; expetendine honores. certum autem, in quo quid in personis, et in constituta re et definita quaereretur; cujusmodi sunt, quae in foro, atque in civium causis disceptationibusque versantur. ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in consilio dando esse posita: nam illud tertium, quod et a Crasso tactum est, et, ut audio, ille ipse Aristoteles, qui haec maxime illustravit, adjunxit, etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. quidnam? inquit Catulus; an laudationes? id enim video poni genus tertium. Ita, inquit Antonius; et in eo quidem genere scio et

me, et omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata; cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quaecumque loquimur, mihi videntur ad artem et ad praecepta esse revocanda. ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi praecepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare, neque illa elementa desiderare, quae ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quae sint in homine laudanda? positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suae, quam contra collegam censor habuit, principio dixit, ‘quae natura aut fortuna darentur hominibus, in iis rebus se vinci, posse animo aequo pati; quae ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse;’ qui laudabit quempiam, intelliget exponenda sibi esse fortunae bona: ea sunt generis, pecuniae, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formae, virium, ingenii, caeterarumque rerum, quae sunt aut corporis, aut extraneae: si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse: deinde quid sapien-

ter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid juste, quid magnifice, quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. haec, et quae sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; et qui vituperare, contraria. cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium genus, quoniam ineſt in ratione rerum? non enim, ſi eſt facilius, eo de numero quoque eſt excerpendum. quia nolo, inquit, omnia, quae cadunt aliquando in oratorem, quamvis exigua ſint, ea ſic tractare, quaſi nihil poſſit dici ſine praeceptis ſuis. nam et teſtimonium ſaepe dicendum eſt, ac nonnumquam etiam accuratius; ut mihi neceſſe fuit in Sext. Titium, ſeditioſum civem et turbulentum. explicavi in eo teſtimonio dicendo omnia conſilia conſulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica reſtitiſſem; quaeque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, expoſui: diu retentus ſum, multa audivi, multa reſpondi. num igitur placet, cum de eloquentia praecipias, aliquid etiam de teſtimoniis dicendis quaſi in arte tradere? nihil ſane, inquit Catulus, neceſſe eſt.

Quid si (quod saepe summis viris accidit) mandata sint exponenda aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem a senatu? num, quia genere orationis in hujusmodi causis accuratiore est utendum, ideirco pars etiam haec causarum numeranda videtur, aut propriis praeceptis instruenda? minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex caeteris rebus et causis comparata. ergo item, inquit, illa, quae saepe diserte agenda sunt, et quae ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum praeceptorum genus, et agenda sunt non minus diserte, quam quae in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio; quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret; sed ex artificio res istae praecepta non quaerunt. plane, inquit Catulus, assentior, age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, et quanti hominis in dicendo putas esse, historiam scribere? si, ut Graeci scripserunt, summi, inquit Catulus: si, ut nostri, ni-

hil opus est oratore: satis est non esse mendacem. atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Graeci quoque sic initio scriptitarunt, ut noster Cato, ut Pictor, ut Piso. erat enim historia nihil aliud, nisi annalium confectio; cujus rei memoriaeque publicae retinendae causa, ab initio rerum Romanarum usque ad P. Mucium pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque in album, et proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi; hique etiam nunc Annales maximi nominantur. hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui, sine ullis ornamentis, monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. itaque, qualis apud Graecos, Pherecydes, Hellanicus, Acusilas fuit, aliique permulti, talis noster Cato, et Pictor, et Piso; qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio (modo enim huc ista sunt importata), et, dum intelligatur, quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem. paullulum se erexit, et addidit historiae majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, An-

tipater: caeteri non exornatores rerum, ſed tantummodo narratores fuerunt. Eſt, inquit Catulus, ut dicis: ſed iſte ipſe Coelius, neque diſtinxit hiſtoriam varietate locorum; neque verborum collocatione, et tractu orationis leni et aequabili perpolivit illud opus; ſed, ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, ſicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, ſuperiores. minime mirum, inquit Antonius, ſi iſta res adhuc noſtra lingua illuſtrata non eſt: nemo enim ſtudet eloquentiae noſtrorum hominum, niſi ut in cauſis atque in foro eluceat: apud Graecos autem eloquentiſſimi homines, remoti a cauſis forenſibus, cum ad caeteras res illuſtres, tum ad ſcribendam hiſtoriam maxime ſe applicaverunt. namque et Herodotum illum, qui princeps genus hoc ornavit, in cauſis nihil omnino verſatum eſſe accepimus: atqui tanta eſt eloquentia, ut me quidem, quantum ego Graece ſcripta intelligere poſſum, magnopere delectet. et poſt illum Thucydides omnes dicendi artificio, mea ſententia, facile vicit: qui ita creber eſt rerum frequentia, ut verborum prope numerum ſententiarum

numero consequatur: ita porro verbis aptus et pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. atqui ne hunc quidem, quamquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt; et hos libros tum scripsisse dicitur, cum a republica remotus, atque, id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est, in exsilium pulsus esset. hunc consecutus est Syracusius Philistus, qui, cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est, sicut mihi videtur, imitatus. postea vero, quasi ex clarissima rhetoris officina, duo praestantes ingenio, Theopompus et Ephorus, ab Isocrate magistro impulsi, se ad historiam contulerunt; causas omnino numquam attigerunt. Denique etiam a philosophia profectus princeps Xenophon, Socraticus ille; post ab Aristotele Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam; et hic quidem rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, et qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto

tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. minimus natu horum omnium Timaeus, quantum autem judicare possum, longe eruditissimus, et rerum copia, et sententiarum varietate abundantissimus, et ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem. haec cum ille dixisset, quid est, inquit, Catule, Caesar? ubi sunt, qui Antonium Graece negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? quam proprie de unoquoque dixit? id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum haec nesciret, in dicendo posse tantum. atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum aucupans, horum libros, et nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo. quid ergo est? fatebor aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer; sic, cum istos libros ad Misenum (nam Romae vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum cantu quasi colorari. sed, ne latius

hoc vobis patere videatur, haec duntaxat in Graecis intelligo, quae ipſi, qui ſcripſerunt, voluerunt a vulgo intelligi. in philoſophos veſtros ſi quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod ſunt fere inſcripti de rebus notis et illuſtribus, de virtute, de juſtitia, de honeſtate, de voluptate, verbum prorſus nullum intelligo; ita ſunt anguſtis et conciſis diſputationibus illigati. poetas omnino, quaſi alia quadam lingua locutos, non conor attingere: cum his me (ut dixi) oblecto, qui res geſtas, aut qui orationes ſcripſerunt ſuas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluiſſe eſſe nobis, qui non ſumus eruditiſſimi, familiares. ſed illuc redeo. Videtiſne, quantum munus ſit oratoris hiſtoria? haud ſcio, an flumine orationis et varietate maximum: neque tamen eam reperio uſquam ſeparatim inſtructam rhetorum praeceptis: ſita ſunt enim ante oculos. nam quis neſcit, primam eſſe hiſtoriae legem, ne quid falſi dicere audeat? deinde, ne quid veri non audeat? ne qua ſuſpicio gratiae ſit in ſcribendo? ne qua ſimultatis? haec ſcilicet fundamenta nota ſunt omnibus. ipſa autem exaedificatio poſita

est in rebus, et verbis. rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam, quoniam in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus exspectantur; et de consiliis significari, quid scriptor probet; et in rebus gestis declarari non solum, quid actum, aut dictum sit, sed etiam quomodo; et, cum de eventu dicatur, ut causae explicentur omnes vel casus, vel sapientiae, vel temeritatis: hominumque ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cujusque vita atque natura. verborum autem ratio, et genus orationis, fusum atque tractum, et cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac judiciali asperitate, et sine sententiarum forensium aculeis persequendum est. harum tot tantarumque rerum videtisne nulla esse praecepta, quae in artibus rhetorum reperiantur? in eodem silentio multa alia oratorum officia jacuerunt, cohortationes, consolationes, praecepta, admonita, quae tractanda sunt omnia disertissime; sed locum suum in illis artibus, quae traditae sunt, habent nullum. atque in hoc gene-

re illa quoque eſt infinita ſilva; quod oratori plerique (ut etiam Craſſus oſtendit) duo genera ad dicendum dederunt; unum de certa definitaque cauſa, quales ſunt, quae in litibus, quae in deliberationibus verſantur: addat, ſi quis volet, etiam laudationes. alterum, quod appellant omnes fere ſcriptores, explicat nemo, infinitam generis ſine tempore, et ſine perſona quaeſtionem: hoc quid, et quantum ſit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur. ſi enim eſt oratoris, quaecumque res infinite poſita ſit, de ea poſſe dicere, dicendum erit ei, quanta ſit ſolis magnitudo, quae forma terrae: de mathematicis, de muſicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere ſuſcepto, recuſare. denique ei, qui profitetur eſſe ſuum, non ſolum de iis controverſiis, quae temporibus et perſonis notae ſunt, hoc eſt, de omnibus forenſibus, ſed etiam de generum infinitis quaeſtionibus dicere, nullum poteſt eſſe genus orationis, quod ſit exceptum. Sed ſi illam quoque partem quaeſtionum oratori volumus adjungere, vagam et liberam et late patentem, ut de rebus bonis aut malis, expetendis aut fugiendis, honeſtis aut tur-

pibus, utilibus aut inutilibus, de virtute, de juſtitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de caeteris virtutibus, contrariiſque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de republica, de imperio, de re militari, de diſciplina civitatis, de hominum moribus; aſſumamus eam quoque partem, ſed ita, ut ſit circumſcripta modicis regionibus. equidem omnia, quae pertinent ad uſum civium, morem hominum, quae verſantur in conſuetudine vitae, in ratione reipublicae, in hac ſocietate civili, in ſenſu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda eſſe oratori puto; ſi minus ut ſeparatim de his rebus philoſophorum more reſpondeat, at certe ut in cauſa prudenter poſſit intexere: hiſce autem ipſis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates conſtituerunt, locuti ſunt, ſimpliciter et ſplendide, ſine ulla ſerie diſputationum, et ſine jejuna concertatione verborum. hoc loco ne qua ſit admiratio, ſi tot tantarumque rerum nulla a me praecepta ponentur, ſic ſtatuo; ut in caeteris artibus, cum

tradita ſunt cujuſque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora aut ſimilia ſunt, tradi non neceſſe eſſe: ut in pictura, qui hominis ſpeciem pingere perdidicerit, poſſe eum cujuſvis vel formae vel aetatis, etiam ſi non didicerit, pingere; neque eſſe periculum, qui leonem aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non poſſit: (neque enim eſt omnino ars ulla, in qua omnia, quae illa arte effici poſſunt, a doctore tradantur; ſed qui primarum et certarum rerum genera ipſa didicerunt, reliqua non incommode perſequuntur): ſimiliter arbitror, in hac ſive ratione, ſive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus ſit, ut eorum mentes, qui aut de republica, aut de ipſius rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua ſtatuendi poteſtate audiant, ad ſuum arbitrium movere poſſit, hunc, de toto illo genere reliquarum orationum, non plus quaeſiturum eſſe, quid dicat, quam Polycletum illum, cum Herculem fingebat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamſi haec numquam ſeparatim facere didiciſſet. Tum Catulus, praeclare mihi videris, Antoni,

poſuiſſe ante oculos, quid diſcere oporteret eum, qui orator eſſet futurus; quid etiam, ſi non didiciſſet, ex eo, quod didiciſſet, aſſumeret: deduxiſti enim totum hominem in duo ſolum genera cauſarum, caetera innumerabilia exercitationi et ſimilitudini reliquiſti. ſed videto, ne in iſtis duobus generibus hydra tibi ſit et pellis; Hercules autem et alia opera majora ne in illis rebus, quas praetermittis, relinquantur: non enim mihi minus operis videtur de univerſis generibus rerum, quam de ſingulorum cauſis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus dicere. non eſt ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, non tam doctus, quam (id quod eſt majus) expertus. omnium caeterarum rerum oratio, mihi crede, ludus eſt homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum et politioris humanitatis experti: in cauſarum contentionibus magnum eſt quoddam opus, atque haud ſciam, an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu et victoria judicatur; ubi adeſt armatus adverſarius, qui ſit et feri-

endus et repellendus: ubi saepe is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario, et inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus: in quo saepe benivolentia ad odium, odium autem ad benivolentiam deducendum est: qui tamquam machinatione aliqua tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad laetitiam est contorquendus. omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum. accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. in his operibus si quis illam artem comprehenderit, ut, tamquam Phidias, Minervae signum efficere possit; non sane, quemadmodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit. Tum Catulus, quo ista majora ac mirabiliora fecisti, eo me major exspectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve praeceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam interfit, (neque enim aetas id

mea desiderat, et aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui numquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus); sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro. nec mihi opus est Graeco aliquo doctore, qui mihi pervulgata praecepta decantet, cum ipse numquam forum, numquam ullum judicium adspexerit; ut Peripateticus ille dicitur Phormio: cum Annibal Carthagine expulsus Ephesum ad Antiochum venisset exsul; proque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cumque se non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, et de omni re militari. tum, cum caeteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quaerebant ab Annibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret: hic Poenus non optime Graece, sed tamen libere respondisse fertur, multos se deliros senes saepe vidisse; sed qui magis, quam Phor-

mio, deliraret, vidiſſe neminem. neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Annibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano omnium gentium victore certaſſet, Graecum hominem, qui numquam hoſtem, numquam caſtra vidiſſet, numquam denique minimam partem ullius publici muneris attigiſſet, praecepta de re militari dare? hoc mihi facere omnes iſti, qui de arte dicendi praecipiunt, videntur: quod enim ipſi experti non ſunt, id docent caeteros: ſed hoc minus fortaſſe errant, quod non te, ut Annibalem, ſed pueros aut adoleſcentulos docere conantur. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet in multos jam Phormiones incidi. quis enim eſt iſtorum Graecorum, qui quemquam noſtrum quidquam intelligere arbitretur? ac mihi quidem non ita moleſti ſunt; facile omnes perpetior et perfero: nam aut aliquid afferunt, quod mihi non diſpliceat, aut efficiunt, ut me non didiciſſe minus poeniteat. dimitto autem eos non tam contumelioſe, quam philoſophum illum Annibal, et eo fortaſſe plus habeo etiam negotii: ſed tamen eſt eorum do-

ctrina, quantum ego judicare possum, perridicula. dividunt enim totam rem in duas partes, in causae controversiam, et in quaestionis. causam appellant, rem positam in disceptatione rerum et controversia: quaestionem autem, rem positam in infinita dubitatione. de causa praecepta dant; de altera parte dicendi mirum silentium est. denique quinque faciunt quasi membra eloquentiae, invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriae mandare, tum ad extremum agere ac pronunciare: rem sane non reconditam. quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse dicere, nisi, et quid diceret, et quibus verbis, et quo ordine diceret, haberet, et ea meminisset? atque haec ego non reprehendo, sed ante oculos posita esse dico: ut eas item quatuor, quinque, sexve partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab aliis digeruntur), in quas est ab his omnis oratio distributa. jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, benivolum nobis faciamus, et docilem, et attentum: deinde rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut brevis: post autem dividere causam, aut propo-

nere: noſtra confirmare argumentis ac rationibus; deinde contraria refutare. tum autem alii concluſionem orationis, et quaſi perorationem collocant: alii jubent, antequam peroretur, ornandi aut augendi cauſa digredi; deinde concludere, ac perorare. ne haec quidem reprehendo: ſunt enim concinne diſtributa; ſed tamen (id quod neceſſe fuit hominibus expertibus veritatis) non perite. quae enim praecepta principiorum, et narrationum eſſe voluerunt, ea in totis orationibus ſunt conſervanda: nam ego mihi benivolum judicem facilius facere poſſum in curſu orationis, quam cum omnia ſunt inaudita: docilem autem, non cum polliceor me demonſtraturum, ſed tum, cum doceo et explano: attentum vero crebro tota actione excitandis mentibus judicum, non prima denuntiatione efficere poſſumus. jam vero narrationem quod jubent veriſimilem eſſe, et apertam, et brevem, recte nos admonent: quod haec narrationis magis putant eſſe propria, quam totius orationis, valde mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis eſt error, quod exiſtimant, artificium eſſe hoc quoddam non diſſimile caete-

rorum; cujusmodi de ipso jure civili hesterno die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur; in quo vitium est, si genus ullum praetermittatur: deinde singulorum generum partes; in quo et deesse aliquam partem, et superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones; in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare. Sed hoc si in jure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio tanta hac in re, tamque immensa posse fieri. sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui haec docent: omnia jam explicata et perpolita assequentur: sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi neque obscuri. sed videant quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi: aliud enim pugna et acies; aliud ludus campusque noster desiderat. attamen ars ipsa ludicra armorum, et gladiatori et militi prodest aliquid; sed animus acer, et praesens, et acutus idem atque versutus, invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta. quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si potuero, ut, quid efficere

poſſit, ante perſpiciam. ſit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, iſta ipſa praecepta acceperit: tentabo, quid deceat, quid voce, quid viribus, quid ſpiritu, quid lingua efficere poſſit. ſi intelligam poſſe ad ſummos pervenire, non ſolum hortabor, ut elaboret, ſed etiam, ſi vir quoque mihi bonus videbitur, obſecrabo: tantum ego in excellente oratore, et eodem viro bono, pono eſſe ornamenti univerſae civitati: ſin videbitur, cum omnia ſumme fecerit, tamen ad mediocres oratores eſſe venturus; permittam ipſi, quid velit; moleſtus magnopere non ero: ſin plane abhorrebit, et erit abſurdus; ut ſe contineat, aut ad aliud ſtudium transferat, admonebo. nam neque is, qui optime poteſt, deſerendus ullo modo eſt a cohortatione noſtra; neque is, qui aliquid poteſt, deterrendus: quod alterum, divinitatis mihi cujuſdam videtur: alterum, vel non facere, quod non optime poſſis, vel facere, quod non peſſime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat et quam poſſit, hominis eſt, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixiſti, ſtultitiae ſuae quamplurimos te-

ſtes domeſtico praeconio colligentis. de hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvanduſque ſit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quae nos uſus docuit; ut nobis ducibus veniat eo, quo ſine duce ipſi pervenimus; quoniam meliora docere non poſſumus. Atque (ut a familiari noſtro exordiar) hunc ego, Catule, Sulpicium primum in cauſa parvula adoleſcentulum audivi, voce, et forma, et motu corporis, et reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quaerimus; oratione autem celeri et concitata (quod erat ingenii), et verbis efferveſcentibus et paulo nimium redundantibus (quod erat aetatis): non ſum aſpernatus: volo enim, ſe efferat in adoleſcente foecunditas: nam facilius, ſicut in vitibus, revocantur ea, quae ſeſe nimium profuderunt, quam, ſi nihil valet materies, nova ſarmenta cultura excitantur; ita volo eſſe in adoleſcente, unde aliquid amputem: non enim poteſt in eo ſuccus eſſe diuturnus, quod nimis celeriter eſt maturitatem aſſecutum. vidi ſtatim indolem, neque dimiſi tempus; et eum ſum cohortatus, ut forum ſibi ludum putaret eſſe ad diſcendum; magiſtrum au-

tem, quem vellet, eligeret; me quidem si audiret, L. Crassum: quod iste arripuit, et ita sese facturum confirmavit; atque etiam addidit, gratiae scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meae, cum iste accusavit C. Norbanum, defendente me. non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, et qui anno ante fuerat: omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque praeclarum, natura ipsa ducebat: sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem studio atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum atque omni animo intueretur. Ergo hoc sit primum in praeceptis meis, ut demonstremus, quem imitetur, atque ita ut, quae maxime excellant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur: tum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores saepe cognovi, qui aut ea, quae facilia sunt, aut etiam illa, quae insignia ac pene vitiosa, consectantur imitando. nihil est facilius, quam a-

mictum imitari alicujus, aut ſtatum, aut motum. ſi vero etiam vitioſe aliquid eſt, id ſumere et in eo vitioſum eſſe, non magnum eſt; ut ille, qui nunc etiam amiſſa voce furit in republica Fufius, nervos in dicendo C. Fimbriae, quos tamen habuit ille, non aſſequitur; oris pravitatem et verborum latitudinem imitatur: ſed tamen ille neç deligere ſcivit, cujus potiſſimum ſimilis eſſet, et in eo ipſo, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit: qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet neceſſe eſt in deligendo: deinde, quem probavit, in eo, quae maxime excellent, ea diligentiſſime perſequatur. quid enim cauſae cenſetis eſſe, cur aetates extulerint ſingulae ſingula prope genera dicendi? quod non tam facile in noſtris oratoribus poſſumus judicare, (quia ſcripta, ex quibus judicium fieri poſſet, non multa ſane reliquerunt), quam in Graecis, ex quorum ſcriptis, cujuſque aetatis quae dicendi ratio voluntaſque fuerit, intelligi poteſt. antiquiſſimi fere ſunt, quorum quidem ſcripta conſtent, Pericles atque Alcibiades, et eadem aetate Thucydides; ſubtiles, acuti, breves, ſententiis magis, quam

verbis abundantes: non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lysias; multa Lysiae scripta sunt, nonnulla Critiae, de Theramene audivimus: omnes etiam tum retinebant illum Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo. ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, cujus e ludo, tamquam ex equo Trojano, meri principes exierunt: sed eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaque et illi, Theopompi, Ephori, Philisti, Naucratae, multique alii naturis differunt; voluntate autem similes sunt et inter sese et magistri; et ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Aeschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem virtutis imitandae genere versati; quorum quamdiu manst imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit. posteaquam extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est et evanuit, alia quaedam dicendi molliora ac remissiora genera vigue-

runt. inde Demochares, quem aiunt ſororis filium fuiſſe Demoſtheni; tum Phalereus ille Demetrius, omnium iſtorum, mea ſententia, politiſſimus, aliique eorum ſimiles exſtiterunt: quae ſi volemus uſque ad hoc tempus perſequi, intelligemus, ut hodie Alabandenſem illum Meneclem, et ejus fratrem Hieroclem, quos ego audivi, tota imitatur Aſia; ſic ſemper fuiſſe aliquem, cujus ſe ſimiles plerique eſſe vellent. hanc igitur ſimilitudinem qui imitatione aſſequi volet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum ſcribendo maxime perſequatur: quod ſi hic noſter Sulpicius faceret, multo ejus oratio eſſet preſſior; in qua nunc interdum, ut in herbis ruſtici ſolent dicere, in ſumma ubertate ineſt luxuries quaedam, quae ſtilo depaſcenda eſt. hic Sulpicius, me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum eſt; ſed ne te quidem, Antoni, multum ſcriptitaſſe arbitror. tum ille, quaſi vero, inquit, non ea praecipiam aliis, quae mihi ipſi deſunt: ſed tamen ne tabulas quidem conficere exiſtimor: verum et in hoc ex re familiari mea, et in illo ex eo, quod dico, quantulum id cumque eſt, quid faciam, judicari poteſt.

atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, et suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur; quod et in vobis animadverti recte potest, Caesar et Cotta, quorum alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam, et salem; alter acutissimum, et subtilissimum dicendi genus est consecutus. neque vero vester aequalis Curio, patre mea sententia vel eloquentissimo temporibus illis, quemquam mihi magnopere videtur imitari; qui tamen verborum gravitate, et elegantia, et copia suam quandam expressit quasi formam figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud centumviros pro fratribus Cossis dixit; in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet. Verum, ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, et eas quidem, in quibus plusculum negotii est, judiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc praeceptum; est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri), hoc ei primum praecipi-

emus, quaſcumque cauſas erit acturus, ut eas diligenter penituſque cognoſcat. hoc in ludo non praecipitur; faciles enim cauſae ad pueros deferuntur. lex peregrinum vetat in murum adſcendere: adſcendit: hoſtes repulit: accuſatur. nihil eſt negotii hujuſmodi cauſam cognoſcere. recte igitur nihil de cauſa diſcenda praecipiunt: haec eſt enim in ludo cauſarum fere formula. at vero in foro, tabulae, teſtimonia, pacta, conventa, ſtipulationes, cognationes, affinitates, decreta, reſponſa, vita denique eorum, qui in cauſa verſantur, tota cognoſcenda eſt: quarum rerum negligentia pleraſque cauſas, et maxime privatas (ſunt enim multo ſaepe obſcuriores), videmus amitti. ita nonnulli, dum operam ſuam multam exiſtimari volunt, ut toto foro volitare, et a cauſa ad cauſam ire videantur, cauſas dicunt incognitas: in quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiae, ſuſceptis rebus; vel perfidiae, receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re, quam non novit, non turpiſſime dicere: ita dum inertiae vituperationem, quae major eſt, contemnunt, aſſequuntur etiam illam,

quam magis ipſi fugiunt, tarditatis. equidem ſolco dare operam, ut de ſua quiſque re me ipſe doceat, et ut nequis alius adſit, quo liberius loquatur; et agere adverſarii cauſam, ut ille agat ſuam, et, quidquid de ſua re cogitarit, in medium proferat. itaque cum ille diſceſſit, tres perſonas unus ſuſtineo ſumma animi aequitate, meam, adverſarii, judicis. qui locus eſt talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc judico eſſe dicendum: ubi plus mali, quam boni reperio, id totum abjudico atque ejicio: ita aſſequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, et alio dicam: quae duo plerique, ingenio freti, ſimul faciunt: ſed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, ſi aliud ſumendum ſibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. cum rem penitus cauſamque cognovi, ſtatim occurrit animo, quae ſit cauſa ambigui: nihil eſt enim, quod inter homines ambigatur; ſive ex crimine cauſa conſtet, ut facinoris; ſive ex controverſia, ut haereditatis; ſive ex deliberatione, ut belli; ſive ex perſona, ut laudis; ſive ex diſputatione, ut de ratione vivendi; in quo non aut, quid factum ſit, aut

fiat, futurumve sit, quaeratur, aut quale sit, aut quid vocetur. Ac nostrae fere causae, quae quidem sunt criminum, plerumque infitiatione defenduntur. nam et de pecuniis repetundis, quae maximae sunt, neganda fere sunt omnia: et de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere: de sicariis, de veneficiis, de peculatu infitiari necesse est. id est igitur genus primum causarum, in judiciis ex controversia facti: in deliberationibus plerumque ex futuri; raro etiam ex instantis, aut facti. saepe autem res non, sit, necne, sed qualis sit, quaeritur; ut, cum L. Opimii causam defendebat apud populum, audiente me, C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure pro salute patriae factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno plebis, alia tum mente rempublicam capessenti, P. Africanus de Tib. Graccho interroganti responderat, jure caesum videri. jure autem omnia defenduntur, quae sunt ejus generis, ut aut oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur. jam quid vocetur quaeritur, cum, quo verbo quid

appellandum ſit, contenditur; ut mihi ipſi cum hoc Sulpicio fuit in Norbani cauſa ſumma contentio: pleraque enim de iis, quae ab iſto objiciebantur, cum confiterer, tamen ab illo majeſtatem minutam negabam: ex quo verbo lege Apuleia tota illa cauſa pendebat. atque in hoc genere cauſarum nonnulli praecipiunt, ut verbum illud, quod cauſam facit, lucide breviterque uterque definiat. quod mihi quidem perquam puerile videri ſolet: alia eſt enim, cum inter doctos homines de iis ipſis rebus, quae verſantur in artibus, diſputatur, verborum definitio; ut cum quaeritur, quid ſit ars, quid ſit lex, quid ſit civitas. in quibus hoc praecipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, ſic exprimatur, ut neque abſit quidquam, neque ſuperſit: quod quidem in illa cauſa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus ſum. nam, quantum uterque noſtrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid eſſet majeſtatem minuere. etenim definitio primum, reprehenſo verbo uno, aut addito, aut demto, ſaepe extorquetur e manibus: deinde genere ipſo doctrinam redolet, exercitationemque pene

puerilem: tum et in ſenſum et in mentem judicis intrare non poteſt; ante enim praeterlabitur, quam percepta eſt. Sed in eo genere, in quo, quale ſit quid, ambigitur, exſiſtit etiam ex ſcripti interpretatione ſaepe contentio; in quo nulla poteſt eſſe, niſi ex ambiguo, controverſia. nam illud ipſum, cum ſcriptum a ſententia diſcrepat, genus quoddam habet ambigui: quod tum explicatur, cum ea verba, quae deſunt, ſuggeſta ſunt: quibus additis, defenditur ſententiam ſcripti perſpicuam fuiſſe: et ex contrariis ſcriptis ſi quid ambigitur, non novum genus naſcitur, ſed ſuperioris generis cauſa duplicatur: idque aut numquam dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut referendis praeteritis verbis, id ſcriptum, quodcumque defendimus, ſuppleatur. ita fit, ut unum genus in iis cauſis, quae propter ſcriptum ambiguntur, relinquatur, ſi eſt ſcriptum aliquid ambigue. ambiguorum autem cum plura genera ſunt, quae mihi videntur ii melius noſſe, qui dialectici appellantur; hi autem noſtri ignorare, qui non minus noſſe debeant: tum illud eſt frequentiſſimum in omni conſuetudine vel ſermonis, vel ſcrip-

ti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint praetermissa. iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, qualis quaeque res sit, disceptatur, sejungunt: nusquam enim tam quaeritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum a facti controversia separatum est. ita tria sunt omnino genera, quae in disceptationem et controversiam cadere possunt; quid fiat, factum, futurumve sit, aut quale sit, aut quomodo nominetur: nam et illud quidem, quod quidam Graeci adjungunt, rectene factum sit, totum in eo est, quod, quale sit, quaerimus. Sed jam ad institutum revertar meum. cum igitur, accepto causae genere et cognito, rem tractare coepi, nihil prius constituo, quam, quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quae sit propria quaestionis et judicii: deinde illa duo diligentissime considero; quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus; alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos. ita ratio

omnis dicendi tribus ad perſuadendum rebus eſt nixa; ut probemus vera eſſe ea, quae defendimus; ut conciliemus nobis eos, qui audiunt; ut animos eorum, ad quemcumque cauſa poſtulabit motum, vocemus. ad probandum autem duplex eſt oratori ſubjecta materies: una rerum earum, quae non excogitantur ab oratore, ſed in re poſitae ratione tractantur; ut tabulae, teſtimonia, pacta, conventa, quaeſtiones, leges, ſenatuſconſulta, res judicatae, decreta, reſponſa, et reliqua, ſi quae ſunt, quae non reperiuntur ab oratore, ſed ad oratorem a cauſa atque a reis deferuntur: altera eſt, quae tota in diſputatione et argumentatione oratoris collocata eſt. ita in ſuperiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum eſt. atque iſti quidem, qui docent, cum cauſas in plura genera ſecuerunt, ſingulis generibus argumentorum copiam ſuggerunt: quod etiamſi ad inſtituendos adoleſcentulos magis aptum eſt, ut, ſimul ac poſita ſit cauſa, habeant, quo ſe referant, unde ſtatim expedita poſſint argumenta depromere; tamen et tardi ingenii eſt, rivulos conſectari, fon-

tes rerum non videre: et jam aetatis est u-
ſuſque noſtri, a capite, quod velimus, ar-
ceſſere, et, unde omnia manant, videre.
et primum genus illud earum rerum, quae
ad oratorem deferuntur, meditatum no-
bis in perpetuum ad omnem uſum ſimili-
um rerum eſſe debebit. nam pro tabulis et
contra tabulas, pro teſtibus et contra te-
ſtes, pro quaeſtionibus et contra quaeſti-
ones, et item de caeteris rebus ejuſdem
generis, vel ſeparatim dicere ſolemus de
genere univerſo, vel definite de ſingulis
temporibus, hominibus, cauſis: quos qui-
dem locos (vobis hoc, Cotta et Sulpici,
dico) multa commentatione atque medi-
tatione paratos atque expeditos habere
debetis. longum eſt enim nunc me expli-
care, qua ratione aut confirmare, aut in-
firmare teſtes, tabulas, quaeſtiones opor-
teat. haec ſunt omnia ingenii vel media-
cris, exercitationis autem maximae: ar-
tem quidem et praecepta duntaxat hacte-
nus requirunt, ut certis dicendi lumini-
bus ornentur. itemque illa, quae ſunt al-
terius generis, quae tota ab oratore pari-
untur, excogitationem non habent diffi-
cilem, explicationem magis illuſtrem per

politamque desiderant. itaque cum haec duo nobis quaerenda sunt in causis, primum, quid, deinde quomodo dicamus: alterum, quod totum arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiae est pene mediocris, quid dicendum sit, videre: alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, ea, quae dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere. Quare illam partem superiorem, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam atque conficiam, (quantum consequar, vos judicabitis), quibus ex locis ad eas tres res, quae ad fidem faciendam solae valent, ducatur oratio, ut et concilientur animi, et doceantur, et moveantur; haec sunt enim tria numero: ea vero quemadmodum illustrentur, praesto est, qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit. namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspicionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Graecum, neque Latinum, quem aetas nostra tulerit, quem non et saepe et diligenter audierim: (itaque, si quid est in me,

quod jam ſperare videor, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operae mihi ad audiendum datis, ex eo eſt, quod nihil quiſquam umquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus inſederit): atque ego is qui ſum, quantuſcumque ſum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, ſine ulla dubitatione ſic ſtatuo, et judico, neminem omnium tot et tanta, quanta ſunt in Craſſo, habuiſſe ornamenta dicendi. quamobrem, ſi vos quoque hoc idem exiſtimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, ſi, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut inſtitui, crearo, aluero, confirmaro; tradam eum Craſſo et veſtiendum et ornandum. tum Craſſus, tu vero, inquit, Antoni, perge, ut inſtituiſti: neque enim eſt boni, neque liberalis parentis, quem procrearit et eduxerit, eum non et veſtire et ornare; praeſertim cum te locupletem eſſe negare non poſſis. quod enim ornamentum, quae vis, qui animus, quae dignitas illi oratori defuit, qui in cauſa peroranda non dubitavit excitare reum conſularem, et ejus diloricare tunicam, et judicibus cicatrices adverſas ſenis impe-

ratoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, et demonstrare gravissimis verbis, multos saepe impetus populi non injustos esse, quos praestare nemo possit? multas etiam e republica seditiones saepe esse factas, ut cum reges essent exacti, ut cum tribunicia potestas esset constituta? illam Norbani seditionem ex luctu civium, et ex Caepionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, et jure esse conflatam? potuit hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? quid ego de Cn. Manlii, quid de Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumerabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi omnes dant, acumen quoddam singulare; sed haec ipsa, quae nunc ad me delegare vis, ea semper in te eximia et praestantia fuerunt. Tum Catulus, ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimillimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque a natura de-

negatum, neque a doctrina non delatum esse videatur. quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut praetermissum aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam a Crasso dici maluisse. hic Crassus, quin tu, inquit, Antoni, omittis ista quae proposuisti, quae nemo horum desiderat, quibus ex locis ea, quae dicenda sint in causis, reperiantur? quae, quamquam abs te novo quodam modo praeclareque dicuntur, sunt tamen et re faciliora, et praeceptis pervagata: illa deprome nobis, unde afferas, quae sapientissime tractas, semperque divinitus. depromam equidem, inquit Antonius; et, quo facilius id a te exigam, quod peto, nihil tibi a me postulanti recusabo. meae totius orationis, et istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in coelum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una conciliandorum hominum, altera docendorum, tertia concitandorum. harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat: nam hoc necesse est, ut is, qui no-

bis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. sed, quoniam illa pars, in qua rerum ipsarum explicatio ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, et pauca dicemus: pauca enim sunt, quae usu jam tractata, et animo quasi notata habere videamur. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentiemur, ut singularum causarum defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem et causam et orationem disputatio ducitur. neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literae sunt cogitatione conquirendae; nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causae sepositа argumenta revolvi nos oportet; sed habere certos locos, qui, ut literae ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam statim occurrant. sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus vel usu, quem aetas denique affert; vel auditione et cogi-

tatione, quae ſtudio et diligentia praecurrit aetatem. nam ſi tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem et acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, ſi erit idem in conſuetudine civitatis, in exemplis, in inſtitutis, in moribus ac voluntatibus civium ſuorum hoſpes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: ſubacto mihi ingenio opus eſt, ut agro non ſemel arato, ſed novato et iterato, quo meliores foetus poſſit et grandiores edere: ſubactio autem eſt uſus, auditio, lectio, literae. ac primum naturam cauſae videat, quae numquam latet: factumne ſit, quaeratur, an quale ſit, an quod nomen habeat: quo perſpecto, ſtatim occurrit naturali quadam prudentia, non his ſubductionibus, quas iſti docent, quid faciat cauſam, id eſt, quo ſublato controverſia ſtare non poſſit: deinde, quid veniat in judicium, quod iſti ſic jubent quaerere: interfecit Opimius Gracchum: quid facit cauſam? quod reipublicae cauſa, cum ex ſenatuſconſulto ad arma vocaſſet: hoc tolle, cauſa non erit. at id ipſum negat contra leges licuiſſe Decius. veniet igitur in

judicium, licueritne ex ſenatuſconſulto ſervandae reipublicae cauſa. perſpicua ſunt haec quidem, et in vulgari prudentia ſita: ſed illa quaerenda, quae ab accuſatore et defenſore argumenta, ad id, quod in judicium venit, ſpectantia, debeant afferri. Atque hic illud videndum eſt, in quo ſummus eſt error iſtorum magiſtrorum, ad quos liberos noſtros mittimus; non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, ſed tamen ut videatis, quam ſit genus hoc eorum, qui ſibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. conſtituunt enim in partiendis orationum modis duo genera cauſarum; unum appellant, in quo ſine perſonis atque temporibus de univerſo genere quaeratur; alterum, quod perſonis certis et temporibus definiatur: ignari omnes controverſias ad univerſi generis vim et naturam referri. nam in ea ipſa cauſa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii perſona, nihil Decii: de ipſo enim univerſo genere infinita quaeſtio eſt, num poena videatur eſſe afficiendus, qui civem ex ſenatuſconſulto patriae conſervandae cauſa interemerit, cum id per leges non liceret. nulla

denique eſt cauſa, in qua id, quod in judicium venit, ex reorum perſonis, non generum ipſorum univerſa diſputatione quaeratur. quinetiam in iis ipſis, ubi de facto ambigitur, ceperitne contra leges pecunias P. Decius, argumenta et criminum, et defenſionis revocentur oportet ad genus, et ad naturam univerſam: quod ſumtuoſus, de luxuria: quod alieni appetens, de avaritia: quod ſeditioſus, de turbulentis et malis civibus: quod a multis arguitur, de genere teſtium: contraque, quae pro reo dicentur, omnia neceſſario a tempore atque homine ad communes rerum et generum ſummas revolventur. atque haec forſitan homini, non omnia, quae ſunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quae veniant in judicium tum, cum de facto quaeratur: ſed tamen criminum eſt multitudo, non defenſionum, aut locorum infinita. Quae vero, cum de facto non ambigitur, quaeruntur, qualia ſint, ea, ſi ex reis numeres, et innumerabilia ſunt et obſcura; ſi ex rebus, valde et modica et illuſtria. nam ſi Mancini cauſam in uno Mancino ponimus, quotieſcumque is,

quem paterpatratus dediderit, receptus non erit, totiea causa nova nascetur: sin illa controversia causam facit, videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus, postliminium esse; nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet. ac, si quid affert praeterea hominis aut dignitas, aut indignitas, extra quaestionem est; et ea tamen ipsa oratione ad universi generis disputationem referatur necesse est. haec ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quamquam reprehendendi sunt, qui in genere definiendo istas causas describunt in personis et in temporibus positas esse: nam, etsi incurrunt tempora et personae, tamen intelligendum est, non ex iis, sed ex genere quaestionis pendere causas. sed hoc nihil ad me; nullum enim nobis certamen cum istis esse debet: tantum satis est intelligi, ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut genera rerum discernerent, eaque paulo subtilius explicarent. verum hoc (ut dixi) nihil ad me. illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster ea

Sulpici: quomodo nunc ſe iſtorum artes habent, pertimeſcenda eſt multitudo cauſarum: eſt enim infinita. ſi in perſonis ponitur; quot homines, tot cauſae: ſin ad generum univerſas quaeſtiones referuntur; ita modicae et paucae ſunt, ut eas omnes diligentes, et memores, et ſobrii oratores percurſas animo, et prope decantatas habere debeant. niſi forte exiſtimatis a M' Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum, et ea re multa attuliſſe, quamobrem, poſthumo non nato, Curium tamen haeredem Coponii eſſe oporteret. nihil ad copiam argumentorum, neque ad cauſae vim ac naturam nomen Coponii, aut Curii pertinuit: in genere erat univerſo rei negotiique, non in tempore ac nominibus omnis quaeſtio, cum ſcriptum ita ſit, 'ſi mihi filius genitur, iſque prius moritur, et caetera; tum ut mihi ille ſit haeres:' ſi natus filius non ſit, videaturne is, qui filio mortuo inſtitutus haeres ſit, haeres eſſe? Perpetui juris et univerſi generis quaeſtio non hominum nomina, ſed rationem dicendi, et argumentorum fontes deſiderat. in quo etiam iſti nos juriſconſulti impediunt, a diſcendoque deterrent: video enim in Ca-

tonis et Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro ac mulieri reſponderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, conſultationis aut dubitationis cauſam aliquam fuiſſe; ut, quod homines eſſent innumerabiles, debilitati a jure cognoſcendo, voluntatem diſcendi ſimul cum ſpe perdiſcendi abjiceremus. ſed haec Craſſus aliquando nobis expediet, et exponet deſcripta generatim: eſt enim, ne forte neſcias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, ſe jus civile, quod nunc diffuſum et diſſipatum eſt, in certa genera coacturum, et ad artem facile redacturum. et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id eſt difficile Craſſo, qui et, quod diſci potuit de jure, didicit; et quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipſe afferet; ut, quae ſint in jure, vel acute deſcribere, vel ornate illuſtrare poſſit. ergo iſta, inquit Antonius, tum a Craſſo diſcemus, cum ſe de turba et a ſubſelliis in otium (ut cogitat) ſoliumque contulerit. jam id quidem ſaepe, inquit Catulus, ex eo audivi, cum diceret, ſibi certum eſſe a judiciis cauſiſque diſcedere; ſed, ut ipſi ſoleo dicere, non licebit: neque enim ipſe auxilium ſuum ſae-

pe a viris bonis frustra implorari patietur, neque id aequo animo feret civitas; quae, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliatam putabit. nam hercle, inquit Antonius, si haec vere a Catulo dicta sunt, tibi mecum in eodem est pistrino, Crasse, vivendum, et istam oscitantem et dormitantem sapientiam, Scaevolarum et caeterorum beatorum otio concedamus. arrisit hic Crassus leniter, et, pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simul atque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius, quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quae in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate; ut eam materiam orationis, quae cujusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, omnibus locis descriptam, instructam, ornatamque comprehenderent, rebus dico et sententiis. eae vi sua verba parient, quae semper satis ornata mihi qui-

dem videri ſolent, ſi ejuſmodi ſunt, ut ea res ipſa peperiſſe videatur. ac, ſi verum quaeritis, quod mihi quidem videatur; (nihil enim aliud affirmare poſſum, niſi ſententiam et opinionem meam), hoc inſtrumentum cauſarum et generum univerſorum in forum deferre debemus; neque, ut quaeque res delata ad nos erit, tum denique ſcrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quae quidem omnibus, qui ea mediocriter modo conſiderarint, ſtudio adhibito et uſu, pertractata eſſe poſſunt: ſed tamen animus referendus eſt ad ea capita, et ad illos, quos ſaepe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur. atque hoc totum eſt ſive artis, ſive animadverſionis, ſive conſuetudinis, noſſe regiones, intra quas venere et perveſtiges quod quaeras: ubi eum locum omnem cogitatione ſepſeris, ſi modo uſum rerum percalleueris, nihil te effugiet, atque omne, quod erit in re, occurret atque incidet. Et ſic, cum ad inveniendum in dicendo tria ſint; acumen, deinde ratio, quam licet, (ſi volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non poſſum equidem non ingenio primas con-

cedere; ſed tamen ipſum ingenium diligentia etiam ex tarditate incitat. diligentia, inquam, quae cum omnibus in rebus, tum in cauſis defendendis plurimum valet. haec praecipue colenda eſt nobis; haec ſemper adhibenda; haec, nihil eſt, quod non aſſequatur. cauſa ut penitus, quod initio dixi, nota ſit, diligentia eſt: ut adverſarium attente audiamus, atque ut ejus non ſolum ſententias, ſed etiam verba omnia excipiamus, vultus denique perſpiciamus omnes, qui ſenſus animi plerumque indicant, diligentia eſt. id tamen diſſimulanter facere, ne ſibi ille aliquid proficere videatur, prudentia eſt. deinde, ut in iis locis, quos proponam paullo poſt, pervolvatur animus, ut penitus inſinuet in cauſam, ut ſit cura et cogitatione intentus, diligentia eſt: ut his rebus adhibeat, tamquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires: haec magna ſunt. inter ingenium quidem et diligentiam perpaullulum loci reliquum eſt arti: ars demonſtrat tantum ubi quaeras, atque ubi ſit illud quod ſtudeas invenire: reliqua ſunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, aſſiduitate, labore, com-

plectar uno verbo, quo saepe jam usi sumus, diligentia; qua una virtute omnes virtutes reliquae continentur. nam orationis quidem copia, videmus, ut abundent philosophi, qui, ut opinor, (sed tu haec, Catule, melius) nulla dant praecepta dicendi, nec idcirco minus, quaecumque res proposita est, suscipiunt, de qua
36 copiose et abundanter loquantur. Tum Catulus, est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant praecepta dicendi, et habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. sed Aristoteles, is, quem maxime ego admiror, proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur; a quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua: sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia; sive etiam illa ipsa legisti atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur: plus enim te operae Graecis dedisse rebus video, quam putaramus. tum ille, verum, inquit, ex me audies, Catule; semper ego existimavi jucundiorem et probabiliorem

huic populo oratorem fore, qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Graecarum rerum significationem daret. atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum tantas res Graeci susciperent, profiterentur, agerent, seseque et videndi res obscurissimas, et bene vivendi, et copiose dicendi rationem hominibus daturos pollicerentur, non admovere aurem; et, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, subauscultando tamen excipere voces eorum, et procul, quid narrarent, attendere: itaque feci, Catule, et istorum omnium summatim causas et genera ipsa gustavi. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tamquam ad aliquem libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti, quam haec civitas aspernata numquam est. nam et referta quondam Italia Pythagoreorum fuit, tum, cum erat in hac gente magna illa Graecia: ex quo etiam quidam Numam Pompilium, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; qui annis permultis ante fuit, quam ipse Pythagoras; quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam con-

ſtituendae civitatis duobus prope ſaeculis ante cognovit, quam eam Graeci natam eſſe ſenſerunt. et certe non tulit ullos haec civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Laelio, L. Furio, qui ſecum eruditiſſimos homines ex Graecia palam ſemper habuerunt. atque ego ex iſtis ſaepe audivi, cum dicerent, pergratum Athenienſes et ſibi feciſſe, et multis principibus civitatis, quod, cum ad ſenatum legatos de ſuis maximis rebus mitterent, tres illius aetatis nobiliſſimos philoſophos miſiſſent, Carneadem, et Critolaum, et Diogenem: itaque eos, dum Romae eſſent, et a ſe, et ab aliis frequenter auditos: quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philoſophiae, ſicut Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris. minime, inquit Antonius: ac ſic decrevi philoſophari potius, ut Neoptolemus apud Ennium, 'paucis: nam omnino haud placet.' ſed tamen haec eſt mea ſententia, quam videbar expoſuiſſe; ego iſta ſtudia non improbo, moderata modo ſint: opinionem iſtorum ſtudiorum, et ſuſpicionem artificii apud eos, qui res judi-

cent, oratori adverſariam eſſe arbitror: imminuit enim et oratoris auctoritatem, et orationis fidem. Sed, ut eo revocetur, unde huc declinavit oratio; ex tribus iſtis clariſſimis philoſophis, quos Romam veniſſe dixiſti, videſne Diogenem eum fuiſſe, qui diceret, artem ſe tradere bene diſſerendi, et vera ac falſa dijudicandi, quam verbo Graeco διαλεκτικὴν appellaret? in hac arte, ſi modo eſt haec ars, nullum eſt praeceptum, quomodo verum inveniatur, ſed tantum eſt, quomodo judicetur. nam et omne, quod eloquimur, fit, ut id aut eſſe dicamus, aut non eſſe; et ſi ſimpliciter dictum ſit, ſuſcipiunt dialectici, ut judicent, verumne ſit, an falſum: et ſi conjuncte ſit elatum, et adjuncta ſint alia, judicent, rectene adjuncta ſint, et verane ſumma ſit uniuſcujuſque rationis: et ad extremum ipſi ſe compungunt ſuis acuminibus, et multa quaerendo reperiunt non modo ea quae jam non poſſint ipſi diſſolvere, ſed etiam quibus ante exorſa, et potius detexta prope retexantur. hic nos igitur Soicus iſte nihil adjuvat; quoniam, quemadmodum inveniam quid dicam, non docet: atque idem e-

tiam impedit; quod et multa reperit, quae neget ullo modo posse dissolvi, et genus sermonis affert non liquidum, non fusum ac profluens; sed exile, aridum, concisum ac minutum: quod siquis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateamur: haec enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, quae non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur. quare istam artem totam dimittamus, quae in excogitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse commemoras, puto plus huic studio nostro prodesse potuisse: erat enim ab isto Aristotele, a cujus inventis tibi ego videor non longe aberrare. atque inter hunc Aristotelem (cujus et illum legi librum, in quo exposuit dicendi artes omnium superiorum, et illos, in quibus ipse sua quaedam de eadem arte dixit), et hos germanos hujus artis magistros, hoc mihi visum est intersse; quod ille eadem acie mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, haec quoque adspexit, quae

ad dicendi artem, quam ille deſpiciebat, pertinebant: illi autem, qui hoc ſolum colendum ducebant, habitarunt in hac una ratione tractanda, non eadem prudentia, qua ille, ſed uſu in hoc uno genere, ſtudioque majore. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, et varietas perquam eſſet optanda nobis; qui nullam umquam in illis ſuis diſputationibus rem defendit, quam non probarit; nullam oppugnavit, quam non everterit. ſed hoc majus eſt quiddam, quam ab iis, qui haec tradunt et docent, poſtulandum ſit. Ego autem, ſi quem nunc plane rudem inſtitui ad dicendum velim, his potius tradam aſſiduis, uno opere eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes tenuiſſimas particulas, atque omnia minima manſa, ut nutrices infantibus pueris, in os inſerant: ſin ſit is, qui et doctrina mihi liberaliter inſtitutus, et aliquo jam imbutus uſu, et ſatis acri ingenio eſſe videatur, illuc eum rapiam, ubi non ſecluſa aliqua aquula teneatur, ſed unde univerſum flumen erumpat: qui illi ſedes, et tamquam domicilia omnium argumentorum commonſtret, et ea breviter illuſtret verbiſque

definiat. quid enim est, in quo haereat, qui viderit, omne, quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, aut ex sua sumi vi atque natura, aut assumi foris? ex sua vi, cum aut, res quae sit tota, quaeratur, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam, rem illam quod attingat: extrinsecus autem, cum ea, quae sunt foris, neque inhaerent in rei natura, colliguntur. si res tota quaeritur, definitione universa vis explicanda est, sic; si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Romani tradidit, non qui eum, qui id feciſſet, populi Romani potestati tradidit. sin pars; partitione, hoc modo; aut senatui parendum de salute reipublicae fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium, superbum; suum, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatus. sin ex vocabulo, ut Carbo; si consul est, qui consulit patriae, quid aliud fecit Opimius? sin ab eo, quod rem attingat, plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam et conjuncta quaeremus, et genera, et partes generibus subjectas, et similitudines, et dissimilitudi-

nes, et contraria, et consequentia, et consentanea, et quasi praecurrentia, et repugnantia; et causas rerum vestigabimus, et ea, quae ex causis orta sunt; et majora, paria, minora quaeremus. Ex conjunctis sic argumenta ducuntur; si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum Q. Metellum tam pie lugere videatis. ex genere autem; si magistratus in populi Romani potestate esse debent, quid Norbanum accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis? ex parte autem ea, quae est subjecta generi; si omnes, qui reipublicae consulunt, cari nobis esse debent, certe in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis retinemus et nostram salutem, et imperii dignitatem. ex similitudine autem; si ferae partus suos diligunt, qua nos in liberos nostros indulgentia esse debemus? at ex dissimilitudine; si barbarorum est in diem vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent. atque utroque in genere, et similitudinis et dissimilitudinis, exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis: et fictae narrationes saepe ponendae. jam ex contrario; si Gracchus nefarie, prae-

clare Opimius. ex conſequentibus; ſi et ferro interfectus ille, et tu inimicus ejus cum gladio cruento comprehenſus es in illo ipſo loco, et nemo praeter te ibi viſus eſt, et cauſa nemini, et tu ſemper audax, quid eſt, quod de facinore dubitare poſſimus? ex conſentaneis, et praecurrentibus, et repugnantibus, ut olim Craſſus adoleſcens; non ſi Opimium defendiſti, Carbo, idcirco te iſti bonum civem putabunt: ſimulaſſe te, et aliud quid quaeſiſſe perſpicuum eſt, quod Tib. Gracchi mortem ſaepe in concionibus deploraſti, quod P. Africani necis ſocius fuiſti, quod eam legem in tribunatu tuliſti, quod ſemper a bonis diſſenſiſti. ex cauſis autem rerum ſic; Avaritiam ſi tollere vultis, mater ejus eſt tollenda, Luxuries. ex iis autem, quae ſunt orta de cauſis; ſi aerarii copiis et ad belli adjumenta, et ad ornamenta pacis utimur, vectigalibus ſerviamus. majora autem, et minora, et paria comparabimus ſic. ex majore; ſi bona exiſtimatio divitiis praeſtat, et pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis eſt expetenda? ex minore ſic;

------ Hic parvae conſuetudinis

Causa hujus mortem fert tam familiariter: Quid, si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?
ex pari fic; est ejusdem, et eripere et contra rempublicam largiri pecunias. foris autem assumuntur ea, quae non sua vi, sed extranea sublevantur, ut haec; hoc verum est; dixit enim Q. Lutatius: hoc falsum est; habita enim quaestio est: hoc sequi necesse est; recito enim tabulas: de quo genere toto paulo ante dixi. haec, ut brevissime dici potuerunt, ita a me dicta sunt. Ut enim si aurum cui, quod esset multifariam defossum, commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa et notas ostenderem locorum, quibus cognitis, ille sibi ipse foderet, et id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret; sic has ego argumentorum novi notas, quae illa mihi quaerenti demonstrant, ubi sint; reliqua cura, et cogitatione eruuntur. quod autem argumentorum genus cuique causarum generi maxime conveniat, non est artis exquisitae praescribere, sed est mediocris ingenii judicare: neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus u-

sus noſtri quaſi quaedam monita tradu-
mus. his igitur locis in mente et cogita-
tione defixis, et in omni re ad dicendum
poſita excitatis, nihil erit, quod oratorem
effugere poſſit, non modo in forenſibus
diſceptationibus, ſed omnino in ullo ge-
nere dicendi. ſi vero aſſequetur, ut talis
videatur, qualem ſe videri velit, et animos
eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos,
quocumque velit, vel trahere, vel rapere
poſſit, nihil profecto praeterea ad dicen-
dum requiret. jam illud videmus, nequa-
quam ſatis eſſe, reperire quid dicas, niſi id
inventum tractare poſſis: tractatio autem
varia eſſe debet, ne aut cognoſcat artem
qui audiat, aut defatigetur ſimilitudinis ſa-
tietate. proponi oportet, quid afferas: et
id quare ita ſit, oſtendere: et ex iiſdem il-
lis locis interdum concludere, relinquere
alias, alioque tranſire: ſaepe non propo-
nere, ac ratione ipſa afferenda, quid pro-
ponendum fuerit, declarare: ſi cui quid ſi-
mile dicas, prius ut ſimile confirmes: de-
inde, quod agitur, adjungas: puncta argu-
mentorum plerumque ut oculas, ne quis
ea numerare poſſit; ut re diſtinguantur,
verbis confuſa eſſe videantur. Haec ut et

properans, et apud doctos, et ſemidoctus ipſe percurro, ut aliquando ad illa majora veniamus. nihil eſt enim in dicendo, Catule, majus, quam ut faveat oratori is, qui audiet, utque ipſe ſic moveatur, ut impetu quodam animi, et perturbatione magis, quam judicio aut conſilio regatur. plura enim multo homines judicant odio, aut amore, aut cupiditate, aut iracundia, aut dolore, aut laetitia, aut ſpe, aut timore, aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut praeſcripto, aut juris norma aliqua, aut judicii formula, aut legibus. quare, niſi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus. paullum, inquit Catulus, etiam nunc deeſſe videtur iis rebus, Antoni, quas expoſuiſti, quod ſit tibi ante explicandum, quam illuc proficiſcare, quo te dicis intendere. quidnam? inquit. qui ordo tibi placeat, inquit Catulus, et quae diſpoſitio argumentorum, in qua tu mihi ſemper deus videri ſoles. vide, quam ſim in iſto genere, inquit, Catule, deus: non mehercule mihi niſi admonito, veniſſet in mentem; ut poſſis exiſtimare, me in ea, in quibus nonnumquam aliquid efficere videor, uſu ſolere in dicendo vel ca-

ſu potius incurrere. ac res quidem iſta, quam ego, quia non noram, ſic tamquam ignotum hominem praeteribam, tantum poteſt in dicendo, ut ad vincendum nulla plus poſſit. ſed tamen mihi videris ante tempus a me rationem ordinis, et diſponendarum rerum requiſiſſe: nam, ſi ego omnem vim oratoris in argumentis, et in re ipſa per ſe comprobanda poſuiſſem, tempus eſſet jam de ordine argumentorum, et de collocatione aliquid dicere. ſed cum tria ſint a me propoſita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de diſponenda tota oratione quaerendum. Valet igitur multum ad vincendum, probari mores, inſtituta, et facta, et vitam eorum, qui agent cauſas, et eorum, pro quibus; et item improbari adverſariorum: animoſque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benivolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. conciliantur autem animi dignitate hominis, rebus geſtis, exiſtimatione vitae; quae facilius ornari poſſunt, ſi modo ſunt, quam fingi, ſi nulla ſunt. ſed haec adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus pudoris ſig-

nificatio, verborum comitas: ſi quid perſequare acrius, ut invitus et coactus facere videare. facilitatis, liberalitatis, manſuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi ſigna proferri perutile eſt; eaque omnia, quae proborum, demiſſorum, non acrium, non pertinacium, non litigioſorum, non acerborum ſunt, valde benivolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus haec non ſunt. itaque eadem ſunt in adverſarios ex contrario conferenda. ſed genus hoc totum orationis in iis cauſis excellet, in quibus minus poteſt inflammari animus judicis acti et vehementi quadam incitatione: non enim ſemper fortis oratio quaeritur, ſed ſaepe placida, ſummiſſa, lenis, quae maxime commendat reos: reos autem appello, non eos modo, qui arguuntur, ſed omnes, quorum de re diſceptatur: ſic enim olim loquebantur. horum igitur exprimere mores oratione, juſtos, integros, religioſos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; et hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda tantam habet vim, ſi eſt ſuaviter, et cum ſenſu tractatum, ut ſaepe plus, quam can-

ſa, valeat: (tantum autem efficitur ſenſu quodam ac ratione dicendi, ut quaſi mores oratoris effingat oratio): genere enim quodam ſententiarum, et genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque ſignificanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri eſſe videantur. 44 Huic autem eſt illa diſpar adjuncta ratio orationis, quae alio quodam genere mentes judicum permovet impellitque, ut aut oderint, aut diligant aut invideant, aut ſalvum velint, aut metuant, aut ſperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut laetentur, aut moereant, aut miſereantur, aut punire velint, aut ad eos motus deducantur, ſi qui finitimi ſunt et propinqui his, ac talibus animi perturbationibus. atque illud optandum eſt oratori, ut aliquam permotionem animorum ſua ſponte ipſi afferant ad cauſam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam: facilius eſt enim currentem (ut aiunt) incitare, quam commovere languentem. ſin id aut non erit, aut erit obſcurius, ſicut medico diligenti, priuſquam conetur aegro adhibere medicinam, non ſolum morbus ejus, cui mederi volet, ſed e-

tiam consuetudo valentis, et natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam et gravem ad animos judicum pertractandos, omni mente in ea cogitatione curaque versor, ut odorer, quam sagacissime possim, quid sentiant, quid existiment, quid exspectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse videantur. si se dant, et, ut ante dixi, sua sponte, quo impellimus, inclinant atque propendent; accipio, quod datur, et ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do: sin est integer quietusque judex; plus est operis: sunt enim omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura, sed tantam vim habet illa, quae recte a bono poeta dicta est, 'flexanima atque omnium regina rerum,' oratio, ut non modo inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam adversantem et repugnantem, ut imperator bonus ac fortis, capere possit. Haec sunt illa, quae me ludens 45
Crassus modo flagitabat, cum a me divinitus tractari solere diceret, et in causa M' Aquilii, C. que Norbani, nonnullisque aliis, quasi praeclare acta, laudaret; quae mehercule ego, Crasse, cum a te tractan-

tur in cauſis, horrere ſoleo: tanta vis animi, tantus impetus, tantus dolor oculis, vultu, geſtu, digito denique iſto tuo ſignificari ſolet: tantum eſt flumen graviſſimorum optimorumque verborum, tam integrae ſententiae, tam verae, tam novae, tam ſine pigmentis fucoque puerili, ut mihi non ſolum tu incendere judicem, ſed ipſe ardere videaris. neque fieri poteſt, ut doleat is, qui audit, ut oderit, ut invideat, ut pertimeſcat aliquid, ut ad fletum miſericordiamque deducatur, niſi omnes ii motus, quos orator adhibere volet judici, in ipſo oratore impreſſi eſſe atque inuſti videbuntur. quod ſi fictus aliquis dolor ſuſcipiendus eſſet, et ſi in ejuſmodi genere orationis nihil eſſet, niſi falſum atque imitatione ſimulatum, major ars aliqua forſitan eſſet requirenda: nunc ego, quid tibi, Craſſe, quid caeteris accidat, neſcio; de me autem, cauſa nulla eſt, cur apud homines prudentiſſimos atque amiciſſimos mentiar. non mehercule umquam apud judices aut dolorem, aut miſericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipſe in commovendis judicibus, iis ipſis ſenſibus, ad quos illos ad-

ducere vellem, permoverer. neque enim facile est perficere, ut iratscatur ei, cui tu velis, judex, si tu ipse id lente ferre videare; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collacrymatione denique ostenderis: ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quae, nisi admoto igni, ignem concipere possit; sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quae possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, et ardens accesserit. Ac, ne forte hoc magnum ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, praesertim in rebus alienis; magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tracteisque dicendo, nihil ut opus sit simulatione et fallaciis: ipsa enim natura orationis ejus, quae suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quemquam eorum, qui audiunt, permovet. et, ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate,

in foro accidere miremur, cum agitur non ſolum ingenii noſtri exiſtimatio; nam id eſſet levius: (quamquam, cum profeſſus ſis, te id poſſe facere, quod pauci, ne id quidem negligendum eſt); ſed alia ſunt majora multo, fides, officium, diligentia: quibus rebus adducti, etiam cum alieniſſimos defendimus, tamen eos alienos, ſi ipſi viri boni volumus haberi, exiſtimare non poſſumus. ſed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum eſſe videatur, quid poteſt eſſe tam fictum, quam verſus, quam ſcena, quam fabulae? tamen in hoc genere ſaepe ipſe vidi, cum ex perſona mihi ardere oculi hominis hiſtrionis viderentur ſpondalia illa dicentis;

Segregare abs te auſus, aut ſine illo Salamina ingredi?
Neque paternum adſpectum es veritus?

numquam illum adſpectum dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. ut idem inflexa ad miſerabilem ſonum voce,

----- quem aetate exacta indigem
Liberum laceraſti, orbaſti, exſtinxiſti: neque fratris necis,

Neque gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam eſt traditus?

flens ac lugens dicere videbatur. quae ſi ille hiſtrio, quotidie cum ageret, tamen recte agere ſine dolore non poterat; quid? Pacuvium putatis in ſcribendo leni animo ac remiſſo fuiſſe? fieri nullo modo potuit: ſaepe enim audivi, poetam bonum neminem (id quod a Democrito et Platone in ſcriptis relictum eſſe dicunt) ſine inflammatione animorum exſiſtere poſſe, et ſine quodam afflatu quaſi furoris. Quare nolite exiſtimare meipſum, qui non heroum veteres caſus, fictoſque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor eſſem alienae perſonae, ſed auctor meae, cum mihi M' Aquilius in civitate retinendus eſſet, quae in illa cauſa peroranda fecerim, ſine magno dolore feciſſe. quem enim ego conſulem fuiſſe, imperatorem ornatum a ſenatu, ovantem in Capitolium adſcendiſſe meminiſſem, hunc cum afflictum, debilitatum, moerentem, in ſummum diſcrimen adductum viderem, non prius ſum conatus miſericordiam aliis commovere, quam miſericordia ſum ipſe captus. ſenſi equidem tum

magnopere moveri judices, cum excitavi moestum ac sordidatum senem, et cum ista feci, quae tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar, nescio, sed motu magno animi ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem; cum C. Marius moerorem orationis meae praesens ac sedens multum lacrymis suis adjuvaret; cumque ego, illum crebro appellans, collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem imperatorum fortunam defendendam invocarem. non fuit haec sine meis lacrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, et hominum, et civium, et sociorum imploratio; quibus omnibus verbis, quae a me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea. quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis. quamquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali et quaestore meo tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, et dolore, et ardore animi concitaras, ut ego ad

id reſtinguendum vix conarer accedere? habueras enim tum omnia in cauſa ſuperiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiam, in Caepionis gravi miſerabilique caſu, in judicium vocabas: deinde principem et ſenatus et civitatis, M. Aemilium, lapide percuſſum eſſe conſtabat: vi pulſum ex templo L. Cottam et T. Didium, cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare. Accedebat, ut haec tu adoleſcens pro republica queri ſumma cum dignitate exiſtimarere; ego, homo cenſorius, vix ſatis honeſte viderer ſeditioſum civem, et in hominis conſularis calamitate crudelem, poſſe defendere. erant optimi cives judices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quaedam venia daretur excuſationis; quod tamen eum defenderem, qui mihi quaeſtor fuiſſet. hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuiſſe? quid fecerim, narrabo; ſi placuerit, vos meam defenſionem in aliquo artis loco reponetis. omnium ſeditionum genera, vitia, pericula collegi; eamque orationem ex omni reipublicae noſtrae temporum varietate repetivi; concluſique ita, ut dicerem, etſi omnes mole-

ſtae ſemper ſeditiones fuiſſent, juſtas tamen fuiſſe nonnullas et prope neceſſarias. tum illa, quae modo Craſſus commemorabat, egi, neque reges ex hac civitate exigi, neque tribunos plebis creari, neque plebiſcitis toties conſularem poteſtatem minui, neque provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari ſine nobilium diſſenſione potuiſſe: ac, ſi illae ſeditiones ſaluti huic civitati fuiſſent, non continuo, ſi quis motus populi factus eſſet, id C. Norbano in nefario crimine atque in fraude capitali eſſe ponendum. quod ſi umquam populo Romano conceſſum eſſet, ut jure concitatus videretur; id quod docebam ſaepe eſſe conceſſum; nullam illa cauſam juſtiorem fuiſſe. tum omnem orationem traduxi et converti in increpandam Caepionis fugam, in deplorandum interitum exercitus: ſic et eorum dolorem, qui lugebant ſuos, oratione refricabam; et animos equitum Romanorum, apud quos tum judices cauſa agebatur, ad Q. Caepionis odium, a quo erant ipſi propter judicia abalienati, renovabam, atque revoca-
49 bam. Quod ubi ſenſi me in poſſeſſione

judicii, ac defensionis meae constitisse, quod et populi benivolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, et judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Caepionem ad causam nostram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum, de quo ante disputavi, lenitatis et mansuetudinis coepi; me pro meo sodali, qui mihi in liberum loco more majorum esse deberet, et pro mea omni fama prope fortunisque decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui saepe alienissimis a me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissem. petebam a judicibus, ut illud aetati meae, ut honoribus, ut rebus gestis, si justo, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent, praesertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil umquam pro me ipso deprecatum. sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum vide-

batur, ut de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi atque attigi. his duabus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quae minime praeceptis artium sunt perpolitae, omnis est a me illa causa tractata, ut et acerrimus in Caepionis invidia renovanda, et in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. ita, magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est a nobis tum accusatio victa. Hic Sulpicius, vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras: nam ego nihil umquam vidi, quod tam e manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. cum enim, quemadmodum dixisti, tibi ego non judicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quae dubitatio? quanta haesitatio tractusque verborum? ut illud initio, quod tibi unum ad ignoscendum homines dabant, tenuisti, te pro homine perneccessario, quaestore tuo, dicere: quam tibi primum munisti ad te audiendum viam? ecce autem, cum te nihil aliud profe-

ciſſe arbitrarer, niſi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoſcendum propter neceſſitudinem arbitrarentur, ſerpere occulte coepiſti, nihildum aliis ſuſpicantibus, me vero jam pertimeſcente, ut illam non Norbani ſeditionem, ſed populi Romani iracundiam, neque eam injuſtam, ſed meritam ac debitam fuiſſe defenderes. deinde, qui locus abs te praetermiſſus eſt in Caepionem? ut tu illa omnia odio, invidia, miſericordia miſcuiſti? neque haec ſolum in defenſione, ſed etiam in Scauro, caeteriſque meis teſtibus, quorum teſtimonia, non refellendo, ſed ad eundem impetum populi confugiendo, refutaſti. quae cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla praecepta deſiderabam: iſtam enim ipſam demonſtrationem defenſionum tuarum abs te ipſo commemoratam, doctrinam eſſe non mediocrem puto. atqui, ſi ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quae nos ſequi in dicendo, quaeque maxime ſpectare ſolemus: docuit enim jam nos longa vita uſuſque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus. Equidem primum conſiderare ſo-

leo, poſtuletne cauſa: nam neque parvis in rebus adhibendae ſunt hae dicendi faces, neque ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere poſſimus, ne aut irriſione, aut odio digni putemur, ſi aut tragoedias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quae non poſſunt commoveri. nam quoniam haec fere maxime ſunt in judicum animis, aut quicumque illi erunt, apud quos agemus, oratione molienda, amor, odium, iracundia, invidia, miſericordia, ſpes, laetitia, timor, moleſtia; ſentimus amorem conciliari, ſi id videare, quod ſit utile ipſis, apud quos agas, defendere; ſi aut pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles ſint, laborare: namque haec res amorem magis conciliat, illa virtutis defenſio caritatem; pluſque proficit, ſi proponitur ſpes utilitatis futurae, quam praeteriti beneficii commemoratio. enitendum eſt, ut oſtendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem ineſſe, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, ſignifices nihil ad utilitatem ſuam retuliſſe, ac nihil omnino feciſſe cauſa ſua: invidetur enim commo-

dis hominum ipſorum; ſtudiis autem eorum caeteris commodandi favetur. videndumque hoc loco eſt, ne, quos ob benefacta diligi volemus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri ſolet, nimis efferre videamur. atque iiſdem his ex locis et odium in alios ſtruere diſcemus, et a nobis ac noſtris demovere. eademque haec genera tractanda ſunt in iracundia vel excitanda, vel ſedanda: nam ſi quod ipſis, qui audiunt, pernicioſum aut inutile ſit, id factum augeas, odium creatur: ſin, quod aut in bonos viros, aut in eos in quos quiſque minime debuerit, aut in rempublicam, tum excitatur, ſi non tam acerbum odium, tamen aut invidiae, aut odii non diſſimilis offenſio. item timor incutitur aut ex ipſorum periculis, aut ex communibus: interior eſt ille proprius; ſed hic quoque communis ad eandem ſimilitudinem eſt perducendus. Par atque una ratio eſt ſpei, laetitiae, moleſtiae: ſed haud ſciam, an acerrimus longe ſit omnium motus invidiae; nec minus virium opus ſit in ea comprimenda, quam in excitanda. invident autem homines maxime paribus, aut inferioribus, cum ſe re-

lictos ſentiunt, illos autem dolent evolaſſe: ſed etiam ſuperioribus invidetur ſaepe vehementer, et eo magis, ſi intolerantius ſe jactant, et aequabilitatem juris praeſtantia dignitatis aut fortunae ſuae tranſeunt: quae ſi inflammanda ſunt, maxime dicendum eſt, non eſſe virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum ſi erunt honeſtiora atque graviora, tamen non eſſe tanta ulla merita, quanta inſolentia hominis, quantumque faſtidium. ad ſedandum autem, magno illa labore, magnis periculis eſſe parta, nec ad ſuum commodum, ſed ad aliorum eſſe collata; ſeſeque, ſi quam gloriam peperiſſe videatur, tametſi ea non ſit iniqua merces periculi, tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere; omninoque perficiendum eſt, (quoniam plerique ſunt invidi, maximeque eſt hoc commune vitium et perpetuum: invidetur autem praeſtanti florentique fortunae), ut haec opinio minuatur, et illa excellens opinione fortuna cum laboribus et miſeriis permiſta eſſe videatur. jam miſericordia movetur, ſi is, qui audit, adduci poteſt, ut illa, quae de altero deplorentur, ad ſuas res revocet,

quas aut tulerit acerbas, aut timeat; aut intuens alium crebro ad ſeipſum revertatur. ita cum ſinguli caſus humanarum miſeriarum graviter accipiuntur, ſi dicuntur dolenter, tum afflicta et proſtrata virtus maxime luctuoſa eſt; et, ut illa altera pars orationis, quae probitatis commendatione boni viri debet ſpeciem tueri, lenis, (ut ſaepe jam dixi) atque ſummiſſa; ſic haec, quae ſuſcipitur ab oratore ad commutandos animos atque omni ratione flectendos, intenta ac vehemens eſſe debet. Sed eſt quaedam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens eſſe volumus, difficilis ad diſtinguendum ſimilitudo. nam ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eoſdem excitamus, influat oportet aliquid; et ex hac vi nonnumquam animi aliquid inflandum eſt illi lenitati: neque eſt ulla temperatio oratio, quam illa, in qua aſperitas contentionis oratoris ipſius humanitate conditur, remiſſio autem lenitatis quadam gravitate et contentione firmatur. in utroque autem genere dicendi, et illo, in quo vis atque contentio quaeritur, et hoc, quod

ad vitam et mores accommodatur, et principia tarda sunt, et exitus tamen spissi et producti esse debent. nam neque assiliendum statim est ad illud genus orationis (abest enim totum a causa, et homines prius ipsum illud, quod proprium sui judicii est, audire desiderant), nec, cum in eam rationem ingressus sis, celeriter discedendum est: non enim, sicut argumentum, simul atque positum est, arripitur, alterumque et tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simul atque intuleris, possis commovere: argumentum enim ratio ipsa confirmat, quae, simul atque emissa est, adhaerescit: illud autem genus orationis non cognitionem judicis, sed magis perturbationem requirit; quam consequi, nisi multa et varia et copiosa oratione, et simili contentione actionis, nemo potest. quare qui aut breviter, aut summisse dicunt, docere judicem possunt, commovere non possunt; in quo sunt omnia. jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. sed argumento resistendum est, aut iis, quae comprobandi ejus causa sumuntur, repre-

hendendis; aut demonſtrando id, quod concludere illi velint, non effici ex propoſitis, nec eſſe conſequens; aut, ſi ita non refellas, afferendum eſt in contrariam partem, quod ſit aut gravius, aut aeque grave. illa autem, quae aut conciliationis cauſa leniter, aut permotionis vehementer aguntur, contrariis commotionibus inferenda ſunt, ut odio benivolentia, miſericordia invidia tollatur. Suavis autem eſt, et vehementer ſaepe utilis jocus et facetiae: quae, etiam ſi alia omnia tradi arte poſſunt, naturae ſunt propria certe, neque ullam artem deſiderant; in quibus tu longe aliis, mea ſententia, Caeſar, excellis: quo magis mihi etiam teſtis eſſe potes, aut nullam eſſe artem ſalis, aut, ſi qua eſt, eam nos tu potiſſimum docebis. ego vero, inquit Caeſar, omni de re facetius puto poſſe ab homine non inurbano, quam de ipſis facetiis, diſputari. itaque, cum quoſdam Graecos inſcriptos libros eſſe vidiſſem de ridiculis, nonnullam in ſpem veneram, poſſe me aliquid ex iſtis diſcere. inveni autem ridicula et ſalſa multa Graecorum: nam et Siculi in eo genere, et Rhodii, et Byzantii, et, praeter cae-

teros, Attici excellunt: ſed, qui ejus rei rationem quandam conati ſunt, artemque tradere, ſic inſulſi exſtiterunt, ut nihil aliud eorum, niſi ipſa inſulſitas, rideatur. quare mihi quidem nullo videtur modo doctrina iſta res poſſe tradi. etenim, cum duo genera ſint facetiarum, alterum aequabiliter in omni ſermone fuſum, alterum peracutum et breve; illa a veteribus ſuperior, cavillatio; haec altera, dicacitas nominata eſt. leve nomen habet utraque res: quippe leve enim eſt totum hoc, riſum movere. verumtamen, ut dicis, Antoni, multum in cauſis perſaepe lepore et facetiis profici vidi. ſed cum in illo genere perpetuae feſtivitatis ars non deſideretur (natura enim fingit homines, et creat imitatores et narratores facetos, et vultu adjuvante et voce et ipſo genere ſermonis), tum vero in hoc altero dicacitatis, quid habet ars loci, cum ante illud facete dictum emiſſum haerere debeat, quam cogitari potuiſſe videatur? quid enim hic meus frater ab arte adjuvari potuit, cum a Philippo interrogatus, quid latraret, furem ſe videre reſpondit? quid in omni oratione Craſſus, vel apud centum-

viros contra Scaevolam, vel contra accusatorem Brutum, cum pro Cn. Planco diceret? nam id, quod tu mihi tribuis, Antoni, Crasso est, omnium sententia, concedendum. non enim fere quisquam reperietur, praeter hunc, in utroque genere leporis excellens, et illo, quod in perpetuitate sermonis, et hoc, quod in celeritate atque dicto est. nam haec perpetua contra Scaevolam Curiana defensio tota redundavit hilaritate quadam, et joco; dicta illa brevia non habuit. parcebat enim adversarii dignitati, in quo ipse servabat suam; quod est hominibus facetis et dicacibus difficillimum, habere hominum rationem et temporum, et ea, quae occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse interpretantur: dicere enim aiunt Ennium, 'flammam a sapiente facilius ore in 'ardente opprimi, quam bona dicta tene-'at:' haec scilicet bona dicta, quae falsa sint: nam ea dicta appellantur proprio jam nomine. Sed ut in Scaevola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque lu-

sit; sic in Bruto, quem oderat, et quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit. quam multa de balneis, quas nuper ille vendiderat; quam multa de amisso patrimonio dixit? atque illa brevia, cum ille diceret, 'se fine causa sudare;' minime, inquit, modo enim existi de balneis:' innumerabilia hujuscemodi fuerunt: sed non minus jucunda illa perpetua; cum enim Brutus duos lectores excitasset, et alteri de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri de lege Servilia; et cum contraria inter sese de republica capita contulisset; noster hic facetissime tres patris Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit. ex libro primo, FORTE EVENIT, UT IN PRIVERNATI ESSEMUS. 'Brute, testificatur pater, se tibi Privernatem fundum reliquisse.' deinde ex libro secundo, IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. 'sapiens videlicet homo cum primis nostrae civitatis norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei relictum putaretur.' tum ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit (tot enim, ut audivi Scaevolam di-

cere, ſunt veri Bruti libri), IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO ET MARCUS FILIUS. ‘ ubi ſunt ii fundi, Brute, ‘ quos tibi pater publicis commentariis ‘ conſignatos reliquit? quod niſi puberem ‘ te, inquit, jam haberet, quartum librum ‘ compoſuiſſet, et ſe etiam in balneis lo- ‘ tum cum filio, ſcriptum reliquiſſet.’ quis eſt igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum eſſe Brutum, quam illis tragoediis, quas egit idem, cum caſu in eadem cauſa funere efferretur anus Junia? prô dii immortales, quae fuit illa, quanta vis? quam inexſpectata? quam repentina? cum, conjectis oculis, geſtu omni imminenti, ſumma gravitate et celeritate verborum, ‘ Brute, quid ‘ ſedes? quid illam anum patri nunciare ‘ vis tuo? quid illis omnibus, quorum i- ‘ magines duci vides? quid majoribus tu- ‘ is? quid L. Bruto, qui hunc populum ‘ dominatu regio liberavit? quid te face- ‘ re? cui rei, cui gloriae, cui virtuti ſtude- ‘ re? patrimonione augendo? at id non ‘ eſt nobilitatis; ſed fac eſſe; nihil ſuper- ‘ eſt; libidines totum diſſipaverunt. an ju- ‘ ri civili? eſt paternum: ſed dicet te, cum

‘ aedes venderes, ne in rutis quidem et
‘ caesis solium tibi paternum recepisse. an
‘ rei militari? qui numquam castra vide-
‘ ris? an eloquentiae? quae nulla est in te;
‘ et, quidquid est vocis ac linguae, omne
‘ in istum turpissimum calumniae quae-
‘ stum contulisti? tu lucem adspicere au-
‘ des? tu hos intueri? tu in foro, tu in ur-
‘ be, tu in civium esse conspectu? tu illam
‘ mortuam, tu imagines ipsas non per-
‘ horrescis? quibus non modo imitandis,
‘ sed ne collocandis quidem tibi ullum lo-
‘ cum reliquisti.’ Sed haec tragica at-
que divina: faceta autem et urbana innu-
merabilia ex una concione meministis;
nec enim concio major umquam fuit, nec
apud populum gravior oratio, quam hu-
jus contra collegam in censura nuper, ne-
que lepore et festivitate conditior. quare
tibi, Antoni, utrumque assentior, et mul-
tum facetias in dicendo prodesse saepe, et
eas arte nullo modo posse tradi. illud qui-
dem admiror, te nobis in eo genere tribu-
isse tantum, et non hujus rei quoque pal-
mam, ut caeterarum, Crasso detulisse. tum
Antonius, ego vero ita fecissem, inquit,
nisi interdum in hoc Crasso paulum invi-

derem: nam esse quemvis facetum atque salsum, non nimis est per seipsum invidendum; sed, cum omnium sit venustissimus et urbanissimus, omnium gravissimum et severissimum et esse et videri, quod isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur. hic cum arrisisset ipse Crassus, attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod praecipiendum videretur: haberi enim dixisti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jocus de gravitate decerperet: quod quidem in primis a Crasso observari solet. sed hoc praeceptum praetermittendum est facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem, quomodo utamur, cum opus sit, quaerimus; ut in adversarium, et maxime, si ejus stultitia poterit agitari, in testem stultum, cupidum, levem, si facile homines audituri videbuntur. omnino probabiliora sunt, quae lacessiti dicimus, quam quae priores: nam et ingenii celeritas major est, quae apparet in respondendo, et humanitatis est responsio: videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus lacessiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod

quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus reſponderit. erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut quod eſſet ab eo objectum, lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur. Tum Sulpicius, quid igitur? inquit, patiemur Caeſarem, qui, quamquam Craſſo facetias concedit, tamen multo in eo ſtudio magis ipſe elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale ſit, et unde ducatur; praeſertim cum tantam vim et utilitatem ſalis et urbanitatis eſſe fateatur? quid ſi, inquit Julius, aſſentior Antonio dicenti, nullam eſſe artem ſalis? hic cum Sulpicius reticuiſſet, quaſi vero, inquit Craſſus, horum ipſorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla ſit: obſervatio quaedam eſt, ut ipſe dixit, earum rerum, quae in dicendo valent; quae ſi eloquentes facere poſſit, quis eſſet non eloquens? quis enim haec non vel facile, vel certe aliquo modo poſſet edifcere? ſed ego in his praeceptis hanc vim et hanc utilitatem eſſe arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, ſed ut ea, quae natura, quae ſtudio, quae exercitatione

conſequimur, aut recta eſſe confidamus aut prava intelligamus, cum, quo referenda ſint, didicerimus. quare, Caeſar, ego quoque a te hoc peto, ut, ſi tibi videtur, diſputes de hoc toto jocandi genere quid ſentias, ne qua forte dicendi pars (quoniam ita voluiſtis), in hoc tali coetu atque in tam accurato ſermone, praeterita eſſe videatur. ego vero, inquit ille, quoniam collectam a conviva, Craſſe, exigis, non committam, ut, ſi defugerim, tibi cauſam aliquam dem recuſandi: quamquam ſoleo ſaepe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio: quis enim ſeſe commovere poteſt, cujus ille vitia non videat? ſic ego nunc, Craſſo audiente, primum loquar de facetiis, et docebo ſus (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audiſſet, foenum alios aiebat eſſe oportere. tum ille, jocabatur, inquit, Catulus, praeſertim cum ita dicat ipſe, ut ambroſia alendus eſſe videatur. verum te, Caeſar, audiamus, ut ad Antonii reliqua redeamus. et Antonius, perpauca quidem mihi reſtant, inquit: ſed tamen defeſſus jam labore atque itinere diſputationis requieſcam in Caeſaris

ſermone, quaſi in aliquo peropportuno diverſorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hoſpitium meum dices: nam te in viam, ſimulac perpaullulum guſtaris, extrudam et ejiciam. ac, ne diutius vos demorer, de omni iſto genere quid ſentiam, perbreviter exponam. de riſu quinque ſunt, quae quaerantur: unum, quid ſit: alterum, unde ſit: tertium, ſitne oratoris velle riſum movere: quartum, quatenus: quintum, quae ſint genera ridiculi. atque illud primum, quid ſit ipſe riſus, quo pacto concitetur, ubi ſit, quomodo exſiſtat atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, et quomodo ſimul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit Democritus: neque enim ad hunc ſermonem hoc pertinet; et, ſi pertineret, neſcire me tamen id non puderet, quod ne ipſi quidem illi ſcirent, qui pollicerentur. locus autem et regio quaſi ridiculi (nam id proxime quaeritur) turpitudine et deformitate quadam continetur: haec enim ridentur vel ſola, vel maxime, quae notant et deſignant turpitudinem aliquam non turpiter. eſt autem, ut ad illud tertium veniam, eſt plane orato-

ris movere risum; vel quod ipsa hilaritas benivolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen uno saepe in verbo positum, maxime respondentis, nonnumquam etiam lacessentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem politum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum; maximeque quod tristitiam ac severitatem mitigat et relaxat, odiosasque res saepe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit. quatenus autem sint ridicula tractanda oratori, perquam diligenter videndum est; id quod in quarto loco quaerendi posueramus: nam nec insignis improbitas et sceleri juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur: facinorosos enim majori quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur. Haec igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. itaque ea facillime luduntur, quae neque odio magno, nec misericordia ma-

xima digna sunt. quamobrem materies omnis ridiculorum est in illis vitiis, quae sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur; eaque belle agitata ridentur. est etiam deformitatis et corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. sed quaerimus idem, quod in caeteris rebus maxime quaerendum est, quatenus. in quo non modo illud praecipitur, ne quid insulse, sed etiam, si quid perridicule possis; vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus: quae cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus. duo enim sunt genera facetiarum, quorum alterum re tractatur, alterum dicto. re, si quando quid, tamquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Crasse, in Memmium, comediisse eum lacertum Largii, cum esset cum eo Tarracinae de amicula rixatus: falsa, attamen a te ipso ficta, tota narratio. addidisti clausulam, tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM. cum quaereres, id quid esset, senem tibi quen-

dam oppidanum dixisse, ‘lacerat lacertum ‘Largii mordax Memmius.’ perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium; sive habeas, vere quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspergendum; sive fingas, est autem haec hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa, fierique videantur. in re est item ridiculum, quod ex quadam depravata imitatione sumi solet; ut idem Crassus, ‘per ‘tuam nobilitatem, per vestram famili- ‘am.’ quid aliud fuit, in quo concio rideret, nisi illa vultus et vocis imitatio? ‘per ‘tuas statuas’ vero cum dixit, et extento brachio paullulum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. ex hoc genere est illa RoscIana imitatio senis:

‘Tibi ego, Antipho, has sero,’ inquit: senium est, cum audio. atque ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit: mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscoenitas. orator surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plu-

ra, quam videat: praestet idem ingenuitatem et ruborem suum, verborum turpitudine et rerum obscoenitate vitanda. Ergo haec duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est: quae sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, et ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur. in dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiae quodam acumine movetur: sed, ut in illo superiore genere, vel narrationis vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc scurrili, oratori dicacitas magnopere fugienda est. qui igitur distinguemus a Crasso, a Catulo, a caeteris familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior. hoc, opinor; primum, ne quotiescumque potuerit dictum dici, necesse habeamus dicere. pusillus testis processit; licet, inquit, rogare, Philippus? tum quaesitor properans, modo breviter. hic ille, non accusabis: perpu-

filium rogabo. ridicule: sed sedebat judex L. Aurifex brevior etiam, quam ipse testis: omnis est risus in judicem conversus: visum est totum scurrile ridiculum. ergo haec, quae cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia: ut iste, qui se vult dicacem et mehercule est, Appius, sed nonnumquam in hoc vitium scurrile delabitur, cenabo, inquit, apud te, huic luscо, familiari meo, C. Sextio: uni enim locum esse video. est hoc scurrile, et quod sine causa lacessivit, et tamen id dixit, quod in omnes luscos conveniret: ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. illud egregium Sextii, et ex tempore, manus lava, inquit, et cena. temporis igitur ratio, et ipsius dicacitatis moderatio et temperantia, et varitas dictorum distinguet oratorem a scurra: et, quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, et sine causa. quid enim est Vargula affecutus, cum eum candidatus A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, puer abige muscas? risum quaesivit, qui est, mea sententia, vel to-

nuiſſimus ingenii fructus. tempus igitur dicendi prudentia et gravitate moderabimur; quarum utinam artem aliquam haberemus! ſed domina natura eſt. Nunc exponamus genera ipſa ſummatim, quae riſum maxime moveant. haec igitur ſit prima partitio, quod facete dicatur, id alias in re habere, alias in verbo facetias; maxime autem homines delectari, ſi quando riſus conjunctere verboque moveatur. ſed hoc mementote, quoſcumque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iiſdem locis fere etiam graves ſententias poſſe duci: tantum intereſt, quod gravitas honeſtis in rebus ſevere, jocus in turpiculis et quaſi deformibus ponitur: velut in iiſdem verbis et laudare frugi ſervum poſſumus, et, ſi eſt nequam, jocari. ridiculum eſt illud Neronianum vetus in furace ſervo, ‘ ſolum eſſe, cui domi nihil ſit ‘ nec obſignatum, nec occluſum:’ quod idem in bono ſervo dici ſolet; ſed hoc iiſdem etiam verbis. ex iiſdem autem locis omnia naſcuntur: nam quod Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublicam accepto, et ob eam cauſam verecundantiin publicum prodire, mater

dixit, ‘ quin prodis, mi Spuri? quotieſ-
‘ cumque gradum facies, toties tibi tua-
‘ rum virtutum veniat in mentem:’ prae-
clarum, et grave eſt. quod Calvino Glau-
cia claudicanti, ‘ ubi eſt vetus illud? num
‘ claudicat? at hic claudicat:’ hoc ridicu-
lum eſt: et utrumque ex eo, quod in clau-
dicatione animadverti potuit, eſt ductum.
‘ quid hoc Naevio ignavius?’ ſevere Sci-
pio. at in male olentem, ‘ video me a te
‘ circumveniri,’ ſubridicule Philippus: at
utrumque genus continet verbi ad literam
immutati ſimilitudo. ex ambiguo dicta
vel argutiſſima putantur; ſed non ſemper
in joco, ſaepe etiam in gravitate verſan-
tur. Africano illi majori, coronam ſibi in
convivio ad caput accommodanti, cum ea
ſaepius rumperetur, P. Licinius Varus,
‘ noli mirari, inquit, ſi non convenit: ca-
‘ put enim magnum eſt:’ laudabile et ho-
neſtum. at ex eodem genere eſt, ‘ Calvus
‘ ſatis eſt, quod dicit parum.’ ne multa:
nullum genus eſt joci, quo non ex eodem
ſevera et gravia ſumantur. atque hoc eti-
am animadvertendum, non eſſe omnia ri-
dicula facета: quid enim poteſt eſſe tam ri-
diculum, quam Sannio eſt? ſed ore, vultu,

imitandis moribus, voce, denique ipso corpore ridetur: salsum hunc possum dicere, atque ita non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, non est nostrum, morosum, superstitiosum, suspiciosum, glorioſum, stultum: naturae ridentur ipsae: quas personas agitare solemus, non sustinere. alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, et cursim: aliter enim minime est liberale. tertium, oris depravatio, non digna nobis. quartum, obscoenitas, non solum non foro digna, sed vix convivio liberorum. detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiae reliquae sunt, quae aut in re, ut ante divisi, positae videntur esse, aut in verbo: nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem. ambigua sunt in primis acuta, atque in verbo posita, non in re; sed non saepe magnum risum movent: magis ut belle et literate dicta laudantur: ut in illum Titium, qui cum studiose pilâ luderet, et idem signa

facra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non veniſſet, requirerent, excuſavit Veſpa Terentius, quod eum brachium fregiſſe diceret. ut illud Africani, quod eſt apud Lucilium:

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

ut tuus amicus, Craſſe, Granius, non eſſe ſextantis. et, ſi quaeritis, is, qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit; ſed riſus movent alia majores. ambiguum per ſe ipſum probatur id quidem, ut ante dixi, vel maxime: ingenioſi enim videtur, vim verbi in aliud, atque caeteri accipiant, poſſe ducere: ſed admirationem magis, quam riſum movet, niſi ſi quando incidit in aliud genus ridiculi. Quae genera percurram equidem: ſed ſcitis eſſe notiſſimum ridiculi genus, cum aliud exſpectamus, aliud dicitur: hic nobiſmetipſis noſter error riſum movet. quod ſi admiſtum eſt etiam ambiguum, ſit ſalſius: ut apud Naevium videtur eſſe miſericors ille, qui judicatum duci videt, percunctatus ita,

Quanti addictus? mille nummûm.

ſi addidiſſet tantummodo, ducas licet;

esset illud genus ridiculi praeter exspectationem: sed quia addidit,

----- Nihil addo, ducas licet;

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit (ut mihi quidem videtur) salsissimus. hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, et ex eo, ut a Catulo in Philippum, in eum ipsum aliquid, qui lacessivit, infligitur. sed, cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quaedam subtilior, attendere et aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quae sint frigidiora, vitemus (etenim cavendum est, ne arcessitum dictum putetur), permulta tamen acute dicemus. alterum genus est, quod habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum Graeci vocant παρονομασίαν, ut 'nobiliorem, mobiliorem' Cato: aut, ut idem, cum cuidam dixisset, 'eamus deambulatum:' et ille, 'quid opus fuit DE?' immo vero, inquit, quid opus fuit te?' aut ejusdem responsio illa, 'si tu et adversus, et aversus impudicus es.' etiam interpretatio nominis habet acumen, cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, Nummium divi-

ſorem, ut Neoptolemum ad Trojam, ſic illum in campo Martio nomen inveniſſe. Atque haec omnia verbo continentur. ſaepe etiam verſus facete interponitur, vel ut eſt vel paullulum immutatus, aut aliqua pars verſus; ut Statius Scauro ſtomachanti (ex quo ſunt nonnulli, qui tuam legem de civitate natam, Craſſe, dicant)

St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater, nec pater,
Tanta confidentia eſtis? auferte iſtam enim ſuperbiam.

nam in Caelio ſane etiam ad cauſam utile fuit tuum illud, Antoni; cum ille a ſe pecuniam profectam diceret teſtis, et haberet filium delicatiorem; abeunte jam illo,

Sentin' ſenem eſſe tactum triginta minis?

in hoc genus conjiciuntur proverbia; ut illud Scipionis, cum Aſellus omnes provincias ſtipendia merentem ſe peragraſſe gloriaretur, agas aſellum, et caetera: quare ea quoque, quoniam mutatis verbis non poſſunt retinere eandem venuſtatem, non in re, ſed in verbis poſita ducantur. eſt etiam in verbo poſitum non inſulſum genus, ex eo, cum ad verbum, non ad ſententiam rem accipere videare:

ex quo uno genere totus est Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. sed abeo a mimis; tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua et nota re notari volo. est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, num tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset: 'tu vero, inquisti, molestus non 'eris: jubebis igitur te, inquit, suscitari?' et tu, 'certe negaram te molestum futu-'rum.' ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt Maluginensem illum M. Scipionem, cum ex centuria sua renunciaret Acidinum consulem, praecoque dixisset. 'dic de L. Manlio: virum bonum, inquit, 'egregiumque civem esse arbitror.' ridicule etiam illud L. Porcius Nasica censori Catoni, cum ille, 'ex tui animi senten-'tia, tu uxorem habes? non hercule, in-'quit, ex mei animi sententia.' haec aut frigida sunt, aut tum falsa, cum aliud est exspectatum: natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error; ex quo cum quasi decepti sumus exspectatione, ridemus. In verbis etiam illa sunt, quae aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversio-

ne verborum. ex immutatione; ut, olim Ruſca cum legem ferret annalem, diſſuaſor M. Servilius, ‘dic mihi, inquit, M. ‘Pinari, num, ſi contra te dixero, mihi ‘male dicturus es, ut caeteris feciſti? ut ‘ſementem feceris, ita metes,’ inquit. ex tranſlatione autem; ut, cum Scipio ille major Corinthiis ſtatuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum eſſent imperatorum, turmales dixit diſplicere. invertuntur autem verba; ut Craſſus apud M. Perpernam judicem pro Aculeone cum diceret, aderat contra Aculeonem Gratidiano L. Aelius Lamia, deformis, ut noſtis; qui cum interpellaret odioſe, ‘audiamus, in‘quit, pulcellum puerum,’ Craſſus. cum eſſet arriſum, ‘non potui mihi, inquit La‘mia, formam ipſe fingere: ingenium po‘tui.’ tum hic, ‘audiamus, inquit, diſer‘tum:’ multo etiam arriſum eſt vehementius. ſunt etiam illa venuſta, ut in gravibus ſententiis, ſic in facetiis: dixi enim dudum, materiam aliam eſſe joci, aliam ſeveritatis; gravium autem et jocorum unam eſſe rationem. ornant igitur in primis orationem verba relata contrarie: quod idem genus eſt ſaepe etiam facetum; ut Servius

ille Galba, cum judices L. Scribonio tri-
buno plebis ferret familiares suos, et di-
xisset Libo, ‘quando tandem, Galba, de
triclinio tuo exibis? cum tu, inquit, de
cubiculo alieno.’ a quo genere ne illud
quidem plurimum distat, quod Glauciae
Metello, ‘villam in Tiburte habes, cor-
tem in palatio.’ Ac verborum quidem
genera quae essent facета, dixisse me pu-
to; rerum plura sunt, eaque magis (ut di-
xi ante) ridentur: in quibus est narratio;
res sane difficilis: exprimenda enim sunt,
et ponenda ante oculos ea quae videan-
tur esse verisimilia, quod est proprium nar-
rationis; et quae sint, quod ridiculi pro-
prium est, subturpia: cujus exemplum, ut
brevissimum, sit sane illud, quod ante po-
sui, Crassi de Memmio. et ad hoc genus
adscribamus etiam narrationes apologo-
rum. trahitur etiam aliquid ex historia;
ut cum Sext. Titius se Cassandram esse di-
ceret, ‘multos, inquit Antonius, possum
tuos Ajaces Oileos nominare.’ est eti-
am ex similitudine, quae aut collationem
habet, aut tamquam imaginem. collatio-
nem, ut ille Gallus olim testis in Pisonem,
cum innumerabilem Magio praefecto pe-

cuniam dixisset datam, idque Scaurus tenuitate Magii redargueret, 'erras, inquit, 'Scaure: ego enim Magium non conser-'vasse dico, sed, tamquam nudus nuces le-'geret, in ventrem abstulisse.' ut illud M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, 'nostros homines similes 'esse Syrorum venalium: ut quisque opti-'me Graece sciret, ita esse nequissimum.' valde autem ridentur etiam imagines, quae fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helvium Manciam, jam ostendam, cujusmodi sis: cum ille, ostende, quaeso: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto Cimbrico sub Novis distortum, ejecta lingua, buccis fluentibus: risus est commotus: nihil tam Manciae simile visum est: ut cum Testio Penario, mentum in dicendo intorquenti, 'tum ut diceret, si quid vellet, 'si nucem fregisset.' etiam illa, quae minuendi aut augendi causa ad incredibilem admirationem efferuntur; velut tu, Crasse, in concione, 'ita sibi ipsum magnum vi-'deri Memmium, ut in forum descendens, 'caput ad fornicem Fabii demitteret.' ex

quo genere etiam illud eſt, quod Scipio apud Numantiam, cum ſtomacharetur cum C. Metello, dixiſſe dicitur, ‘ ſi quintum ‘ pareret mater ejus, aſinum fuiſſe paritu- ‘ ram.’ arguta etiam ſignificatio eſt, cum parva re, et ſaepe verbo res obſcura et latens illuſtratur; ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo, ut exiſtimabatur, avarus et furax, ſed egregie fortis et bonus imperator, gratias ageret, quod ſe homo inimicus conſulem feciſſet, bello praeſertim magno et gravi: ‘ nihil eſt, quo mi- ‘ hi gratias agas, inquit, ſi malui compi- ‘ lari, quam venire.’ ut Aſello Africanus objicienti luſtrum illud infelix, ‘ noli, ‘ inquit, mirari: is enim, qui te ex aera- ‘ riis exemit, luſtrum condidit, et tau- ‘ rum immolavit.’ tanta ſuſpicio eſt, ut religione civitatem obſtrinxiſſe videatur Mummius, quod Aſellum ignominia levarit. Urbana etiam diſſimulatio eſt, cum alia dicuntur ac ſentias; non illo genere, de quo ante dixi, cum contraria dicas, ut Lamiae Craſſus; ſed cum toto genere orationis ſevere ludas, cum aliter ſentias ac loquare; ut noſter Scaevola Septumuleio illi Anagnino, cui pro C. Grac-

chi capite erat aurum repensum, roganti, ut se in Asiam praefectum duceret: ‘quid ‘tibi vis, inquit, insane? tanta malorum ‘est multitudo civium, ut tibi ego hoc ‘confirmem, si Romae manseris, te pau‘cis annis ad maximas pecunias esse ven‘turum.’ in hoc genere Fannius in annalibus suis Africanum hunc Aemilianum dicit fuisse, et eum Graeco verbo appellat ἐφυρεσιν: sed, uti ferunt, qui melius haec norunt, Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaque longe lepore et humanitate omnibus praestitisse: genus est perelegans, et cum gravitate salsum, cumque oratoriis dictionibus tum urbanis sermonibus accommodatum. et hercule omnia haec, quae a me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus a me exempli causa multa ponuntur, per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, ‘P. Mummium cui‘vis tempori hominem esse:’ sic profecto res se habet, nullum ut sit vitae tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. sed redeo ad caetera. est huic si-

nitimum dissimulationi, cum honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor tribu movebat eum centurionem, qui in Paulli pugna non affuerat: cum ille se custodiae causa diceret in castris remansisse, quaereretque, cur ab eo notaretur; 'non amo, inquit, nimium diligen-'tes.' acutum etiam illud est, cum ex alterius oratione aliud excipias, atque ille vult; ut Salinatori Maximus, cum, Tarento amisso, arcem tamen Livius retinuisset, multaque ex ea praelia praeclara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset opera sua se Tarentum recepisse, 'quidni, inquit, memine-'rim? numquam enim recepissem, nisi tu 'perdidisses.' sunt etiam illa subabsurda, sed eo ipso nomine saepe ridicula, non solum mimis perappositа, sed etiam quodammodo nobis:

------ Homo fatuus,
Postquam rem habere coepit, est mortuus.
------ Quid est tibi
Ista mulier? uxor. similis medius fidius, et
Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.

Genus hoc levius, et, ut dixi, mimicum: sed habet nonnumquam aliquid etiam apud nos loci, ut vel non ſtultus quaſi ſtulte cum ſale dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancia, cum audiſſet te cenſorem a M. Duronio de ambitu poſtulatum, 'aliquando, inquit, tibi tuum negotium agere licebit.' valde haec ridentur, et hercule omnia, quae a prudentibus, quaſi per diſſimulationem non intelligendi, ſubabſurde ſalſeque dicuntur. ex quo genere eſt etiam, non videri intelligere, quod intelligas; ut Pontidius, 'qualem exiſtimas, qui 'in adulterio deprehenditur? tardum.' ut ego, qui in delectu, Metello, cum excuſationem oculorum a me non acciperet, et dixiſſet, 'tu igitur nihil vides? ego vero, 'inquam, a porta Eſquilina video villam 'tuam.' ut illud Naſicae, qui cum ad poetam Ennium veniſſet, eique ab oſtio quaerenti Ennium ancilla dixiſſet, domi non eſſe; Naſica ſenſit illam domini juſſu dixiſſe, et illum intus eſſe: paucis poſt diebus cum ad Naſicam veniſſet Ennius, et eum a janua quaereret, exclamat Naſica, ſe domi non eſſe: tum Ennius, 'quid? 'ego non cognoſco vocem, inquit, tu-

'am?' hic Nasica, 'homo es impudens: 'ego, cum te quaererem, ancillae tuae cre- 'didi, te domi non esse; tu mihi non cre- 'dis ipsi?' est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit; ut, cum Q. Opimius consularis, qui adolescentulus male audisset, festivo homini Egilio, qui videretur mollior, nec esset, dixisset, 'quid tu, Egilia 'mea? quando ad me venis cum tua colu 'et lana? non pol, inquit, audeo; nam 'me ad famosas vetuit mater accedere.'

89 Salsa sunt etiam, quae habent suspicionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, uxorem suam suspendisse se de ficu, 'amabo te, inquit, da 'mihi ex ista arbore, quos seram, furcu- 'los.' in eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui, cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, videreturne misericordiam movisse: 'ac mag- 'nam quidem, inquit: neminem enim pu- 'to esse tam durum, cui non oratio tua 'miseranda visa sit.' me quidem hercule valde illa movent stomachosa et quasi sub-

morosa ridicula, non cum a moroso dicuntur; tum enim non sal, sed natura ridetur. in quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Naevium;

------ quid ploras pater?

Mirum, ni cantem: condemnatus sum.

huic generi quasi contrarium est ridiculi genus patientis ac lenti; ut cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, 'cave:' rogavit, 'numquid aliud ferret praeter arcam?' etiam stultitiae salsa reprehensio; ut ille Siculus, cui praetor Scipio patronum causae dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum; 'quaeso, inquit, praetor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.' movent illa etiam, quae conjectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne; ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, et in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. idque diceret esse, 'actum fide P. Rutilii;' Rutilius autem, 'ante factum, post relatum;' C. Cannius eques Romanus, cum Rufo adesset, exclamat, neutrum illis literis de-

clarari. ‘ quid ergo?’ inquit Scaurus. ‘ Aemilius fecit, plectitur Rutilius.’ Ridentur etiam discrepantia; ‘ quid huic abest, nisi res et virtus?’ bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut cum objurgavit Albius Granium, quod, cum ejus tabulis quiddam Albucio probatum videretur, et valde absoluto Scaevola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse judicatum. huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris; ut cum patrono malo, cum vocem in dicendo obtudisset; suadebat Granius, ut mulsum frigidum biberet, simulac domum rediisset: ‘ perdam, inquit, vocem, si id fecero: melius est, inquit, quam reum.’ bellum etiam est, cum, quid cuique sit consentaneum, dicitur; ut cum Scaurus nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat, sederetque advocatus reo Bestiae, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, ‘ vide, inquit, Scaure, mortuus rapitur, si potes esse possessor.’ sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est praeter exspectationem; cujus innume-

rabilia ſunt exempla, vel Appii majoris illius, qui, in ſenatu cum ageretur de agris publicis et de lege Thoria, et premeretur Lucilius ab iis, qui a pecore ejus depaſci agros publicos dicerent; 'non eſt, inquit, 'Lucilii pecus illud, erratis,' (defendere Lucilium videbatur), 'ego liberum puto 'eſſe: qua lubet, paſcitur.' placet etiam mihi illud Scipionis illius, qui Tib. Gracchum perculit: cum ei M. Flaccus multis probris objectis P. Mucium judicem tuliſſet, 'ejero, inquit; iniquus eſt:' cum eſſet admurmuratum, 'ah, inquit, patres con-'ſcripti, non ego mihi illum iniquum eje-'ro, verum omnibus.' ab hoc vero Craſſo nihil facetius: cum laeſiſſet teſtis Silus Piſonem, quod ſe in eum audiſſe dixiſſet, 'poteſt fieri, inquit, Sile, ut is, unde te 'audiſſe dicis, iratus dixerit:' annuit Silus: 'poteſt etiam, ut tu non recte intel-'lexeris:' id quoque toto capite annuit, ut ſe Craſſo daret: 'poteſt etiam fieri, in-'quit, ut omnino, quod te audiſſe dicis, 'numquam audieris:' hoc ita praeter exſpectationem accidit, ut teſtem omnium riſus obrueret. hujus generis eſt plenus Naevius, et jocus eſt familiaris.

------- Sapiens ſi algebis, tremes.

et alia permulta. Saepe etiam facete concedas adverſario id ipſum, quod tibi ille detrahit; ut C. Laelius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum eſſe ſuis majoribus, at hercule, inquit, tu tuis dignus. ſaepe etiam ſententioſe ridicula dicuntur; ut M. Cincius quo die legem de donis et muneribus tulit, cum C. Cento prodiiſſet, et ſatis contumelioſe, quid fers Cinciole? quaeſiſſet: 'ut emas, inquit, Cai, ſi uti velis.' ſaepe etiam falſe, quae fieri non poſſunt, optantur; ut M. Lepidus, cum, caeteris ſe in campo exercentibus, in herba ipſe recubuiſſet, vellem hoc eſſet, inquit, laborare. ſalſum eſt etiam quaerentibus et quaſi percunctantibus, lente reſpondere, quod nollent; ut cenſor Lepidus, cum M. Antiſtio Pyrgenſi equum ademiſſet, amicique cum vociferarentur, et quaererent, quid ille patri ſuo reſponderet, cur ademptum ſibi equum diceret, cum optimus colonus, parciſſimus, modeſtiſſimus, frugaliſſimus eſſet, 'me iſtorum, inquit, nihil credere.' colliguntur a Graecis alia nonnulla, exſecrationes, admirationes, minationes. ſed haec ipſa nimis

mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quae verbi ratione et vi continentur, certa fere ac definita sunt; quae plerumque, ut ante dixi, laudari magis, quam rideri solent. haec autem, quae sunt in re et in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca: exspectationibus enim decipiendis, et naturis aliorum irridendis, ipsorum ridicule indicandis, et similitudine turpioris, et dissimulatione, et subabsurda dicendo, et stulta reprehendendo risus moventur. itaque imbuendus est is, qui jocose vult dicere, quasi natura quadam apta ad haec genera, et moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur; qui quidem quo severior est et tristior, ut in te, Crasse, hoc illa, quae dicuntur, salsiora videri solent. sed jam tu, Antoni, qui hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tamquam in Pomtinum deverteris, neque amoenum neque salubrem locum, censeo, ut satis diu te putes requiesse, et iter reliquum conficere pergas. ego vero, atque hilare quidem a te acceptus, inquit, et cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocan-

dum: non enim vereor, ne quis me in isto genere leviorem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, et Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti. sed habetis ea, quae voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum et cogitandum fuit: nam caetera faciliora sunt, atque ex iis, quae jam dicta
2 sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus, cum et argumenta causae, et eos locos, quibus animi judicum conciliantur, et illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quaeque causa boni, quid mali: nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem aut controversiam vocari, quae non habeat utrumque: sed, quantum habeat, id refert. mea autem ratio in dicendo haec esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi haeream: a malo autem vitioque causae ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut totum bono illo ornando et augendo dissimulatum obruatur. et, si causa est in argumentis,

firmiſſima quaeque maxime tueor, ſive plura ſunt, ſive aliquod unum: ſin autem in conciliatione, aut in permotione cauſa eſt; ad eam me potiſſimum partem, quae maxime commovere animos hominum poteſt, confero. ſumma denique hujus generis haec eſt, ut, ſi in refellendo adverſario firmior eſſe oratio, quam in confirmandis noſtris rebus, poteſt, omnia in illum conferam tela: ſin noſtra facilius probari, quam illa redargui poſſunt, abducere animos a contraria defenſione, et ad noſtram conor traducere. duo denique illa, quae facillima videntur, (quoniam quae difficiliora ſunt, non poſſum), mihi pro meo jure ſumo: unum, ut moleſto, aut difficili argumento, aut loco nonnumquam omnino nihil reſpondeam; quod forſitan aliquis jure irriſerit: quis enim eſt, qui id facere non poſſit? ſed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate diſputo; confiteorque me, ſi quae premat res vehementius, ita cedere ſolere, ut non modo non abjecto, ſed ne rejecto quidem ſcuto fugere videar; ſed adhibere quandam in dicendo ſpeciem atque pompam, et pugnae ſimilem fugam: conſiſtere vero

in meo praesidio sic, ut non fugiendi hostis, sed capiendi loci causa cessisse videar: alterum est illud, quod ego oratori maxime cavendum et providendum puto, quodque me sollicitare summe solet; non tam, ut prosim causis, elaborare soleo, quam ut ne quid obsim: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multo est turpius oratori nocuisse videri causae, quam non profuisse. Sed quid hoc loco vos inter vos, Catule? an haec, ut sunt contemnenda, contemnitis? minime, inquit ille; sed Caesar de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, sive refellendi causa, sive quaerendi. tum Julius, ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic praedicarem, unum te in dicendo mihi videri tectissimum; propriumque hoc esse laudis tuae, nihil a te umquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres. idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, cum caeteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum,

quod opus esset, diceres, sed etiam, quod non opus esset, non diceres: tum illum mihi respondere memini, caetera in te summe esse laudanda, illud vero improbi esse hominis et perfidiosi, dicere quod alienum esset, et noceret ei, pro quo quis diceret: quare non sibi eum disertum, qui id non faceret, videri; sed improbum, qui faceret. nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres, velim, quare tu hoc ita magnum putes, nihil in causa mali facere, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur. Dicam equidem, Caesar, inquit, quid intelligam: sed et tu, et vos omnes, hoc, inquit, mementote, non me de perfecti oratoris divinitate quadam loqui, sed de exercitationis et consuetudinis meae mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii ac singularis; cui quidem portenti simile esse visum est, posse aliquem inveniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obesseteque ei, quem defenderet. facit enim de se conjecturam, cujus tanta vis ingenii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra seipsum sit, dicere: sed ego non de praestanti quadam et eximia, sed prope de vulgari et

communi prudentia disputo. apud Graecos fertur incredibili quadam magnitudine consilii atque ingenii Athenienſis ille fuiſſe Themiſtocles; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eruditus acceſſiſſe dicitur, eique artem memoriae, quae tum primum proferebatur, pollicitum eſſe ſe traditurum: cum ille quaeſiſſet, quidnam illa ars efficere poſſet, dixiſſe illum doctorem, ut omnia meminiſſet; et ei Themiſtoclem reſpondiſſe, gratius ſibi illum eſſe facturum, ſi ſe obliviſci, quae vellet, quam ſi meminiſſe, docuiſſet. videſne, quae vis in homine acerrimi ingenii, quam potens, et quanta mens fuerit? qui ita reſponderit, ut intelligere poſſemus, nihil ex illius animo, quod ſemel eſſet infuſum, umquam effluere potuiſſe: cum quidem ei fuerit optabilius, obliviſci poſſe potius, quod meminiſſe nollet, quam, quod ſemel audiſſet vidiſſetve, meminiſſe. ſed neque propter hoc Themiſtoclis reſponſum, memoriae nobis opera danda non eſt; neque illa mea cautio et timiditas in cauſis propter praeſtantem prudentiam Craſſi negligenda eſt: uterque enim iſtorum non mihi attulit aliquam, ſed ſuam

ſignificavit facultatem. etenim permulta ſunt in cauſis, in omni parte orationis circumſpicienda, ne quid offendas, ne quo irruas. ſaepe aliquis teſtis aut non laedit, aut minus laedit, niſi laceſſatur: orat reus: urgent advocati, ut invehamur, ut male dicamus, denique ut interrogemus: non moveor, non obtempero, non ſatisfacio, neque tamen ullam aſſequor laudem: homines enim imperiti facilius, quod ſtulte dixeris, reprehendere, quam, quod ſapienter tacueris, laudare poſſunt. hic quantum ſit mali, ſi iratum, ſi non ſtultum, ſi non levem teſtem laeſeris? habet enim et voluntatem nocendi in iracundia, et vim in ingenio, et pondus in vita: nec ſi hoc Craſſus non committit, ideo non multi et ſaepe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil ſolet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut reſponſo, aut rogatu ſermo ille ſequitur, 'occidit ille: 'adverſariumne? immo vero, aiunt, ſe, 'et eum, quem defendit.' Hoc Craſſus non putat niſi perfidia accidere poſſe: ego autem ſaepiſſime video in cauſis aliquid mali facere homines minime malos. quid? illud, quod ſupra dixi, ſolere me cedere,

et, ut planius dicam fugere ea, quae valde cauſam meam premerent, cum id non faciunt alii, verſanturque in hoſtium caſtris, ac ſua praeſidia dimittunt, mediocriterne cauſis nocent, cum aut adverſariorum adjumenta confirmant, aut ea, quae ſanare nequeunt, exulcerant? quid? cum perſonarum, quas defendunt, rationem non habent? ſi, quae ſunt in his invidioſa, non mitigant extenuando, ſed laudando et efferendo invidioſiora faciunt, quantum in eo tandem mali? quid? ſi in homines caros judicibuſque jucundos ſine ulla praemunitione orationis acerbius et contumelioſius invehare, nonne abs te judices abalienes? quid? ſi, quae vitia, aut incommoda ſunt in aliquo judice uno, aut pluribus, ea tu in adverſariis exprobrando non intelligas te in judices invehi, mediocre peccatum eſt? quid? ſi, cum pro altero dicas, litem tuam facias, aut laeſus efferare iracundia, cauſam relinquas, nihilne noceas? in quo ego, non quo libenter male audiam, ſed quia ego cauſam non libenter relinquo, nimium patiens et lentus exiſtimor: ut cum te ipſum, Sulpici, objurgabam, quod miniſtratorem

peteres, non adversarium. ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi male dicat, petulans, aut plane insanus esse videatur. in ipsis autem argumentis si quid posueris aut aperte falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium, aut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne noceas? quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari semper, (dicam enim saepius) si possim, ut boni aliquid efficiam dicendo: sin id minus, ut certe ne quid mali. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me paulo ante laudabas, ad ordinem collocationemque rerum, ac locorum, cujus ratio est duplex; altera, quam affert natura causarum; altera, quae oratorum judicio et prudentia comparatur. nam ut aliquid ante rem dicamus; deinde ut rem exponamus; post ut eam probemus nostris praesidiis confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus, atque ita peroremus; hoc dicendi genus natura ipsa praescribit. ut vero statuamus, ea, quae probandi, docendi, persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum componamus; id est vel maxime proprium oratoris prudentiae. multa enim occur-

runt argumenta; multa, quae in dicendo profutura videantur; ſed eorum partim ita levia ſunt, ut contemnenda ſint; partim etiam, ſi quid habent adjumenti, ſunt nonnumquam ejuſmodi, ut inſit in iis aliquid vitii, neque tanti ſit illud, quod prodeſſe videatur, ut cum aliquo malo conjungatur. quae autem ſunt utilia atque firma, ſi ea tamen (ut ſaepe ſit) valde multa ſunt, ea, quae ex iis aut leviſſima ſunt, aut aliis gravioribus confimilia, ſecerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. equidem cum colligo argumenta cauſarum, non tam ea numerare ſoleo, quam expendere. Et quoniam, quod ſaepe jam dixi, tribus rebus omnes ad noſtram ſententiam perducimus, aut docendo, aut conciliando, aut permovendo; una ex tribus his rebus res prae nobis eſt ferenda, ut nihil aliud, niſi docere velle videamur: reliquae duae, ſicuti ſanguis in corporibus, ſic illae in perpetuis orationibus fuſae eſſe debebunt: nam et principia, et caeterae partes orationis, de quibus paulo poſt pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas per-

manare possint. sed his partibus orationis, quae, etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen et commovendo proficiunt plurimum, quamquam maxime proprius est locus et in exordiendo, et in perorando; digredi tamen ab eo, quod proposueris atque agas, permovendorum animorum causa, saepe utile est. itaque vel narratione exposita saepe datur ad commovendos animos digrediendi locus: vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam, recte id fieri potest: eaeque causae sunt ad augendum et ad ornandum gravissimae atque plenissimae, quae plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus eorum, qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur. atque etiam in illo reprehendo eos, qui quae minime firma sunt, ea prima collocant: in quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi numquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. res enim hoc postu-

at, ut eorum exſpectationi, qui audiunt, uam celerrime occurratur; cui ſi initio atisfactum non ſit, multo plus ſit in reli- ua cauſa laborandum: male enim ſe res abet, quae non ſtatim, ut dici coepta eſt, elior fieri videtur. ergo, ut in oratore ptimus quiſque, ſic et in oratione firmiſ- imum quodque ſit primum: dum illud ta- nen in utroque teneatur, ut ea, quae ex- ellant, ſerventur etiam ad perorandum: quae erunt mediocria (nam vitioſis nuſ- uam eſſe oportet locum), in mediam tur- am atque in gregem conjiciantur. hiſce mnibus rebus conſideratis, tum denique d, quod primum eſt dicendum, poſtre- num ſoleo cogitare, quo utar exordio. am ſi quando id primum invenire volui, ullum mihi occurrit, niſi aut exile, aut ugatorium, aut vulgare, atque commu- e. Principia autem dicendi ſemper cum ccurata, et acuta, et inſtructa ſenten- iis, apta verbis, tum vero cauſarum pro- ria eſſe debent. prima eſt enim quaſi cog- itio et commendatio orationis in princi- io; quae continuo eum, qui audit, per- nulcere atque allicere debet. in quo ad- irari ſoleo non equidem iſtos, qui nul-

lam huic rei operam dederunt, ſed hominem in primis diſertum atque eruditum Philippum; qui ita ſolet ad dicendum ſurgere, ut, quod primum verbum habiturus ſit, neſciat: et ait idem, 'cum brachium 'concaleſecerit, tum ſe ſolere pugnare:' neque attendit, eos ipſos, unde hoc ſimile ducat, illas primas haſtas ita jactare leniter, ut et venuſtati vel maxime ſerviant, et reliquis viribus ſuis conſulant. neque eſt dubium, quin exordium dicendi vehemens et pugnax non ſaepe eſſe debeat: ſed ſi in ipſo illo gladiatorio vitae certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſum multa fiunt, quae non ad vulnus, ſed ad ſpeciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exſpectandum, in qua non vis potius, quam delectatio poſtulatur. nihil eſt denique in natura rerum omnium, quod ſe univerſum profundat, et quod totum repente evolet: ſic omnia quae fiunt, quaeque aguntur acerrime, lenioribus principiis natura ipſa praetexuit. haec autem in dicendo non extrinſecus alunde quaerenda, ſed ex ipſis viſceribus cauſae ſumenda ſunt: (ideirco, tota cauſa pertentata, atque perſpecta, locis

omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum; sic et facile reperietur): sumentur enim ex iis rebus, quae erunt uberrimae vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi saepe oportere. ita et momenti aliquid afferent, cum erunt pene ex intima defensione deprompta: et apparebit ea non modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri; sed penitus ex ea causa, quae tum agatur, effloruisse. Omne autem principium aut rei totius, quae agetur, significationem habere debebit, aut aditum ad causam et munitionem, aut quoddam ornamentum et dignitatem. sed oportet, ut aedibus ac templis vestibula et aditus, sic causis principia proportione rerum praeponere. itaque in parvis atque infrequentibus causis ab ipsa re est exordiri saepe commodius. sed, cum erit utendum principio (quod plerumque erit), aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis, apud quos agitur, sententias duci licebit. ex reo (reos appello, quorum res est), quae significent virum bonum, quae liberalem, quae calamitosum, quae misericordia dignum, quae valeant

contra falſam criminationem. ex adverſario, iiſdem ex locis fere contraria. ex re, ſi crudelis, ſi infanda, ſi praeter opinionem, ſi immerito, ſi miſera, ſi ingrata, ſi indigna, ſi nova, ſi quae reſtitui ſanarique non poſſit. ex iis autem, apud quos agetur, ut benivolos beneque exiſtimantes efficiamus; quod agendo efficitur melius, quam rogando. eſt id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam; ſed tamen multa principia ex eo genere gignuntur. nam et attentum, monent Graeci, ut principio faciamus judicem et docilem; quae ſunt utilia, ſed non principii magis propria, quam reliquarum partium: faciliora etiam in principiis, quod et attenti tum maxime ſunt, cum omnia exſpectant, et dociles magis initiis eſſe poſſunt; illuſtriora enim ſunt, quae in principiis, quam quae in mediis cauſis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo. maxima autem copia principiorum ad judicem aut alliciendum, aut incitandum ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in cauſa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, ſed tantum impelli primo judi-

cem leviter, ut jam inclinato reliqua in-
80 cumbat oratio. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ut non, tamquam citharoedi prooemium, affictum aliquod, sed cohaerens cum omni corpore membrum esse videatur. nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam sibi fieri nolle videantur. atque ejusmodi illa prolusio debet esse, non ut Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, vel pugnare possint. narrare vero rem quod breviter jubent, si brevitas appellanda est, cum verbum nullum redundat, brevis est L. Crassi oratio: sin tum est brevitas, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est: sed saepe obest, vel maxime in narrando; non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quae narrationis est maxima, ut jucunda et ad persuadendum accommodata sit, tollit: ut, illa

Nam is postquam excessit ex ephebis

quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, et servilis percunctatio, mors

Chrysidis, vultus, et forma, et lamentatio sororis, reliqua pervenie jucundeque narrantur. quod si hanc brevitatem quaesisset,

Effertur, imus, ad sepulchrum venimus, In ignem posita est ——

fere decem versiculis totum conficere potuisset: quamquam hoc ipsum, 'effertur, 'imus,' concisum est ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati. quod si nihil fuisset, nisi, 'in ignem posita est,' tamen res tota cognosci facile potuisset. sed et festivitatem habet narratio distincta personis et interpuncta sermonibus: et est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: et multo apertius ad intelligendum est, si sic consistitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur. apertam enim narrationem tam esse oportet, quam caetera; sed hoc magis in hac elaborandum est, quod et difficilius est non esse obscurum in re narranda, quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando: et majore periculo haec pars orationis obscura est, quam caeterae: vel quia, si quo alio in loco est dictum qui

obſcurius, tantum id perit, quod ita dictum eſt; narratio obſcura totam obcaecat orationem: vel quod alia poſſis, ſemel ſi obſcurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus eſt in cauſa locus. erit autem perſpicua narratio, ſi verbis uſitatis, ſi ordine temporum conſervato, ſi non interrupte narrabitur. Sed quando utendum ſit aut non ſit narratione, id eſt conſilii. neque enim ſi nota res eſt, nec dubium quid geſtum ſit, narrari oportet; nec ſi adverſarius narravit, niſi ſi refellemus: ac, ſi quando erit narrandum, ne illa, quae ſuſpicionem et crimen efficient, contraque nos erunt, acriter perſequamur; et quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Craſſus, ſi quando fiat, perfidia, non ſtultitia fieri putat, ut cauſae noceamus, accidat: nam ad ſummam totius cauſae pertinet, caute, an contra demonſtrata res ſit, quod omnis orationis reliquae fons eſt narratio. ſequitur, ut cauſa ponatur, in quo videndum eſt, quid in controverſiam veniat. tum ſuggerenda ſunt firmamenta cauſae conjuncte, et infirmandis contrariis, et tuis confirmandis: namque una in cauſis ratio quaedam

est ejus orationis, quae ad probandam argumentationem valet: ea autem et confirmationem, et reprehensionem quaerit: sed quia neque reprehendi, quae contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque haec confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco haec et natura, et utilitate, et tractatione conjuncta sunt. omnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, et ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt. neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus ea praecepta, quae de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia; sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimae mihi videtur esse personae: nam et sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; et honesti et diserti, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque haec in senatu minore apparatu agenda sunt: sapiens enim est consilium, multisque aliis dicendi relinquendus locus: vita-

da etiam ingenii oſtentationis ſuſpicio. concio capit omnem vim orationis, et gravitatem varietatemque deſiderat. ergo in ſuadendo nihil eſt optabilius, quam dignitas: nam qui utilitatem putat, non quid maxime velit ſuaſor, ſed quid interdum magis ſequatur, videt: nemo eſt enim, praeſertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: ſed vincit utilitas plerumque, cum ſubeſt ille timor, ea neglecta ne dignitatem quidem poſſe retineri. controverſia autem inter hominum ſententias aut in illo eſt, utrum ſit utilius; aut etiam, cum id convenit, certatur, utrum honeſtati potius, an utilitati conſulendum ſit. quae quia pugnare ſaepe inter ſe videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentiae, pecuniae, vectigalium, praeſidii, militum, utilitates caeterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. qui ad dignitatem impellit, majorum exempla, quae erunt vel cum periculo glorioſa, colliget; poſteritatis immortalem memoriam augebit; utilitatem ex laude naſci defendet, ſemperque eam cum dignitate eſ-

se conjunctam. sed, quid fieri possit, aut non possit; quidque etiam sit necesse, aut non sit, in utraque re maxime est quaerendum: incidit enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur; et qui id docuit, non videntibus aliis, is plurimum vidit. ad consilium autem de republica dandum caput est, nosse rempublicam: ad dicendum vero probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est saepe mutandum: et, quamquam una fere vis est eloquentiae, tamen, quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicae, maximi motus multitudinis, genus quoque dicendi grandius quoddam et illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: saepe etiam a temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos. Fit autem, ut, quia maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus exci-

tetur: habet enim multitudo vim quandam talem, ut, quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit. et, cum sint populares multi variique lapsus, vitanda est acclamatio adversa populi, quae aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur; aut hominum offensione, vel invidia, quae aut justa est, aut ex criminatione, atque fama; aut res si displicet; aut si est in aliquo motu sine cupiditatis aut metus multitudo: hisque quatuor causis totidem medicinae opponuntur: tum objurgatio si est auctoritas: tum admonitio, quasi lenior objurgatio: tum promissio, si audierint, probaturos: tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnumquam utile. nullo autem loco plus facetiae prosunt, et celeritas, et breve aliquod dictum nec sine dignitate, et cum lepore: nihil enim tam facile, quam multitudo, a tristitia et saepe ab acerbitate, commode, ac breviter, et acute, et hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quae

ſequi ſolerem, quae fugere, quae ſpectare, quaque omnino in cauſis ratione verſari; nec illud tertium, laudationum, genus eſt difficile, quod ego initio quaſi a praeceptis noſtris ſecreveram: ſed et quia multa ſunt orationum genera, et graviora, et majoris copiae, de quibus nemo fere praeciperet; et quod nos laudationibus non ita multum uti ſoleremus, totum hunc ſegregabam locum. ipſi enim Graeci, magis legendi et delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forenſis cauſa, laudationes ſcriptitaverunt: quorum ſunt libri, quibus Themiſtocles, Ariſtides, Ageſilaus, Epaminondas, Philippus, Alexander, aliique laudantur. noſtrae laudationes, quibus in foro utimur, aut teſtimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut ſcribuntur ad funebrem concionem, quae ad orationis laudem minime accommodata eſt. ſed tamen, quoniam eſt utendum aliquando, nonnumquam etiam ſcribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ſcripſit C. Laelius, vel ut noſmetipſi ornandi cauſa Graecorum more, ſi quos velimus, laudare poſſimus; ſit a nobis quoque tra-

ſtatus is locus. perſpicuum eſt igitur, alia eſſe in homine optanda, alia laudanda. genus, forma, vires, opes, divitiae, caeteraque, quae fortuna det aut extrinſecus aut corpori, non habent in ſe veram laudem, quae deberi virtuti uni putatur; ſed tamen, quod ipſa virtus in earum rerum uſu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus haec ſunt naturae et fortunae bona: in quibus eſt ſumma laus, non extuliſſe ſe in poteſtate, non fuiſſe inſolentem in pecunia, non ſe praetuliſſe aliis propter abundantiam fortunae: ut opes et copiae non ſuperbiae videantur ac libidini, ſed bonitati ac moderationi facultatem et materiam dediſſe. virtus autem, quae eſt per ſe ipſa laudabilis, et ſine qua nihil laudari poteſt, tamen habet plures partes, quarum alia eſt alia ad laudationem aptior. ſunt enim aliae virtutes, quae videntur in moribus hominum, et quadam comitate ac beneficentia poſitae: aliae, quae in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore. nam clementia, juſtitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda eſt auditu in lau-

dationibus; (omnes enim hae virtutes non tam ipsis, qui eas habent, quam generi hominum fructuosae putantur): sapientia et magnitudo animi, quae omnes res humanae tenues, et pro nihilo putantur; et in excogitando vis quaedam ingenii, et ipsa eloquentia admirationis habet non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videtur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam haec genera virtutum: ferunt enim aures hominum cum illa, quae jucunda et grata, tum etiam illa, quae mirabilia sunt in virtute, laudari. Et, quoniam singularum virtutum sunt certa quaedam officia ac munera, et sua cuique virtuti laus propria debetur, erit explicandum in laude justitiae, quid cum fide, quid cum aequabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit; itemque in caeteris rebus ad cujusque virtutis genus, et vim, et nomen accommodabuntur. gratissima autem laus eorum factorum habetur, quae suscepta videntur a viris fortibus sine emolumento ac praemio: quae vero etiam

cum labore et periculo ipsorum, haec habent uberrimam copiam ad laudandum, quod et dici ornatissime possunt, et audiri facillime: ea enim denique virtus esse videtur praestantis viri, quae est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. magna etiam illa laus et admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem. neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis praemia, res gestae judiciis hominum comprobatae; in quibus etiam, felicitatem ipsam deorum immortalium judicio tribui, laudationis est. sumendae autem res erunt aut magnitudine praestabiles, aut novitate primae, aut genere ipso singulares: neque enim parvae, neque usitatae, neque vulgares admiratione, aut omnino laude dignae videri solent. est etiam cum caeteris praestantibus viris comparatio in laudatione praeclara. de quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere, non tam propter usum forensem, qui est a me in omni hoc sermone tractatus, quam ut hoc videretis, si laudationes essent

in oratoris officio, quod nemo negat, oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam. jam vituperandi praecepta contraria ex vitiis sumenda esse, perspicuum est: simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie et copiose laudari sine virtutum, nec improbum notari ac vituperari sine vitiorum cognitione satis insignite atque aspere posse: atque his locis et laudandi et vituperandi saepe nobis est utendum in omni genere causarum. habetis, de inveniendis rebus disponendisque quid sentiam. adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus haec exornentur. Perge vero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque evolutum illis integumentis dissimulationis tuae nudatumque perspicio; et, quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum. jam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, erit in tua potestate: si enim vere agere volueris, omnia tibi relinquo: sin dissimulare, tu, quemadmo-

dum his ſatisfacias, videtis. ſed, ut ad rem redeam, non ſum tanto ego, inquit, ingenio, quanto Themiſtocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriae malim: gratiamque habeo Simonidi illi Ceio, quem primum ferunt artem memoriae protuliſſe. dicunt enim, cum coenaret Crannone in Theſſalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem et nobilem, ceciniſſetque id carmen, quod in eum ſcripſiſſet, in quo multa ornandi cauſa, poetarum more, in Caſtorem ſcripta et Pollucem fuiſſent, nimis illum ſordide Simonidi dixiſſe, ſe dimidium ejus ei, quod pactus eſſet pro illo carmine, daturum: reliquum a ſuis Tyndaridis, quos aeque laudaſſet, peteret, ſi ei videretur. paulo poſt eſſe ferunt nunciatum Simonidi, ut prodiret, juvenes ſtare ad januam duos quoſdam, qui eum magnopere evocarent: ſurrexiſſe illum, prodiſſe, vidiſſe neminem: hoc interim ſpatio conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidiſſe: ea ruina ipſum oppreſſum cum ſuis interiiſſe: quos cum humare vellent ſui, neque poſſent obtritos internoſcere ullo modo, Simonides dicitur ex eo, quod meminiſſet, quo eorum

loco quisque cubuisset, demonstrator uni-
uscujusque sepeliendi fuisse. hac tum re
admonitus inveniisse fertur, ordinem esse
maxime, qui memoriae lumen afferret: i-
taque iis, qui hanc partem ingenii exer-
cerent, locos esse capiendos, et ea, quae me-
moria tenere vellent, effingenda animo,
atque in his locis collocanda: sic fore, ut
ordinem rerum locorum ordo conserva-
ret; res autem ipsas rerum effigies notaret:
atque ut locis pro cera, simulacris pro li-
teris uteremur. Qui sit autem oratori
memoriae fructus, quanta utilitas, quanta
vis, quid me attinet dicere? tenere, quae
didiceris in accipienda causa? quae ipse
cogitaris? omnes fixas esse in animo sen-
tentias? omnem descriptum verborum ap-
paratum? ita audire vel eum, unde disca;
vel eum, cui respondendum sit, ut illi non
infundere in aures tuas orationem, sed in
animo videantur inscribere? itaque soli,
qui memoria vigent, sciunt quid, et qua-
tenus, et quomodo dicturi sint, quid re-
sponderint, quid supersit: iidemque mul-
ta ex aliis causis aliquando ase acta, multa
ab aliis audita meminerunt. quare confite-
or equidem hujus boni naturam esse pri-

cipem, ſicut earum rerum, de quibus ante locutus ſum, omnium; ſed haec ars tota dicendi, ſive artis imago quaedam eſt et ſimilitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis noſtris pars nulla ſit, pariat et procreet, verum ut ea, quae ſunt orta jam in nobis et procreata, educet atque confirmet. verumtamen neque tam acri memoria fere quiſquam eſt, ut, non diſpoſitis notatiſque rebus, ordinem verborum aut ſententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac conſuetudine et exercitatione adjuvetur. vidit enim hoc prudenter ſive Simonides, ſive alius quis invenit, ea maxime animis affigi noſtris, quae eſſent a ſenſu tradita atque impreſſa; acerrimum autem ex omnibus noſtris ſenſibus eſſe ſenſum videndi: quare facillime animo teneri poſſe ea, quae perciperentur auribus, aut cogitatione, ſi etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut res caecas et ab adſpectus judicio remotas conformatio quaedam, et imago, et figura ita notaret, ut ea, quae cogitando complecti non poſſemus, intuendo quaſi teneremus. his autem formis atque corporibus, ſicut omni-

bus, quae ſub adſpectum veniunt, ſedes opus eſt: etenim corpus intelligi ſine loco non poteſt. quare ne in re nota et pervulgata multus et infolens ſim, locis eſt utendum multis, illuſtribus, explicatis, modicis intervallis: imaginibus autem agentibus, acribus, inſignitis, quae occurrere, celeriterque percutere animum poſſint. quam facultatem et exercitatio dabit, ex qua conſuetudo gignitur, et ſimilium verborum converſa, et immutata caſibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, et unius verbi imagine totius ſententiae informatio, pictoris cujuſdam ſummi ratione et modo, formarum varietate locos diſtinguentis. Sed verborum me- 88
moria, quae minus eſt nobis neceſſaria, majore imaginum varietate diſtinguitur: multa enim ſunt verba, quae, quaſi articuli, connectunt membra orationis, quae formari ſimilitudine nulla poſſunt: eorum fingendae nobis ſunt imagines, quibus ſemper utamur. rerum memoria propria eſt oratoris: eam ſingulis perſonis bene poſitis notare poſſumus, ut ſententias imaginibus, ordinem locis comprehendamus. neque verum eſt, quod ab i-

nertibus dicitur, opprimi memoriam imaginum pondere, et obscurari etiam id, quod per se natura tenere potuisset: vidi enim ego summos homines, et divina prope memoria, Athenis Charmadam; in Asia, quem vivere hodie aiunt, Scepsium Metrodorum; quorum uterque, tamquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quae meminisse vellet, perscribere. quare hac exercitatione non eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, evocanda est. habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis: illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem, cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim: nam istorum aetas minus me fortasse movere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quae causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, et pro meo fratre respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; et cum humanitatem et facilitatem agnoscimus tuam, tum admiramur istam scientiam et

copiam. equidem etiam hoc me affectum puto, quod magno sum levatus errore, et illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis divinitas; nec enim te ista attigisse arbitrabar, quae diligentissime cognosse, et undique collegisse, usuque doctum partim correxisse video, partim comprobasse. neque eo minus eloquentiam tuam, et multo magis virtutem et diligentiam admiror: et simul gaudeo judicium animi mei comprobari, quod semper statui, neminem sapientiae laudem et eloquentiae sine summo studio et labore et doctrina consequi posse. sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fove ut tibi ignosceremus, si cognosseemus, quae te causa in sermonem impulisset? quae est enim alia causa, nisi quod nobis, et horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti? tum ille, adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam verecundius, vel invitius (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem

et censorium? eadem nostra causa est. an
aetatem afferet? quadriennio minor est.
in se nescire, quae ego fero, quae cursim
arripui, quae subsicivis operis (ut aiunt); i-
te a puero summo studio, summis doctori-
bus? nihil dicam de ingenio, cui par nemo
fuit: etenim me dicentem qui audierit, ne-
mo umquam tam fui despiciens fuit, quin
speraret aut melius, aut eodem modo se
posse dicere: Crasso dicente, nemo tam ar-
rogans, qui similiter se umquam dicturum
esse confideret. quamobrem, ne frustra hi
tales viri venerint, te aliquando, Crasse,
audiamus. Tum ille, ut ita ista esse con-
cedam, inquit, Antoni, quae sunt longe
secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cui-
quam homini, quod dici possit, reliqui-
sti? dicam enim vere, amicissimi homines,
quod sentio: saepe ego doctos homines,
quid dico saepe? imo nonnumquam: sae-
pe enim qui potui, qui puer in forum ve-
nerim, neque inde umquam diutius, quam
quaestor, abfuerim? sed tamen audivi, ut
veri dicebam, et Athenis cum essem, doc-
tissimos viros, et in Asia istum ipsum Scep-
sium Metrodorum, cum de his ipsis rebus
disputaret: neque vero mihi quisquam co-

pioſius umquam viſus eſt, neque ſubtilius in hoc genere dicendi, quam iſte hodie, eſſe verſatus: quod ſi eſſet aliter, et aliquid intelligerem ab Antonio praetermiſſum, non eſſem tam inurbanus ac pene inhumanus, uti eo gravarer, quod vos cupere ſentirem. tum Sulpicius, an ergo, inquit, oblitus es, Craſſe, Antonium ita partitum eſſe tecum, ut ipſe inſtrumentum oratoris exponeret, tibi ejus diſtinctionem atque ornatum relinqueret? hic ille, primum, quis Antonio permiſit, inquit, ut et partes faceret, et, utram vellet, prior ipſe ſumeret? deinde, ſi ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte eſt viſus de utraque re dicere. ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipſum invenit. verba igitur, inquit Craſſus, mihi reliquit Antonius, rem ipſe ſumſit. tum Caeſar, ſi, quod difficilius eſt, id tibi reliquit; eſt nobis, inquit, cauſa, cur te audire cupiamus: ſin, quod facilius; tibi cauſa non eſt, cur recuſes. et Catulus, quid? quod dixiſti, inquit, Craſſe, ſi hic hodie apud te maneremus, te morem nobis eſſe geſturum, ni-

hilne ad fidem tuam putas pertinere? tum Cotta ridens, posſem tibi, inquit, Craſſe, concedere; ſed vide, ne quid Catulus attulerit religionis: opus hoc cenſorium eſt: id autem committere, vide, quam ſit homini turpe cenſorio. agite vero, ille inquit, ut vultis: ſed nunc quidem, quoniam id temporis eſt, ſurgendum cenſeo et requieſcendum: poſt meridiem, ſi ita vobis eſt commodum, loquemur aliquid, niſi forte in craſtinum differre mavultis. omnes ſe vel ſtatim, vel, ſi ipſe poſt meridiem mallet, quam primum tamen audire velle dixerunt.

M. T. CICERONIS DE ORATORE AD Q. FRATREM

LIBER TERTIUS.

INstituenti mihi, Quinte frater, eum sermonem referre et mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi morte exstincta subita est, vix diebus decem post eum diem, qui hoc et superiore libro continetur: ut enim Roman rediit extremo scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quae

ferebatur habita esse in concione a Philippo, quem dixisse constabat, ‘videndum sibi aliud esse consilium, illo senatu se rempublicam gerere non posse:’ mane idibus Septembris et ille et senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. ibi, cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul in eum ordinem tam graviter in concione esset invectus. hic, ut saepe inter homines sapientissimos constare vidi, quamquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut numquam dixisse melius putaretur, tamen omnium consensu sic esse tum judicatum, caeteros a Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum a sese superatum. deploravit enim casum atque orbitatem senatus; cujus ordinis a consule, qui quasi parens bonus aut tutor fidelis esse deberet, tamquam ab aliquo nefario praedone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam profligasset, consilium senatus a republica repudiaret. hic cum homini, et vehementi, et diserto, et in primis forti ad resistendum, Philippo,

quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, et graviter exarsit, pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. quo quidem ipso in loco multa a Crasso divinitus dicta efferebantur, cum sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset: 'an tu, quum omnem 'auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris, me his pignoribus existimas posse terreri? non tibi 'illa sunt caedenda, si Crassum vis coercere: haec tibi est excidenda lingua; qua 'vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam 'libertas mea refutabit.' Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis et gravissimis verbis, ut populo Romano satisfieret, numquam senatus neque consilium reipublicae, neque fidem defuisse, ab eo dictam; et eundem (id quod in auctoritatibus praescriptis exstat) scribendo adfuisse. illa tamquam cycnea fuit divini hominis vox et oratio; quam quasi exspectantes, post ejus interitum veniebamus in curiam, ut

veſtigium illud ipſum, in quo ille poſtremum inſtitiſſet, contueremur. namque tum latus ei dicenti condoluiſſe, ſudoremque multum conſecutum eſſe audiebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febri domum rediit, dieque ſeptimo lateris dolore conſumtus eſt. ô fallacem hominum ſpem, fragilemque fortunam, et inanes noſtras contentiones! quae in medio ſpatio ſaepe franguntur et corruunt, aut ante in ipſo curſu obruuntur, quam portum conſpicere potuerunt. nam, quamdiu Craſſi fuit ambitionis labore vita diſtricta, tamdiu privatis magis officiis et ingenii laude floruit, quam fructu amplitudinis, aut reipublicae dignitate. qui autem ei annus primus ab honorum perfunctione aditum, omnium conceſſu, ad ſummam auctoritatem dabat, is ejus omnem ſpem atque omnia vitae conſilia morte pervertit. fuit hoc luctuoſum ſuis, acerbum patriae, grave bonis omnibus: ſed ii tamen rempublicam caſus ſecuti ſunt, ut mihi non erepta L. Craſſo a diis immortalibus vita, ſed donata mors eſſe videatur. non vidit flagrantem bello Italiam, non ardentem invidia ſenatum, non ſceleris nefarii prin-

cipes civitatis reos, non luctum filiae, non exsilium generi, non acerbissimam C. Marii fugam, non illam post reditum ejus caedem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria praestitisset. Sed, quoniam attigi cogitatione vim varietatemque fortunae, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre coepimus, continentur. quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quae est a multis saepe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? tenemus enim memoria, Q. Catulum, virum omni laude praestantem, dum sibi non incolumem fortunam, sed exsilium et fugam deprecaretur, esse coactum, ut vita se ipse privaret. jam M. Antonii in his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quaeque censor imperatoriis manubiis ornarat, positum caput illud fuit, a quo erant multorum civium capita servata. neque vero longe ab eo

C. Julii caput, hoſpitis Etruſci ſcelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui haec non vidit, et vixiſſe cum republica pariter, et cum illa ſimul exſtinctus eſſe videatur. neque enim propinquum ſuum, maximi animi virum, P. Craſſum, ſuapte interfectum manu, neque collegae ſui, pontificis maximi, ſanguine ſimulacrum Veſtae reſperſum eſſe vidit: cui moerori (qua mente ille in patriam fuit) etiam C. Carbonis, inimiciſſimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuiſſet. non vidit eorum ipſorum, qui tum adoleſcentes Craſſo ſe dicarant, horribiles miſeroſque caſus; ex quibus C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus poſt mortem Craſſi depulſus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore menſibus ejectus eſt e civitate: Sulpicius autem, qui in eadem invidiae flamma fuiſſet, quibuſcum privatus conjunctiſſime vixerat, hos in tribunatu ſpoliare inſtituit omni dignitate: cui quidem ad ſummam gloriam eloquentiae floreſcenti, ferro erepta vita eſt, et poena temeritatis non ſine magno reipublicae malo conſtituta. ego vero te, Craſſe, cum vitae flore,

tum mortis opportunitate, divino consilio et ortum et exstinctum esse arbitror: nam tibi aut pro virtute animi constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas; aut, si qua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriae spectatorem coegisset: neque solum tibi improborum dominatus, sed etiam, propter admissam civium caedem, bonorum victoria moerori fuisset. Mihi quidem, Quinte frater, et eorum casus, de quibus ante dixi, et ea, quae nosmetipsi ob amorem in rempublicam incredibilem et singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia saepe tua vera ac sapiens videri solet, qui propter tot, tantos, tamque praecipites casus clarissimorum hominum atque optimorum virorum me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti. sed, quoniam haec jam neque integra nobis esse possunt, et summi labores nostri magna compensati gloria mitigantur, pergamus ad ea solatia, quae non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam haerentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum ac pene postremum memoriae prodamus;

atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio meritam gratiam debitamque referamus: neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quamquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus, non a te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed a caeteris, qui haec in manus sument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum a nobis exprimetur, suspicentur: nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, et quibus C. Cotta tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradidisset, quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, id ipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi aut Antonium jejuniorem, aut Crassum pleniorem fuisse putet, quam quomodo a nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non possit: nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio atque ingenio et doctrina praestans

omnibus, tum in ſuo genere perfectus; ut neque in Antonio deeſſet hic ornatus orationis, neque in Craſſo redundaret. Ut igitur ante meridiem diſceſſerunt, paullulumque requierunt, in primis hoc a ſe Cotta animadverſum eſſe dicebat, omne illud tempus meridianum Craſſum in acerrima atque attentiſſima cogitatione poſuiſſe; ſeſeque, qui vultum ejus, cum ei dicendum eſſet, obtutumque oculorum in cogitando probe noſſet, atque in maximis cauſis ſaepe vidiſſet, tum dedita opera, quieſcentibus aliis, in eam exhedram veniſſe, in qua Craſſus lectulo poſito recubuiſſet; cumque eum in cogitatione defixum eſſe ſenſiſſet, ſtatim receſſiſſe, atque in eo ſilentio duas horas fere eſſe conſumtas. deinde cum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, veniſſent ad Craſſum, quid eſt, Craſſe, inquit Julius, imuſne ſeſſum? etſi admonitum venimus te, non flagitatum. tum Craſſus, an me tam impudentem eſſe exiſtimatis, ut vobis hoc praeſertim munus putem diutius poſſe debere? quinam igitur, inquit ille, locus? an in media ſilva placet? eſt enim is maxime et opacus et

frigidus. ſane, inquit Craſſus: etenim eſt in eo loco ſedes huic noſtro non inopportuna ſermoni. cum placuiſſet idem caeteris, in ſilvam venitur, et ibi magna cum audiendi exſpectatione conſiditur. tum Craſſus, cum auctoritas atque amicitia veſtra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea cauſa libertatem recuſandi: quamquam in partienda diſputatione noſtra, cum ſibi de iis, quae dici ab oratore oporteret, ſumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret, ea diviſit, quae ſejuncta eſſe non poſſunt: nam, cum omnis ex re atque verbis conſtet oratio, neque verba ſedem habere poſſunt, ſi rem ſubtraxeris; neque res lumen, ſi verba ſemoveris. ac mihi quidem veteres illi, majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidiſſe videntur, quam quantum noſtrorum ingeniorum acies intueri poteſt; qui omnia haec, quae ſupra et ſubter, unum eſſe, et una vi atque una conſenſione naturae conſtricta eſſe dixerunt: nullum eſt enim genus rerum, quod aut avulſum a caeteris per ſe ipſum conſtare, aut quo caetera ſi careant, vim ſuam atque

aeternitatem conſervare poſſint. Sed, ſi haec major eſſe ratio videtur, quam ut hominum poſſit ſenſu aut cogitatione comprehendi, eſt etiam illa Platonis vera, et tibi, Catule, certe non inaudita vox, omnem doctrinam harum ingenuarum et humanarum artium uno quodam ſocietatis vinculo contineri: ubi enim perſpecta vis eſt rationis ejus, qua cauſae rerum atque exitus cognoſcuntur, mirus quidam omnium quaſi conſenſus doctrinarum concentuſque reperitur. ſed, ſi hoc quoque videtur eſſe altius, quam ut id nos humi ſtrati ſuſpicere poſſimus, illud certe tamen, quod amplexi ſumus, quod profitemur, quod ſuſcepimus, noſſe et tenere debemus. una eſt enim, quod et ego heſterna die dixi, et aliquot locis antemeridiano ſermone ſignificavit Antonius, eloquentia, quaſcumque in oras diſputationis regioneſve delata eſt: nam ſive de coeli natura loquitur, ſive de terrae, ſive de divina vi, ſive de humana; ſive ex inferiore loco, ſive ex aequo, ſive ex ſuperiore; ſive ut impellat homines, ſive ut doceat, ſive ut deterreat, ſive ut concitet, ſive ut reflectat, ſive ut incendat, ſive ut leniat;

sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, rivis est diducta oratio, non fontibus: et, quocumque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata. sed, quoniam oppressi jam sumus opinionibus, non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quae complecti tota nequeunt, haec facilius divulsa et quasi discerpta contrectant; et qui, tamquam ab animo corpus, sic a sententiis verba sejungunt, quorum sine interitu fieri neutrum potest; non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse, non partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum. sed prius, quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi videtur), quae non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quae tamen consimili laude dignentur: nam et auribus multa percipimus, quae, etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt

varia saepe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: et oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quae nos ita capiunt, ut unum sensum dissimili genere delectent: et reliquos sensus voluptates oblectant dispares, ut sit difficile judicium excellentis maximae suavitatis. at hoc idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. una fingendi est ars, in qua praestantes fuerunt Myro, Polycletus, Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut neminem sui velis esse dissimilem. una est ars ratioque picturae, dissimillimique tamen inter se Zeuxis, Aglaophon, Apelles; neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua decesse videatur. et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, et tamen verum, quanto admirabilius in oratione atque in lingua? quae, cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur. atque id primum in poetis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter

ſeſe Ennius, Pacuvius, Acciuſque diſſimiles: quam apud Graecos Aeſchylus, Sophocles, Euripides; quamquam omnibus par pene laus in diſſimili ſcribendi genere tribuatur. adſpicite nunc eos homines, atque intuemini, quorum de facultate quaerimus, quid interſit inter oratorum ſtudia atque naturas. ſuavitatem Iſocrates, ſubtilitatem Lyſias, acumen Hyperides, ſonitum Aeſchines, vim Demoſthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cujuſquam niſi ſui ſimilis? gravitatem Africanus, lenitatem Laelius, aſperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo et canorum: quis horum non princeps temporibus illis fuit? et ſuo tamen
8 quiſque in genere princeps. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti praeſentibus exemplis, atque vivis? quid jucundius auribus noſtris umquam accidit hujus oratione Catuli? quae eſt pura ſic, ut Latine loqui pene ſolus videatur: ſic autem gravis, ut in ſingulari dignitate omnis tamen adſit humanitas ac lepos. quid multa? iſtum audiens equidem ſic judicare ſoleo, quidquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitioſius et de-

terius futurum. quid noſter hic Caeſar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, et dicendi genus induxit prope ſingulare? quis umquam res, praeter hunc, tragicas pene comice, triſtes remiſſe, ſeveras hilare, forenſes ſcenica prope venuſtate tractavit? atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur. ecce praeſentes duo prope aequales, Sulpicius et Cotta: quid tam inter ſe diſſimile? quid tam in ſuo genere praeſtans? limatus alter et ſubtilis, rem explicans propriis aptiſque verbis, haeret in cauſa ſemper, et, quid judici probandum ſit, cum acutiſſime vidit, omiſſis caeteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit: Sulpicius autem fortiſſimo quodam animi impetu, pleniſſima et maxima voce, ſumma contentione corporis, et dignitate motus, verborum quoque ea gravitate et copia eſt, ut unus ad dicendum inſtructiſſimus a natura eſſe videatur. Ad noſmetipſos jam revertor; (quoniam ſic fuimus ſemper comparati, ut hominum ſermonibus quaſi in aliquod contentionis judicium vocaremur); quid tam diſſimile, quam ego in

dicendo et Antonius? cum ille is ſit orator, ut nihil eo poſſit eſſe praeſtantius; ego autem, quamquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. videtiſne, genus hoc quod ſit Antonii? forte, vehemens, commotum in agendo, praemunitum, et ex omni parte cauſae ſeptum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeſte cedens, acriter inſequens, terrens, ſupplicans, ſumma orationis varietate, nulla noſtrarum aurium ſatietate: nos autem, quicumque in dicendo ſumus (quoniam eſſe aliquo in numero vobis videmur), certe tamen ab hujus multum genere diſtamus; quod quale ſit, non eſt meum dicere; propterea quod minime ſibi quiſque notus eſt, et difficillime de ſe quiſque ſentit: ſed tamen diſſimilitudo intelligi poteſt et ex motus mei mediocritate, et ex eo, quod quibus veſtigiis primum inſtiti, in iis fere ſoleo perorare; et quod aliquanto me major in verbis, quam in ſententiis eligendis labor et cura torquet, verentem, ne, ſi paulo obſoletior fuerit oratio, non digna exſpectatione et ſilentio fuiſſe videatur. quod ſi in nobis, qui ad-

fumus, tantae diſſimilitudines, tam certae res cujuſque propriae, et in ea varietate fere melius a deteriore, facultate magis, quam genere diſtinguitur, atque omne laudatur, quod in ſuo genere perfectum eſt; quid cenſetis, ſi omnes, qui ubique ſunt aut fuerunt, oratores amplecti voluerimus? nonne fore, ut, quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? ex qua mea diſputatione forſitan occurrat illud, ſi pene innumerabiles ſint quaſi formae figuraeque dicendi, ſpecie diſpares, genere laudabiles, non poſſe ea, quae inter ſe diſcrepant, iiſdem praeceptis atque in una inſtitutione formari. quod non eſt ita; diligentiſſimeque hoc eſt eis, qui inſtituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quo ſua quemque natura maxime ferre videatur. etenim videmus, ex eodem quaſi ludo ſummorum in ſuo cujuſque genere artificum et magiſtrorum, exiſſe diſcipulos diſſimiles inter ſe, attamen laudandos; cum ad cujuſque naturam inſtitutio doctoris accommodaretur: cujus eſt vel maxime inſigne illud exemplum (ut caeteras artes omittamus), quod dicebat Socrates, doctor ſingularis, ſe calcan-

'bus in Ephoro, contra autem in Theo-
'pompo frenis uti ſolere:' alterum enim exſultantem verborum audacia reprimebat: alterum cunctantem et quaſi verecundantem incitabat: neque eos ſimiles effecit inter ſe, ſed tantum alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriuſque natura pateretur. Haec eo mihi praedicenda fuerunt, ut, ſi non omnia, quae proponerentur a me, ad omnium veſtrum ſtudium, et ad genus id, quod quiſque veſtrum in dicendo probaret, adhaereſcerent, id a me genus exprimi ſentiretis, quod maxime mihi ipſi probaretur. ergo haec et agenda ſunt ab oratore, quae explicavit Antonius, et dicenda quodam modo. quinam igitur dicendi eſt modus melior (nam de actione poſt videro), quam ut Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte congruenterque dicamus? atque eorum quidem, quae duo prima dixi, rationem non arbitror exſpectari a me, puri dilucidique ſermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui neſciat; nec ſperare, qui Latine non poſſit, hunc ornate eſſe dicturum; neque vero, qui non dicat,

quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. linquamus igitur haec, quae cognitionem habent facilem, usum necessarium: nam alterum traditur literis doctrinaque puerili; alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quisque dicat: quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit. sed omnis loquendi elegantia, quamquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus et poetis: sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quae dicebant, omnes prope praeclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur, is, qui in veteribus erit scriptis studiose et multum volutatus. Atque, ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut et verba efferamus ea, quae nemo jure reprehendat; et ea sic et casibus, et temporibus, et genere, et numero conservemus, ut ne quid perturbatum ac discrepans, aut

praepoſterum ſit; ſed etiam lingua, et ſpiritus, et vocis ſonus eſt ipſe moderandus. nolo exprimi literas putidius, nolo obſcurari negligentius: nolo verba exiliter exanimata exire, nolo inflata et quaſi anhelata gravius: nam de voce nondum ea dico, quae ſunt actionis, ſed hoc, quod mihi cum ſermone quaſi conjunctum videtur: ſunt enim certa vitia, quae nemo eſt, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quaſi extra modum abſona atque abſurda. eſt autem vitium, quod nonnulli de induſtria conſectantur: ruſtica vox et agreſtis quoſdam delectat, quo magis antiquitatem, ſi ita ſonet, eorum ſermo retinere videatur; ut tuus, Catule, ſodalis L. Cotta gaudere mihi videtur gravitate linguae, ſonoque vocis agreſti; et illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. me autem tuus ſonus, et ſuavitas iſta delectat; omitto verborum, quamquam eſt caput: verum id affert ratio, docent literae, confirmat conſuetudo et legendi et loquendi: ſed hanc dico ſuavitatem, quae exit ex ore; quae quidem, ut apud Graecos Atticorum, ſic in Latino ſermone hujus eſt

urbis maxime propria. Athenis jam diu doctrina ipsorum Athenienſium interiit: domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, quibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis et auctoritate: tamen eruditiſſimos homines Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo facile ſuperabit. noſtri minus ſtudent literis, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, urbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum togatorum omnium, Q. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ipſo oris preſſu et ſono facile vincat. Quare, cum ſit quaedam certa vox Romani generis, urbiſque propria, in qua nihil offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam peregrinam inſolentiam fugere diſcamus. equidem enim audio ſocrum meam Laeliam, (facilius enim mulieres incorruptam antiquitatem conſervant, quod, multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quae prima didicerunt); ſed eam

ſic audio, ut Plautum mihi aut Naevium videar audire: ſono ipſo vocis ita recto et ſimplici eſt, ut nihil oſtentationis aut imitationis afferre videatur: ex quo ſic locutum eſſe ejus patrem judico, ſic majores; non aſpere, ut ille, quem dixi; non vaſte, non ruſtice, non hiulce; ſed preſſe, et aequabiliter, et leniter. quare Cotta noſter, cujus tu illa lata, Sulpici, nonnumquam imitaris, ut Iota literam tollas, et E pleniſſimum dicas, non mihi oratores antiquos, ſed meſſores videtur imitari. hic cum arriſiſſet ipſe Sulpicius, ſic agam vobiſcum, inquit Craſſus, ut quoniam me loqui voluiſtis, aliquid de veſtris vitiis audiatis. utinam quidem! inquit ille: id enim ipſum volumus; idque ſi feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia ponemus. at enim non ſine meo periculo, Craſſus inquit, poſſum, Sulpici, te reprehendere; quoniam Antonius mihi te ſimillimum dixit ſibi videri. tum ille, tum quod monuit idem, ut ea, quae in quoque maxima eſſent, imitaremur: ex quo vereor, ne nihil ſim tui, niſi ſupploſionem pedis imitatus, et pauca quaedam verba, et aliquem, ſi forte, motum. ergo iſta, inquit Craſſus,

quae habes a me, non reprehendo, ne me ipſum irrideam; (ſunt autem ea multo et plura, et majora, quam dicis): quae autem ſunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expreſſa, de iis te, ſi qui me forte locus admonuerit, commonebo. Praetereamus igitur praecepta Latine loquendi; quae puerilis doctrina tradit, et ſubtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut conſuetudo ſermonis quotidiani ac domeſtici; libri confirmant, et lectio veterum oratorum et poetarum. neque vero in illo altero diutius commoremur, ut diſputemus, quibus rebus aſſequi poſſimus, ut ea, quae dicamus, intelligantur: Latine ſcilicet dicendo, verbis uſitatis ac proprie demonſtrantibus ea, quae ſignificari ac declarari volemus, ſine ambiguo verbo aut ſermone, non nimis longa continuatione verborum, non valde productis iis, quae ſimilitudinis cauſa ex aliis rebus transferuntur, non diſcerptis ſententiis, non praepoſteris temporibus, non confuſis perſonis, non perturbato ordine: quid multa? tam facilis eſt tota res, ut mihi permirum ſaepe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere,

quam si ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret: isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici: easdem res autem simulac Fufius, aut vester aequalis Pomponius agere coepit, non aeque, quid dicant, nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quae lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem et tenebras afferat; atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur. verum, si placet, quoniam haec satis spero, vobis quidem certe majoribus, molesta et putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio), relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quaedam est oratio tua. faciles enim, inquit, Antoni, partes eae fuerunt duae, quas modo percucurri, vel potius pene praete-

rii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquae ſunt magnae, implicatae, variae, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiae continetur: nemo enim umquam eſt oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: ſi eſt aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, ſed hominem non putant. nemo extulit eum verbis, qui ita dixiſſet, ut, qui adeſſent, intelligerent, quid diceret; ſed contemſit eum, qui minus id facere potuiſſet. in quo igitur homines exhorreſcunt? quem ſtupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui diſtincte, qui explicate, qui abundanter, qui illuminate et rebus et verbis dicunt, et in ipſa oratione quaſi quendam numerum verſumque conficiunt; id eſt, quod dico ornate. qui idem ita moderantur, ut rerum, ut perſonarum dignitates ferunt, ii ſunt in eo genere laudandi laudis, quod ego aptum et congruens nominem. qui ita dicerent, eos negavit adhuc ſe vidiſſe Antonius, et iis hoc nomen dixit eloquentiae ſolis eſſe tribuendum. quare omnes iſtos, me auctore, deridete atque

contemnite, qui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur; neque adhuc, quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. verum enim oratori, quae sunt in hominum vita, (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subjecta materies), omnia quaesita, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent. est enim eloquentia una quaedam de summis virtutibus; quamquam sunt omnes virtutes aequales et pares; sed tamen est species alia magis alia formosa et illustris: sicut haec vis, quae scientiam complexa rerum, sensa mentis et consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiant, quocumque incubuerit, possit impellere; quae quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus, non eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quaedam arma dederimus. Hanc, inquam, cogitandi pronuntiandique rationem, vimque dicendi veteres Graeci sapientiam nominabant: hinc illi Lycurgi, hinc Pittaci, hinc

Solones; atque ab hac similitudine Coruncanii noſtri, Fabricii, Catones, Scipiones fuerunt, non tam fortaſſe docti, ſed impetu mentis ſimili et voluntate. eadem autem alii prudentia, ſed conſilio ad vitae ſtudia diſpari, quietem atque otium ſecuti, ut Pythagoras, Democritus, Anaxagoras, a regendis civitatibus totos ſe ad cognitionem rerum tranſtulerunt: quae vita propter tranquillitatem, et propter ipſius ſcientiae ſuavitatem, qua nihil eſt hominibus jucundius, plures, quam utile fuit rebus publicis, delectavit. itaque, ut ei ſtudio ſe excellentiſſimis ingeniis homines dediderunt, ex ea ſumma facultate vacui ac liberi temporis, multo plura, quam erat neceſſe, doctiſſimi homines, otio nimio et ingeniis uberrimis affluentes, curanda ſibi eſſe, ac quaerenda et inveſtiganda duxerunt. nam vetus quidem illa doctrina eadem videtur et recte faciendi, et bene dicendi magiſtra; neque disjuncti doctores, ſed iidem erant vivendi praeceptores atque dicendi, ut ille apud Homerum Phoenix, qui ſe a Peleo patre Achilli juveni comitem eſſe datum dicit ad bellum, ut illum efficeret ‘ oratorem ver-

'borum actoremque rerum.' sed, ut homines labore assiduo et quotidiano assueti, cum tempestatis causa opere prohibentur, ad pilam se, aut ad talos, aut ad tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum: sic illi a negotiis publicis, tamquam ab opere, aut temporibus exclusi, aut voluntate sua feriati, totos se alii ad poetas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam, ut dialectici, novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quae repertae sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque aetates suas comsumserunt. Sed, quod erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ancipitem, quae non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam florerent, ut Themistocles, ut Pericles, ut Theramenes; aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiae doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates; inventi sunt qui, cum ipsi doctrina et ingeniis abundarent, a re autem civili et a negotiis animi quodam judicio abhorrerent, hanc

dicendi exercitationem exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit. is, (qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Graeciae cum prudentia, et acumine, et venustate, et subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps), iis, qui haec, quae nos nunc quaerimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio philosophia nominaretur, hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi et ornate dicendi scientiam, re cohaerentes, disputationibus suis seiunxit: cujus ingenium variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse literarum Socrates nullam reliquisset. hinc discidium illud exstitit quasi linguae atque cordis, absurdum sane et inutile et reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent: nam, cum essent plures orti fere a Socrate, (quod ex illius variis et diversis, et in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud apprehenderat), proseminatae sunt quasi familiae

dissentientes inter se, et multum disjunctae et dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos et dici vellent, et esse arbitrarentur. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles, et Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomen obtinuit. deinde ab Antisthene, qui patientiam et duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, Cynici primum, deinde Stoici. tum ab Aristippo, quem illae magis voluptariae disputationes delectarant, Cyrenaica Philosophia manavit: quam ille et ejus posteri simpliciter defenderant; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant; Eretriacorum, Herilliorum, Megaricorum, Pyrrhoneorum: sed ea, horum vi et disputationibus, sunt jamdiu fracta et exstincta. ex illis autem, quae remanent, ea philosophia, quae suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, procul abest tamen ab eo viro, quem quaerimus, et quem aucto-

rem publici consilii, et regendae civitatis ducem, et sententiae atque eloquentiae principem in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. nec ulla tamen ei philosophiae fiet injuria a nobis: non enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult; ubi etiam recubans molliter et delicate, nos avocat a rostris, a judiciis, a curia, fortasse sapienter, hac praesertim republica. verum ego non quaero nunc, quae sit philosophia verissima, sed quae oratori conjuncta maxime. quare istos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim et boni viri, et, quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tamquam mysterium, teneant, quod negant versari in republica esse sapientis: nam, si hoc nobis atque optimo cuique persuaserint, non poterunt ipsi esse, id quod maxime cupiunt, otiosi. Stoicos autem, quos minime improbo, dimitto tamen; nec eos iratos vereor, quoniam omnino irasci nesciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem a sapientiam esse dixerunt: sed utrumque

est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat, vel quod omnes, qui sapientes non sint, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt, neque tamen quemquam esse sapientem: valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum coetum hominum committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur. accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile et certe acutum; (sed, ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum); attamen ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit: alia enim et bona et mala videntur Stoicis, et caeteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominiae, praemii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed, ea si sequamur, nullam umquam rem dicendo expedire possimus. reliqui sunt Peripatetici, et Academici: quamquam Academicorum nomen est unum, sententiae duae: nam Speusippus Platonis sororis filius, et Xenocrates, qui Platonem audierat, et, qui Xenocratem, Polemo, et Crantor nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem,

magnopere dissensit: copia fortasse et varietate dicendi pares non fuerunt. Arcesilas primum, qui Polemonem audierat, ex variis Platonis libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, asperratum esse omne animi sensusque judicium, primumque instituisse (quamquam id fuit Socraticum maxime), non, quid ipse sentiret, ostendere, sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare. hinc haec recentior Academia emanavit, in qua exstitit divina quadam celeritate ingenii dicendique copia Carneades; cujus ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, et socerum meum Scaevolam, qui eum Romae audivit adolescens, et Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum a se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat. Haec autem, ut ex Appennino fluminum, sic ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia; ut philosophi, tamquam in Supe-

rum mare Ionium defluerent, Graecum quoddam et portuosum: oratores autem in inferum hoc, Tuscum et barbarum, scopulosum atque infestum, laberentur; in quo etiam ipse Ulysses errasset. quare si hac eloquentia atque hoc oratore contenti sumus, qui sciat aut negare oportere, quod arguare; aut, si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa aut injuria, aut ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario; aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur; aut non ita agi, ut debuerit ac licuerit: et, si satis esse putatis, ea, quae isti scriptores artis docent, discere, quae multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, et uberius explicavit Antonius; sed si his contenti estis, atque iis etiam, quae dici voluistis a me, ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sane gyrum compellitis: sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem sequi vultis; et, si illam praeclaram et eximiam speciem oratoris perfecti, et pulchritudinem ada-

maſtis, aut vobis haec Carneadia, aut illa Ariſtotelia vis comprehendenda eſt. namque (ut ante dixi) veteres illi uſque ad Socratem omnem omnium rerum, quae ad mores hominum, quae ad vitam, quae ad virtutem, quae ad rempublicam pertinebant, cognitionem et ſcientiam cum dicendi ratione jungebant: poſtea diſſociati (ut expoſui) a Socrate diſerti a doctis, et deinceps a Socraticis item omnibus: philoſophi eloquentiam deſpexerunt, oratores ſapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, niſi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur, ex quo promiſcue haurirent, ſi manere in priſtina communione voluiſſent. ſed, ut pontifices veteres propter ſacrificiorum multitudinem tres viros epulones eſſe voluerunt, cum eſſent ipſi a Numa, ut etiam illud ludorum epulare ſacrificium facerent, inſtituti; ſic Socratici a ſe cauſarum actores, et a communi philoſophiae nomine ſeparaverunt, cum veteres dicendi et intelligendi mirificam ſocietatem eſſe voluiſſent. Quae cum ita ſint, paullulum equidem de me deprecabor, et petam a vobis, ut ea, quae dicam, non de memetipſo, ſed de o-

ratore dicere putetis. ego enim ſum is, qui, cum ſummo ſtudio patris in pueritia doctus eſſem, et in forum ingenii tantum, quantum ipſe ſentio, non tantum, quantum ipſe forſitan vobis videar, detuliſſem, non poſſim dicere me haec, quae nunc complector, perinde, ut dicam diſcenda eſſe, didiciſſe: quippe qui omnium maturrime ad publicas cauſas acceſſerim, annoſque natus unum et viginti nobiliſſimum hominem et eloquentiſſimum in judicium vocarim; cui diſciplina fuerit forum, magiſter uſus et leges, et inſtituta populi Romani, moſque majorum. paullum, ſitiens iſtarum artium, de quibus loquor, guſtavi, quaeſtor in Aſia cum eſſem, aequalem fere meum ex Academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: et inde decedens, Athenis; ubi ego diutius eſſem moratus, niſi Athenienſibus, quod myſteria non referrent, ad quae biduo ſerius veneram, ſuccenſuiſſem. quare hoc, quod complector tantam ſcientiam vimque doctrinae, non modo non pro me, ſed contra me eſt potius (non enim, quid ego, ſed quid orator poſſit, diſputo), atque hos

omnes, qui artes Rhetoricas exponunt, perridiculos: ſcribunt enim de litium genere, et de principiis, et de narrationibus. illa vis autem eloquentiae tanta eſt, ut omnium rerum, virtutum, officiorum, omniſque naturae, quae mores hominum, quae animos, quae vitam continet, originem, vim, mutationeſque teneat: eadem mores, leges, jura deſcribat, rempublicam regat, omniaque, ad quamcumque rem pertineant, ornate copioſeque dicat. in quo genere nos quidem verſamur tantum, quantum poſſumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum uſu valemus: neque tamen iſtis, qui in una philoſophia quaſi tabernaculum vitae ſuae collocarunt, multum ſane in diſputatione concedimus. Quid enim meus familiaris C. Velleius afferre poteſt, quamobrem voluptas ſit ſummum bonum, quod ego non copioſius poſſim vel tutari, ſi velim, vel refellere ex illis locis, quos expoſuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius eſt rudis, unuſquiſque noſtrûm verſatus? quid eſt, quod aut Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum Panaetio vi-

xit, M. Vigellius de virtute, homines Stoici, possint dicere, qua in disputatione ego his debeam, aut vestrûm quisquam concedere? non est enim philosophia similis artium reliquarum? nam quid faciat in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur: haec vero, quae sunt in philosophia, ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. hic, hic noster vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despici sinet: sin aliquis extiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque partem sententiam possit dicere, et in omni causa duas contrarias orationes, praeceptis illius cognitis, explicare, aut hoc Arcesilae modo et Carneadis contra omne, quod propositum sit, differat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. nam

neque ſine forenſibus nervis ſatis vehemens et gravis; nec ſine varietate doctrinae ſatis politus et ſapiens eſſe orator poteſt. quare Coracem iſtum veſtrum patiamur nos quidem pullos ſuos excludere in nido, qui evolent clamatores odioſi ac moleſti; Pamphilumque neſcio quem ſinamus in inſulis tantam rem, tamquam pueriles delicias aliquas, depingere; noſque ipſi hac tam exigua diſputatione heſterni et hodierni diei totum oratoris munus explicemus; dummodo illa res tanta ſit, ut omnibus philoſophorum libris, quos nemo oratorum iſtorum umquam attigit, comprehenſa eſſe videatur. Tum Ca- 22
tulus, haud quaquam hercle, inquit, Craſſe, mirandum eſt, eſſe in te tantam dicendi vel vim, vel ſuavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non ſolum orator ſummus, ſed etiam ſapientiſſimus homo viderere: nunc intelligo, illa te ſemper etiam potiora duxiſſe, quae ad ſapientiam ſpectarent, atque ex his hanc dicendi copiam fluxiſſe: ſed tamen, cum omnes gradus aetatis recordor tuae, cumque vitam tuam ac ſtudia conſidero; neque, quo tempo-

re iſta didiceris, video; nec magnopere te iſtis ſtudiis, hominibus, libris intelligo deditum; neque tamen poſſum ſtatuere, utrum magis mirer, te illa, quae mihi perſuades maxima eſſe adjumenta, potuiſſe in tuis tantis occupationibus perdiſcere; an, ſi non potueris, poſſe iſto modo dicere. hic Craſſus, hoc tibi, inquit, Catule, primum perſuadeas velim, me non multo ſecus facere, cum de oratore diſputem, ac facerem, ſi eſſet mihi de hiſtrione dicendum: negarem enim poſſe eum ſatisfacere in geſtu, niſi palaeſtram, niſi ſaltare didiciſſet; neque, ea cum dicerem, me eſſe hiſtrionem neceſſe eſſet, ſed fortaſſe non ſtultum alieni artificii exiſtimatorem. ſimiliter nunc de oratore, veſtro impulſu, loquor, ſummo ſcilicet: ſemper enim, quacumque de arte aut facultate quaeritur, de abſoluta et perfecta quaeri ſolet. quare ſi jam me vultis eſſe oratorem, ſi etiam ſat bonum, ſi bonum denique, non repugnabo (quid enim nunc ſim ineptus? ita me exiſtimari ſcio): quod ſi ita eſt, ſummus tamen certe non ſum: neque enim apud homines res eſt ulla difficilior, neque major, neque quae plura

adjumenta doctrinae desideret. attamen, quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est: vis enim et natura rei, nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis et quanta sit, intelligi non potest. me autem, Catule, fateor neque hodie in istis libris, et cum istis hominibus vivere; nec vero, id quod tu recte commemini sti, ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum; ac tantum tribuisse doctrinae temporis, quantum mihi puerilis aetas, forenses feriae concesserint. At si quaeris, Catule, de doctrina ista quid ego sentiam; non tantum ingenioso homini, et ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, quos discentes vita defecit: omnes enim artes aliter ab iis tractantur, qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui, ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. magister hic Samnitium summa jam senectute est, et quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at Q. Velocius puer addidicerat: sed, quod erat

aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut eſt apud Lucilium,

------- Quamvis bonus ipſe
Samnis in ludo ac rudibus, cuivis ſatis aſper:

ſed plus operae foro tribuebat, amicis, rei familiari. Valerius quotidie cantabat: erat enim ſcenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius, noſter familiaris, cum eſt commodum, cantat: eſt enim paterfamilias, eſt eques Romanus: puer didicit, quod diſcendum fuit. eadem ratio eſt harum artium maximarum: dies et noctes virum ſumma virtute et prudentia videbamus, philoſopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. iſta diſcuntur facile, ſi et tantum ſumas, quantum opus ſit, et habeas, qui docere fideliter poſſit, et ſcias etiam ipſe diſcere. ſed, ſi tota vita nihil velis aliud agere, ipſa tractatio et quaeſtio quotidie ex ſe gignit aliquid, quod cum deſidioſa delectatione veſtigesrita ſit, ut agitatione rerum ſit infinita cognitio: facilis uſus doctrinam confirmet, mediocris operatribuatur, memoria ſtudiumque permaneat:

libet autem ſemper diſcere, ut ſi velim ego talis optime ludere, aut pilae ſtudio teneat, etiam fortaſſe ſi aſſequi non poſſim: at alii, quia praeclare faciunt, vehementius, quam cauſa poſtulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis. quare nihil eſt, quod quiſquam magnitudinem artium ex eo, quod ſenes diſcunt, pertimeſcat: namque aut ſenes ad eas acceſſerunt; aut uſque ad ſenectutem in ſtudiis detinentur; aut ſunt tardiſſimi. res quidem ſe mea ſententia ſic habet, ut, niſi quod quiſque cito potuerit, numquam omnino poſſit perdiſcere. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Craſſe, quid dicas, et hercule aſſentior: ſatis video tibi, homini ad perdiſcendum acerrimo, ad ea cognoſcenda, quae dicis, fuiſſe temporis. pergiſne, inquit Craſſus, me, quae dicam, de me, non de re putare dicere? ſed jam, ſi placet, ad inſtituta redeamus. mihi vero, Catulus inquit, placet. tum Craſſus, quorſum igitur haec ſpectat, inquit, tam longa et tam alte repetita oratio? hae duae partes, quae mihi ſuperſunt, illuſtrandae orationis, ac totius eloquentiae cumulandae, quarum altera dici poſtulat ornate, altera

apte, hanc habent vim, ut ſit quam maxime jucunda, quam maxime in ſenſus eorum, qui audiunt, influat, et quam plurimis ſit rebus inſtructa. inſtrumentum autem hoc forenſe, litigioſum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum ſane atque mendicum eſt: illud rurſus ipſum, quod tradunt iſti, qui profitentur ſe dicendi magiſtros, non multum eſt majus, quam illud vulgare ac forenſe. apparatu nobis opus eſt, et rebus exquiſitis undique, et collectis, arceſſitis, comportatis, ut tibi, Caeſar, faciendum eſt ad annum; ut ego in aedilitate laboravi, quod quotidianis et vernaculis rebus ſatisfacere me poſſe huic populo non putabam. verborum eligendorum, et collocandorum, et concludendorum facilis eſt vel ratio, vel ſine ratione ipſa exercitatio: rerum eſt ſilva magna; quam cum Graeci jam non tenerent, ob eamque cauſam juventus noſtra dediſceret pene diſcendo, etiam Latini, ſi diis placet, hoc biennio magiſtri dicendi exſtiterunt; quos ego cenſor edicto meo ſuſtuleram, non quo (ut neſcio quos dicere aiebant) acui ingenia adoleſcentium nollem, ſed contra ingenia

obtundi nolui, corroborari impudentiam: nam apud Graecos, cuicuimodi essent, videbam tamen esse, praeter hanc exercitationem linguae, doctrinam aliquam et humanitatem dignam scientia: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per seipsum est magnopere fugiendum. hoc cum unum traderetur, et cum impudentiae ludus esset, putavi esse censoris, ne longius id serperet, providere. quamquam non haec ita statuo atque decerno, ut desperem Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim et lingua nostra, et natura rerum veterem illam excellentemque prudentiam Graecorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fuerunt: sin quando exstiterint, etiam Graecis erunt anteponendi. Ornatur igitur oratio genere primum, et quasi colore quodam, et succo suo, nam, ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est sin-

gulorum articulorum: in toto ſpectantur haec corpore: ut porro conſperſa ſit quaſi verborum ſententiarumque floribus, id non debet eſſe fuſum aequabiliter per omnem orationem, ſed ita diſtinctum, ut ſint quaſi in ornatu diſpoſita quaedam inſignia et lumina. genus igitur dicendi eſt eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, et quod non ſolum delectet, ſed etiam ſine ſatietate delectet; (non enim a me jam exſpectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta ſit veſtra oratio, ne vulgaris, ne obſoleta: aliud quiddam majus et ingenia me hortantur veſtra et aetates); difficile enim dictu eſt, quaenam cauſa ſit, cur ea quae maxime ſenſus noſtros impellunt voluptate, et ſpecie prima acerrime commovent, ab iis celerrime faſtidio quodam et ſatietate abalienemur. quanto colorum pulchritudine et varietate floridiora ſunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quae tamen, etiamſi primo adſpectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipſo horrido obſoletoque teneamur. quanto molliores ſunt et delicatiores in cantu flexiones, et falſae

voculae, quam certae et ſeverae? quibus tamen non modo auſteri, ſed, ſi ſaepius fiunt, multitudo ipſa reclamat. licet hoc videre in reliquis ſenſibus: unguentis minus diu nos delectari, ſumma et acerrima ſuavitate conditis, quam his moderatis; et magis laudari, quod terram, quam quod crocum olere videatur: in ipſo tactu eſſe modum et mollitudinis et levitatis. quin etiam guſtatus, qui eſt ſenſus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcitudine praeter caeteros ſenſus commovetur, quam cito id, quod valde dulce eſt, aſpernatur ac reſpuit? quis potione uti, aut cibo dulci diutius poteſt? cum utroque in genere ea, quae leviter ſenſum voluptate moveant, facillime fugiant ſatietatem: ſic omnibus in rebus voluptatibus maximis faſtidium finitimum eſt: quo hoc minus in oratione miremur, in qua vel ex poetis vel oratoribus poſſumus judicare concinnam, diſtinctam, ornatam, feſtivam, ſine intermiſſione, ſine reprehenſione, ſine varietate, quamvis claris ſit coloribus picta vel poeſis vel oratio, non poſſe in delectatione eſſe diuturna. atque eo citius in oratoris aut in poetae cincinnis ac

fuco offenditur, quod ſenſus in nimia voluptate natura, non mente ſatiantur: in ſcriptis et in dictis non aurium ſolum, ſed animi judicio etiam magis infucata vitia noſcuntur. Quare, ‘ bene et praecla-
‘ re,’ quamvis nobis ſaepe dicatur; ‘ bel-
‘ le et feſtive,’ nimium ſaepe nolo: quamquam illa ipſa exclamatio, ‘ non poteſt
‘ melius,’ ſit velim crebra; ſed habeat tamen illa in dicendo admiratio ac ſumma laus umbram aliquam et receſſum, quo magis id, quod erit illuminatum, exſtare atque eminere videatur. numquam agit hunc verſum Roſcius eo geſtu, quo poteſt,

Nam ſapiens virtuti honorem praemium, haud praedam petit:

ſed abjicit prorſus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro ſeptus poſſidet ſedes ſacras,

incidat, adſpiciat, admiretur, ſtupeſcat. quid ille alter?

------ Quid petam praeſidi?

quam leniter? quam remiſſe? quam non actuoſe? inſtat enim,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non poſ-

set, si esset consumta superiore motu et exhausta. neque id actores prius viderunt, quam ipsi poetae, quam denique illi etiam, qui fecerunt modos, a quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur. ita sit nobis igitur ornatus et suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram et solidam, non dulcem atque decoctam: nam ipsa ad ornandum praecepta quae dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. quare, ut ante dixi, primum silva rerum ac sententiarum comparanda est; qua de parte dixit Antonius: haec formanda filo ipso et genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis. summa autem laus eloquentiae est, amplificare rem ornando; quod valet non solum ad augendum aliquid et tollendum altius dicendo, sed etiam ad extenuandum atque abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius; vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus: sed in hoc

quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum: eaque una laus oratoris est et propria maxime. etiam major est illa exercitatio, quam extremo sermone instruxit Antonius, primo rejiciebat, laudandi et vituperandi: nihil est enim ad exaggerandam et amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse. consequentur etiam illi loci, qui, quamquam proprii causarum et inhaerentes in earum nervis esse debent, tamen, quia de universa re tractari solent, communes a veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum et peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in depeculatorem, in proditorem, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem differi copiose licet. quae exercitatio nunc propria duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur:

apud antiquos erat eorum, a quibus omnis de rebus forenſibus dicendi ratio et copia petebatur: de virtute enim, de officio, de aequo et bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, praemio, poena, ſimilibuſque de rebus in utramque partem dicendi animos et vim et artem habere debemus. ſed, quoniam de noſtra poſſeſſione depulſi in parvo, et eo litigioſo praediolo relicti ſumus, et aliorum patroni noſtra tenere tuerique non potuimus, ab iis, (quod indigniſſimum eſt), qui in noſtrum patrimonium irruperunt, quod opus eſt nobis, mutuemur. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex particula parva urbis ac loci nomen habent, et Peripatetici philoſophi aut Academici nominantur; olim autem, propter eximiam rerum maximarum ſcientiam a Graecis politici philoſophi appellati, univerſarum rerum publicarum nomine vocabantur; omnem civilem orationem in horum alterutro genere verſari, aut definita controverſia certis temporibus ac reis; hoc modo, placeatne a Carthaginienſibus captivos noſtros, redditis ſuis, recuperari: aut infinite de univerſo

genere quaerentis, quid omnino de captivo ſtatuendum ac ſentiendum ſit. atque horum ſuperius illud genus cauſam aut controverſiam appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: haec autem altera quaeſtio infinita et quaſi propoſita conſultatio nominatur: atque hactenus loquuntur. etiam hac inſtituendo diviſione utuntur, ſed ita, non ut jure, aut judicio, ut denique recuperare amiſſam poſſeſſionem, ſed ut ex jure civili, ſurculo defringendo, uſurpare videantur. nam illud alterum genus, quod eſt temporibus, locis, reis definitum, obtinent, atque id ipſum lacinia: nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam cauſarum cognitio exercitatioque celebratur: alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, et oratoris eſſe dicunt: ſed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut praeteriri omnino fuerit ſatius, quam attentatum deſeri: nunc enim inopia reticere intelligantur, tum judicio viderentur. Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de

qua quaeri et disceptari potest, sive in infinitis consultationibus disceptatur, sive in iis causis, quae in civitate et in forensi disceptatione versantur: neque est ulla, quae non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur. nam aut ipsa cognitio rei scientiaque perquiritur; ut, virtus suamne propter dignitatem, an propter fructus aliquos expetatur: aut agendi consilium exquiritur; ut, sitne sapienti capessenda respublica. cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, et, ut ita dicam, consecutio: nam, quid in re sit, conjectura quaeritur; ut illud, sitne in humano genere sapientia. quam autem vim quaeque res habeat, definitio explicat; ut si quaeratur, quid sit sapientia. consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, sitne aliquando mentiri boni viri. redeunt rursus ad conjecturam; eamque in quatuor genera dispertiunt: nam aut, quid fieri quaeritur, hoc modo; naturane sit jus inter homines, an opinionibus: aut, quae sit origo cujusque rei; ut, quod sit initium legum, aut rerumpublicarum: aut ea

ſa et ratio; ut, ſi quaeratur, cur doctiſſimi homines de maximis rebus diſſentiant: aut de immutatione; ut, ſi diſputetur, num interire virtus in homine, aut num in vitium poſſit converti. definitionis autem ſunt diſceptationes, aut cum quaeritur, quid in communi mente quaſi impreſſum ſit; ut, ſi diſſeratur, idne ſit jus, quod maximae parti ſit utile: aut cum, quid cujuſque ſit proprium, exquiritur; ut, ornate dicere, propriumne ſit oratoris, an id etiam aliquis praeterea poſſit: aut cum res diſtribuitur in partes; ut ſi quaeratur, quot ſint genera rerum expetendarum; aut, ſintne tria, corporis, animi, externarumque rerum: aut cum, quae forma et quaſi naturalis nota cujuſque ſit, deſcribitur; ut, ſi quaeratur avari ſpecies, ſeditioſi, glorioſi. conſecutionis autem duo prima quaeſtionum genera pronuntur: nam aut ſimplex eſt diſceptatio; ut, ſi diſſeratur, expetendane ſit gloria: aut ex comparatione; laus, an divitiae magis expetendae ſint. ſimplicium autem ſunt tres modi: de expetendis fugiendiſve rebus; ut, expetendine honores ſint, num fugienda paupertas: de aequo

aut iniquo; aequumne ſit ulciſci injurias etiam propinquorum: de honeſto aut turpi; ut hoc, ſitne honeſtum gloriae cauſa mortem obire. comparationis autem duo ſunt modi: unus, cum, idemne ſit, an aliquid interſit, quaeritur; ut metuere et vereri, ut rex et tyrannus, ut aſſentator et amicus: alter, cum, quid praeſtet aliud alii, quaeritur; ut illud, optimine cujuſque ſapientes, an populari laude ducantur: atque eae quidem diſceptationes, quae ad cognitionem referuntur, ſic fere a doctiſſimis hominibus deſcribuntur. Quae vero referuntur ad agendum, aut in officii diſceptatione verſantur, quo in genere, quid rectum faciendumque ſit, quaeritur; cui loco omnis virtutum et vitiorum eſt ſilva ſubjecta: aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut ſedanda tollendave tractantur. huic generi ſubjectae ſunt cohortationes, objurgationes, conſolationes, miſerationes, omniſque ad omnem animi motum et impulſio, et, ſi ita res feret, mitigatio. explicatis igitur his generibus ac modis diſceptationum omnium, nihil ſane ad rem pertinet, ſiqua in re diſcrepavit ab Antonii diviſio-

ne noſtra partitio: eadem enim ſunt membra in utriuſque diſputatione, ſed paullo ſecus a me, atque ab illo, partita ac diſtributa. nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus penſumque revocabo: nam ex illis locis, quos expoſuit Antonius, omnia ſunt ad quaeque genera quaeſtionum argumenta ſumenda: ſed aliis generibus alii loci magis erunt apti; de quo, non tam quia longum eſt, quam quia perſpicuum, dici nihil eſt neceſſe. ornatiſſimae ſunt igitur orationes eae, quae latiſſime vagantur, et a privata ac ſingulari controverſia ſe ad univerſi generis vim explicandam conferunt et convertunt; ut ii, qui audiant, natura et genere et univerſa re cognita, de ſingulis reis, et criminibus, et litibus ſtatuere poſſint. hanc ad conſuetudinem exercitationis vos, adoleſcentes, eſt cohortatus Antonius, atque a minutis anguſtiſque concertationibus ad omnem vim varietatemque vos diſſerendi traducendos putavit. quare non eſt paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui ſcripſerunt de dicendi ratione, arbitrati ſunt; neque Tuſculani, atque hujus ambulationis antemeridianae, aut noſtrae:

pomeridianae seſſionis: non enim ſolum acuenda nobis, neque procudenda lingua eſt; ſed onerandum complendumque pectus maximarum rerum et plurimarum ſuavitate, copia, varietate. Noſtra eſt enim, (ſi modo nos oratores ſumus, ſi in civium diſceptationibus, ſi in periculis, ſi in deliberationibus publicis adhibendi auctores et principes ſumus), noſtra eſt, inquam, omnis iſta prudentiae doctrinaeque poſſeſſio, in quam homines, quaſi caducam atque vacuam, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut irridentes oratorem, ut ille in Gorgia Socrates, cavillantur, aut aliquid de oratoris arte paucis praecipiunt libellis, eoſque Rhetoricos inſcribunt: quaſi non illa ſint propria rhetorum, quae ab iiſdem de juſtitia, de officio, de civitatibus inſtituendis et regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturae ratione dicuntur. quae, quoniam jam aliunde non poſſumus, ſumenda ſunt nobis ab iis ipſis, a quibus expilati ſumus; dummodo illa ad hanc civilem ſcientiam, quo pertinent, et quam intuentur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his diſ-

cendis rebus aetatem, ſed, cum fontes viderimus (quos niſi qui celeriter cognorit, numquam cognoſcet omnino), tum, quotieſcumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriemus. nam neque tam eſt acris acies in naturis hominum et ingeniis, ut res tantas quiſquam, niſi monſtratas, poſſit videre: neque tanta tamen in rebus obſcuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio cernat, ſi modo adſpexerit. in hoc igitur tanto, tam immenſoque campo cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicumque conſtiterit, conſiſtere in ſuo, facile ſuppeditat omnis apparatus ornatuſque dicendi: rerum enim copia verborum copiam gignit: et, ſi eſt honeſtas in rebus ipſis, de quibus dicitur, exſiſtit ex rei natura quidam ſplendor in verbis. ſit modo is, qui dicet aut ſcribet, inſtitutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, et flagret ſtudio, et a natura adjuvetur, et in univerſorum generum infinitis diſceptationibus exercitatus; ornatiſſimos ſcriptores oratoreſque ad cognoſcendum imitandumque delegerit: nae ille haud ſane, quemadmodum verba ſtruat et illuminet, a magi-

ſtris iſtis requiret: ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta ſine duce, natura ipſa, ſi modo eſt exercitata, labetur. Hic Catulus, dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Craſſe, complexus es, quantiſque ex anguſtiis oratorem educere auſus es, et in majorum ſuorum regno collocare! namque illos veteres doctores, auctoreſque dicendi nullum genus diſputationis a ſe alienum putaſſe accepimus, ſemperque eſſe in omni orationis ratione verſatos: ex quibus Eleus Hippias, cum Olympiam veniſſet maxima illa quinquennali celebritate ludorum, gloriatus eſt, cuncta pene audiente Graecia, nihil eſſe ulla in arte rerum omnium, quod ipſe neſciret: nec ſolum has artes, quibus liberales doctrinae atque ingenuae continerentur, geometriam, muſicam, literarum cognitionem et poetarum, atque illa, quae de naturis rerum, quae de hominum moribus, quae de rebuſpublicis dicerentur; ſed annulum, quem haberet, pallium, quo amictus, ſoccos, quibus indutus eſſet, ſe ſua manu confeciſſe. ſcilicet nimis hic quidem eſt pro-

greſſus: ſed ex eo ipſo eſt conjectura facilis, quantum ſibi illi ipſi oratores de praeclariſſimis artibus appetierint, qui ne ſordidiores quidem repudiarint. quid de Prodico Chio? quid de Thraſymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unuſquiſque plurimum temporibus illis etiam de natura rerum et diſſeruit et ſcripſit. ipſe ille Leontinus Gorgias, quo patrono (ut Plato voluit) Phiſopho ſuccubuit orator; qui aut non eſt victus umquam a Socrate, neque ſermo ille Platonis verus eſt; aut, ſi eſt victus, eloquentior videlicet fuit et diſertior Socrates, et, ut tu appellas, copioſior et melior orator: ſed hic in illo ipſo Platonis libro de omni re, quaecumque in diſceptationem quaeſtionemque vocaretur, ſe copioſiſſime dicturum eſſe profitetur; iſque princeps ex omnibus auſus eſt in conventu poſcere, qua de re quiſque vellet audire; cui tantus honos habitus eſt a Graecia, ſoli ut ex omnibus Delphis non inaurata ſtatua, ſed aurea ſtatueretur. atque ii, quos nominavi, multique praeterea ſummi dicendi doctores uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi poteſt, ita ſe-

rem habere, ut tu, Craſſe, dicis, oratoriſque nomen apud antiquos in Graecia majore quadam vel copia vel gloria floruiſſe. quo quidem magis dubito, tibine plus laudis, an Graecis vituperationis eſſe tribuendum ſtatuam: cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatiſſima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terrae procuratione ac ſummi imperii gubernatione diſtrictus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui conſilio et oratione in civitate valeat, ſcientia atque exercitatione ſociaris: illi, nati in literis, ardenteſque his ſtudiis, otio vero diffluentes, non modo nihil acquiſierint, ſed ne relictum quidem et traditum et ſuum conſervaverint. Tum Craſſus, non in hac, inquit, una, Catule, re, ſed in aliis etiam compluribus diſtributione partium ac ſeparatione magnitudines ſunt artium diminutae. an tu exiſtimas, cum eſſet Hippocrates ille Cous, fuiſſe tum alios medicos, qui morbis, alios, qui vulneribus, alios, qui oculis mederentur? num geometriam Euclide aut Archimede, num muſicam Damone aut

Aristoxeno, num ipsas literas Aristophane aut Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret? equidem saepe hoc audivi de patre et de socero meo, nostros quoque homines, qui excellere sapientiae gloria vellent, omnia, quae quidem tum haec civitas nosset, solitos esse complecti. meminerant illi Sex. Aelium: M' vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulantem foro; quod erat insigne, eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim et ita ambulantes, et in solio sedentes domi sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fundo emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio aut negotio referretur. haec fuit P. Crassi illius veteris, haec T. Coruncanii, haec proavi generi mei, Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia: qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque et in senatu, et apud populum, et in causis amicorum, et do-

mi, et militiae consilium suum fidemque praestabant. quid enim M. Catoni, praeter hanc politissimam doctrinam transmarinam atque adventitiam defuit? num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? utroque in genere et laboravit, et praestitit. num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capessenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator; idem facile optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit et scierit, tum etiam conscripserit. nunc contra plerique ad honores adipiscendos, et ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. sin aliquis excellit unus e multis, effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem, (quae sane nunc quidem obsoleverunt), aut juris scientiam, (ne ejus quidem universi; nam pontificium, quod est conjunctum, nemo discit), aut eloquentiam, quam in clamore et in verbo-

rum cursu positam putant: omnium vero bonarum artium, denique virtutum ipsarum societatem cognationemque non norunt. Sed, ut ad Graecos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam, ut virtutis a nostris, sic doctrinae sunt ab illis exempla repetenda), septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes et haberentur et vocarentur: hi omnes, praeter Milesium Thalen, civitatibus suis praefuerunt. quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus Homeri libros, confusos antea, sic disposuisse dicitur, ut nunc habemus. non fuit ille quidem civibus suis utilis, sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque praestaret. quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Athenienſium loqueretur pro salute patriae, severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, populare omnibus et jucundum videretur; cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent (quod tum Athenis fieri licebat), Leporem habitasse

dixerunt; tantamque in eo vim fuiſſe, ut in eorum mentibus, qui audiſſent, quaſi aculeos quoſdam relinqueret. at hunc non clamator aliquis ad clepſydram latrare docuerat, ſed, ut accepimus, Clazomenius ille Anaxagoras, vir ſummus in maximarum rerum ſcientia. itaque hic doctrina, conſilio, eloquentia excellens quadraginta annos praefuit Athenis et urbanis eodem tempore, et bellicis rebus. quid Critias? quid Alcibiades? civitatibus ſuis quidem non boni, ſed certe docti atque eloquentes, nonne Socraticis erant diſputationibus eruditi? quis Dionem Syracuſium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguae ſolum, verum etiam animi ac virtutis magiſter ad liberandam patriam impulit, inſtruxit, armavit. aliiſne igitur artibus hunc Dionem inſtituit Plato, aliis Iſocrates clariſſimum virum Timotheum, Cononis, praeſtantiſſimi imperatoris, filium, ſummum ipſum imperatorem hominemque doctiſſimum? aut aliis Pythagoreus ille Lyſis Thebanum Epaminondam, haud ſcio an ſummum virum unum omnis Graeciae? aut Xenophon A-

geſilaum? aut Philolaum Archytas Tarentinus? aut ipſe Pythagoras totam illam veterem Italiae Graeciam, quae quondam Magna vocitata eſt? equidem non arbitror. Sic enim video, unam quandam omnium rerum, quae eſſent homine erudito dignae, atque eo, qui in republica vellet excellere, fuiſſe doctrinam; quam qui accepiſſent, ſi iidem ingenio ad pronuntiandum valuiſſent, et ſe ad dicendum quoque, non repugnante natura, dediſſent, eloquentia praeſtitiſſe. itaque ipſe Ariſtoteles, cum florere Iſocratem nobilitate diſcipulorum videret, quod ipſe ſuas diſputationes a cauſis forenſibus et civilibus ad inanem ſermonis elegantiam tranſtuliſſet, mutavit repente totam formam prope diſciplinae ſuae, verſumque quendam Philoctetae paulo ſecus dixit: ille enim 'turpe' ſibi ait 'eſſe tacere, cum 'Barbaros;' hic autem, 'cum Iſocratem 'pateretur dicere.' itaque ornavit et illuſtravit doctrinam illam omnem; rerumque cognitionem cum orationis exercitatione conjunxit. neque vero hoc fugit ſapientiſſimum regem, Philippum, qui hunc Alexandro filio doctorem accierit,

a quo eodem ille et agendi acciperet praecepta et loquendi. nunc sive qui volet, eum philosophum, qui copiam nobis rerum orationisque tradat, per me appellet oratorem licet; sive hunc oratorem, quem ego dico sapientiam junctam habere eloquentiae, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque infantiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque insscientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indisertam prudentiam, quam stultitiam loquacem. sin quaerimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est: sin eos disjungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia; in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quae quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen, aliquem cumulum illorum artibus afferre videatur. haec cum Crassus dixisset, parumper et ipse conticuit, et caeteris silentium fuit.

Tum Cotta, equidem, inquit, Craſſe, non poſſum queri, quod mihi videare aliud quiddam, et non id, quod ſuſceperis, diſputaſſe: plus enim aliquanto attuliſti, quam tibi eſſet tributum a nobis ac denuntiatum. ſed certe et hae partes fuerunt tuae, de illuſtranda oratione ut diceres, et eras ipſe jam ingreſſus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem deſcripſeras: cumque de duabus primis nobis quidem ſatis, ſed, ut ipſe dicebas, celeriter exigueque dixiſſes, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus. quo cum ingreſſus eſſes, repente te quaſi quidam aeſtus ingenii tui procul a terra abripuit, atque in altum a conſpectu pene omnium abſtraxit; omnem enim rerum ſcientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidiſti (neque enim fuit tam exigui temporis), ſed, apud hos quid profeceris, neſcio; me quidem in Academiam totum compuliſti: in qua velim ſit illud, quod ſaepe poſuiſti, ut non neceſſe ſit conſumere aetatem, atque ut poſſit is illa omnia cernere, qui tantummodo adſpexerit: ſed, etiam ſi eſt aliquanto ſpiſſius, aut ſi

ego ſum tardior, profecto numquam conquieſcam, neque defatigabor ante, quam illorum ancipites vias rationeſque et pro omnibus et contra omnia diſputandi percepero. tum Caeſar, unum, inquit, me ex tuo ſermone maxime, Craſſe, commovit, quod eum negaſti, qui non cito quid didiciſſet, umquam omnino poſſe perdiſcere: ut mihi non ſit difficile periclitari, et aut ſtatim percipere iſta, quae tu verbis ad coelum extuliſti; aut, ſi non potuerim, tempus non perdere, cum tamen his noſtris poſſim eſſe contentus. hic Sulpicius, ego vero, inquit, Craſſe, neque Ariſtotelem iſtum, neque Carneadem, nec philoſophorum quemquam deſidero: vel me licet exiſtimes deſperare poſſe iſta perdiſcere; vel, id quod facio, contemnere. mihi rerum forenſium et communium vulgaris haec cognitio ſatis magna eſt ad eam, quam ſpecto, eloquentiam; ex qua ipſa tamen permulta neſcio, quae tum denique, cum cauſa aliqua, quae a me dicenda eſt, deſiderat, quaero. quamobrem, niſi forte es jam defeſſus, et ſi tibi non graves ſumus, refer ad illa te, quae ad ipſius orationis laudem ſplendoremque

pertinent; quae ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem. Tum Crassus, pervulgatas res requiris, inquit, et tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit? non instituit? non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, et ea duntaxat, quae mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores et inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum. omnis igitur oratio conficitur ex verbis, quorum primum nobis ratio simpliciter videnda est, deinde conjuncte: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. ergo utemur verbis aut iis, quae propria sunt et certa quasi vocabula rerum, pene una nata cum rebus ipsis; aut iis, quae transferuntur et quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quae novamus et facimus ipsi. in propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut abjecta atque obsoleta fugiat; lectis atque illustribus utatur, in quibus plenum quiddam et sonans inesse videatur. sed in hoc verborum genere

propriorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus; in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum, etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, 'bonis is verbis, aut aliquis non 'bonis utitur,' non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur; in quo non magna laus est vitare vitium (quamquam id est magnum), verum hoc quasi solum quoddam atque fundamentum est, verborum usus et copia bonorum. sed, quid ipse aedificet orator, et in quo adjungat artem, id esse a nobis quaerendum atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quae orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum. inusitata sunt prisca fere ac vetusta, et ab usu quotidiani sermonis jam diu intermissa, quae sunt poetarum licentiae liberiora, quam nostrae; sed tamen raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem: neque enim illud fugerim dicere, ut Coelius, 'qua tempestate 'Poenus in Italiam venit:' nec prolem,

ut ſobolem, aut effari, aut nuncupari, ut, ut tu ſoles, Catule, non rebar, aut opinabar; aut alia multa, quibus loco poſitis grandior atque antiquior oratio ſaepe videri ſolet. novantur autem verba, quae ab eo, qui dicit, ipſo gignuntur ac fiunt; vel conjungendis verbis; ut haec,

Tum pavor ſapientiam omnem mihi exanimato expectorat.

Num non vis hujus me verſutiloquas malitias?

videtis enim et 'verſutiloquas' et 'expectorat,' ex conjunctione facta eſſe verba, non nata: vel ſaepe ſine conjunctione verba novantur; ut, 'ille ſenius;' ut, 'Dii genitales;' ut, 'Baccarum ubertate incurveſcere.' tertius ille modus, tranſferendi verbi, late patet, quem neceſſitas genuit, inopia coacta et anguſtiis; poſt autem delectatio jucunditaſque celebravit: nam, ut veſtis frigoris depellendi cauſa reperta primo, poſt adhiberi coepta eſt ad ornatum etiam corporis et dignitatem; ſic verbi tranſlatio inſtituta eſt inopiae cauſa, frequentata delectationis. nam 'gemmare vites, luxuriem eſſe in herbis, laetas ſegetes' etiam ruſtici dicunt: quod enim decla-

rari vix verbo proprio poteſt, id tranſlat
cum eſt dictum, illuſtrat id, quod intelli
volumus, ejus rei, quam alieno verbo po
ſuimus, ſimilitudo. ergo hae tranſlatio
nes quaſi mutuationes ſunt, cum, quo
non habeas, aliunde ſumas: illae paul
audaciores, quae non inopiam indican
ſed orationi ſplendoris aliquid arceſſunt
quarum ego quid vobis aut inveniend
rationem, aut genera ponam? Similitu
dinis eſt ad verbum unum contracta bre
vitas, quod verbum in alieno loco, tam
quam in ſuo, poſitum, ſi agnoſcitur, de
lectat: ſi ſimile nihil habet, repudiatur
ſed ea transferri oportet, quae aut clari
orem faciunt rem; ut illa omnia,

------ inhorreſcit mare,
Tenebrae conduplicantur, noctiſque e
nimbûm occaecat nigror,
Flamma inter nubes coruſcat, coelum
tonitru contremit,
Grando miſta imbri largifluo ſubit
praecipitans cadit,
Undique omnes venti erumpunt, ſaev
exſiſtunt turbines,
Fervit aeſtu pelagus ------

omnia fere, quo eſſent clariora, tranſla-

tis per similitudinem verbis dicta sunt; aut quo significetur magis res tota, sive facti alicujus, sive consilii; ut ille, qui occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis similitudine ipsa indicat,

Quandoquidem iste circumvestit dictis,
sepit sedulo.

nonnumquam etiam brevitas translatione conficitur; ut illud, 'si telum manu fugit:' imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi non potuit, quam est uno significata translato. atque hoc in genere persaepe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis et alienis magis delectantur verbis, quam propriis et suis. Nam, si res suum nomen, et proprium vocabulum non habet, ut pes in navi, ut nexum, quod per libram agitur, ut in uxore divortium; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant. id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, et alia longe repetita sumere: vel quod is,

qui audit, alio ducitur cogitatione, ne
que tamen aberrat; quae maxima est de
lectatio: vel quod singulis verbis res, a
totum simile conficitur: vel quod omni
translatio, quae quidem sumta ration
est, ad sensus ipsos admovetur, maxim
oculorum, qui est sensus acerrimus. nar
et odor urbanitatis, et mollitudo huma
nitatis, et murmur maris, et dulcedo ora
tionis, sunt ducta a caeteris sensibus: ill
vero oculorum multo acriora, quae po
nunt pene in conspectu animi, quae cer
nere et videre non possumus. nihil est e
nim in rerum natura, cujus nos non i
aliis rebus possimus uti vocabulo et no
mine: unde enim simile duci potest (po
test autem ex omnibus), indidem verbum
unum, quod similitudinem continet
translatum lumen affert orationi. quo
in genere primum fugienda est dissimili
tudo;

------ Coeli ingentes fornices:

quamvis sphaeram in scenam (ut dicitur)
attulerit Ennius, tamen in sphaera forni
cis similitudo non potest inesse.

------ Vive Ulysses; dum licet,
Oculis postremum lumen radiatum rape.

non dixit 'cape,' non 'pete;' haberet enim moram ſperantis diutius eſſe ſeſe victurum; ſed 'rape:' hoc verbum eſt ad id aptum, quod ante dixerat,

------ dum licet.

Deinde videndum eſt, ne longe ſimile ſit ductum: 'Syrtim patrimonii, ſcopulum' libentius dixerim; 'Charybdim bonorum, 'voraginem' potius: facilius enim ad ea, quae viſa, quam ad illa, quae audita ſunt, mentis oculi feruntur. et, quoniam haec vel ſumma laus eſt in verbis transferendis, ut ſenſum feriat id quod tranſlatum ſit, fugienda eſt omnis turpitudo earum rerum, ad quas eorum animos qui audiunt, trahet ſimilitudo. nolo dici, morte Africani 'caſtratam eſſe' rempublicam: nolo 'ſtercus curiae' dici Glauciam: quamvis ſit ſimile, tamen eſt in utroque deformis cogitatio ſimilitudinis. nolo eſſe aut majus, quam res poſtulet; 'tempeſtas co-'miſſationis:' aut minus; 'comiſſatio tem-'peſtatis.' nolo eſſe verbum anguſtius id, quod tranſlatum ſit, quam fuiſſet illud proprium ac ſuum.

Quidnam eſt obſecro? quid te adiri abnutas?

melius esset, 'vetas, prohibes, absterres:' quoniam ille dixerat,

------ illico istic,

Ne contagio mea bonis, umbrave obsit. atque etiam, si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, mollienda est praepositio saepe verbo; ut si olim, M. Catone mortuo, 'pupillum' senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, 'ut ita 'dicam, pupillum,' aliquanto mitius: etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut precario, non vi, venisse videatur. modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: nam illud, quod ex hoc genere profluit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

----- Neque me patiar iterum
Ad unum scopulum et telum classem Achivûm offendere.

atque illud,

Erras, erras: nam exsultantem te et
praesidentem tibi

Repriment validae legum habenae, atque imperii insistent jugo.

sumta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est: etenim ex hoc genere fiunt ea, quae dicuntur aenigmata. non est autem in verbo modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. ne illa quidem tradúctio atque immutatio in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

pro Afris est sumta Africa. neque factum verbum est; ut,

------ Mare saxifragis undis:

neque translatum; ut,

Mollitur mare:

sed ornandi causa proprium proprio commutatum,

Desine, Roma, tuos hostes -----

et ------Testes sunt campi magni.-----

gravis est modus in ornatu orationis, et saepe sumendus: ex quo genere haec sunt; Martem belli esse communem; Cererem

pro frugibus, Liberum appellare pro vino, Neptunum pro mari, curiam pro senatu, campum pro comitiis, togam pro pace, arma ac tela pro bello. quo item in genere et virtutes et vitia pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: Luxuries quam in domum irrupit; et, quo Avaritia penetravit; aut Fides valuit, Justitia confecit. videtis profecto genus hoc totum, cum inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius; cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum; ut, pro aedificiis cum parietes aut tecta dicimus: aut ex toto partem; ut, cum unam turmam equitatum populi Romani dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo tamen, etsi res bene gesta est,
Corde suo trepidat.-----

aut cum ex pluribus intelligitur unus,

Nos sumu' Romani, qui fuimus ante Rudini:

aut quocumque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est. Abutimur saepe etiam verbo, non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non

impudenter; ut cum grandem orationem pro magna, minutum animum pro parvo dicimus. verum illa videtiſne eſſe non verbi, ſed orationis, quae ex pluribus, ut expoſui, tranſlationibus connexa ſunt? haec autem, quae aut immutata eſſe dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, ſunt tranſlata quodam modo. ita fit, ut omnis ſingulorum verborum virtus atque laus tribus exſiſtat ex rebus, ſi aut vetuſtum verbum ſit, quod tamen conſuetudo ferre poſſit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item eſt auribus, conſuetudinique parcendum: aut tranſlatum, quod maxime tamquam ſtellis quibuſdam notat et illuminat orationem. ſequitur continuatio verborum, quae duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quendam formamque deſiderat. collocationis eſt, componere et ſtruere verba ſic, ut neve aſper eorum concurſus, neve hiulcus ſit, ſed quodammodo coagmentatus et levis: in quo lepide ſoceri mei perſonâ luſit is, qui elegantiſſime id facere potuit, Lucilius;

Quàm lepide lexeis compoſtae, ut teſſerulae, omnes,

Arte pavimento, atque emblemate vermiculato!

quae cum dixiſſet in Albucium illudens, ne a me quidem abſtinuit,

Craſſum habeo generum, ne rhetoricotero' tu ſis.

quid ergo? iſte Craſſus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud ſcilicet, ut ille voluit et ego vellem: melius aliquanto, quam Albucius: verum in me quidem luſit ille, ut ſolet. ſed eſt tamen haec collocatio conſervanda verborum, de qua loquor, quae junctam orationem efficit, quae cohaerentem, quae lenem, quae aequabiliter fluentem: id aſſequemini, ſi verba extrema cum conſequentibus primis ita jungetis, ut ne aſpere concurrant, neve vaſtius diducantur. Hanc diligentiam ſubſequitur modus etiam et forma verborum; (quod jam vereor ne huic Catulo videatur eſſe puerile); verſus enim veteres illi in hac ſoluta oratione propemodum, hoc eſt, numeros quoſdam nobis eſſe adhibendos putaverunt: interſpirationis enim, non defatigationis noſtrae, neque librariorum notis, ſed verborum et ſententiarum modo, interpunctas clau-

sulas in orationibus esse voluerunt; idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret. namque haec duo musici, qui erant quondam iidem poetae, machinati ad voluptatem sunt, versum atque cantum; ut, et verborum numero et vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. haec igitur duo, vocis dico moderationem et verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, a poetica ad eloquentiam traducenda duxerunt. in quo illud est vel maximum, quod, versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; et tamen eam conjunctionem, sicuti versum, numerose cadere, et quadrare, et perfici volumus: neque est ex multis res una, quae magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, et id quod dicit, spiritu, non arte determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur et adstricto et soluto: nam cum

vinxit modis et forma, relaxat et liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quonam igitur modo tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numerose dicendi consequi posse? non est res tam difficilis, quam necessaria: nihil est enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile sequatur, quocumque ducas, quam oratio: ex hac versus, ex eadem dispares numeri conficiuntur; ex hac haec etiam soluta variis modis, multorumque generum oratio: non enim sunt alia sermonis, alia contentionis verba; neque ex alio genere ad usum quotidianum, alio ad scenam pompamque sumuntur; sed ea nos cum jacentia sustulimus e medio, sicut mollissimam ceram, ad nostrum arbitrium formamus et fingimus. itaque tum graves sumus, tum subtiles, tum medium quiddam tenemus: sic institutam nostram sententiam sequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, et aurium voluptatem et animorum motum, mutatur et vertitur. sed, ut in plerisque rebus incredibiliter hoc natura est ipsa fabricata, sic in

oratione; ut ea, quae maximam utilitatem in se continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel saepe etiam venustatis. incolumitatis ac salutis omnium causa videmus hunc statum esse hujus totius mundi atque naturae; rotundum ut coelum, terraque ut media sit, eaque sua vi nutuque teneatur: sol ut circumferatur, ut accedat ad brumale signum, et inde sensim adscendat in diversam partem; ut luna accessu et recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia quinque stellae dispari motu cursuque conficiant. haec tantam habent vim, ut paullum immutata cohaerere non possint: tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. referte nunc animum ad hominum, vel etiam caeterarum animantium formam et figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affictam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta. linquamus naturam,

arteſque videamus: quid tam in navigio neceſſarium, quam latera, quam cavernae, quam prora, quam puppis, quam antennae, quam vela, quam mali? quae tamen hanc habent in ſpecie venuſtatem, ut non ſolum ſalutis, ſed etiam voluptatis cauſa inventa eſſe videantur. columnae et templa et porticus ſuſtinent; tamen habent non plus utilitatis, quam dignitatis. Capitolii faſtigium illud et caeterarum aedium non venuſtas, ſed neceſſitas ipſa fabricata eſt: nam cum eſſet habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi faſtigii dignitas conſecuta eſt; ut, etiam ſi in coelo Capitolium ſtatueretur, ubi imber eſſe non poſſet, nullam ſine faſtigio dignitatem habiturum fuiſſe videatur. hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem ac prope neceſſitatem ſuavitas quaedam et lepos conſequatur: clauſulas enim atque interpuncta verborum animae intercluſio atque anguſtiae ſpiritus attulerunt: id inventum ita ſuave, ut, ſi cui ſit infinitus ſpiritus datus, tamen cum perpetuare verba nolimus: id enim auribus noſtris gratum eſt inventum, quod homi-

num lateribus non tolerabile ſolum, ſed etiam facile eſſe poſſet. Longiſſima eſt igitur complexio verborum, quae volvi uno ſpiritu poteſt: ſed hic naturae modus eſt, artis alius: nam, cum ſint numeri plures, iambum et trochaeum frequentem ſegregat ab oratore Ariſtoteles, Catule, veſter; qui natura tamen incurrunt ipſi in orationem ſermonemque noſtrum: ſed ſunt inſignes percuſſiones eorum numerorum, et minuti pedes. quare primum ad heroum nos dactyli, et anapaeſti, et ſpondei pedem invitat; in quo impune progredi licet duo duntaxat pedes, aut paullo plus, ne plane in verſum, aut ſimilitudinem verſus incidamus. aliae ſunt geminae, quibus hi tres heroi pedes in principia continuandorum verborum ſatis decore cadunt. probatur autem ab eodem illo maxime paeon, qui eſt duplex; nam aut a longa oritur, quam tres breves conſequuntur; ut haec verba, 'deſinite, incipite, 'comprimite:' aut a brevibus deinceps tribus, extrema producta atque longa; ſicut illa ſunt, 'domuerant, ſonipedes.' atque illi philoſopho ordiri placet a ſuperiore paeone, poſteriore finire: eſt autem paeon hic

posterior, non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius judicium et certius, par fere Cretico, qui est ex longa, et brevi, et longa; ut,

Quid petam praesidî, aut exsequar? quove nunc?

a quo numero exorsus est Fannius, 'si, 'Quirites, minas illius.' hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa plerumque syllaba terminari. Neque vero haec tam acrem curam diligentiamque desiderant, quam est illa poetarum; quos necessitas cogit, et ipsi numeri ac modi sic verba versu includere, ut nihil sit ne spiritu quidem minimo brevius aut longius, quam necesse est. liberior est oratio, et plane, ut dicitur, sic et est vere soluta; non ut fugiat tamen, aut erret, sed ut sine vinculis sibi ipsa moderetur. namque ego illud assentior Theophrasto, qui putat orationem, quae quidem sit polita atque facta quodammodo, non adstricte, sed remissius numerosam esse oportere. etenim, sicut ille suspicatur, ex illis modis, quibus hic usitatus versus efficitur, post anapaestus, procerior quidam numerus, effloruit; inde ille licentior et divitior fluxit di-

thyrambus; cujus membra et pedes, ut ait idem, ſunt in omni locupleti oratione diffuſa. et, ſi numeroſum eſt id in omnibus ſonis atque vocibus, quod habet quaſdam impreſſiones, et quod metiri poſſumus intervallis aequalibus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne continuum ſit, in orationis laude ponetur. nam, ſi rudis et impolita putanda eſt illa ſine intervallis loquacitas perennis et profluens; quid eſt aliud cauſae, cur repudietur, niſi quod hominum aures vocem natura modulantur ipſa? quod fieri, niſi ineſt numerus in voce, non poteſt: numerus autem in continuatione nullus eſt: diſtinctio, et aequalium et ſaepe variorum intervallorum percuſſio numerum conficit; quem in cadentibus guttis, quod intervallis diſtinguuntur, notare poſſumus; in amni praecipitante non poſſumus. quod ſi continuatio verborum haec ſoluta multo eſt aptior atque jucundior ſi eſt articulis membriſque diſtincta, quam ſi continuata ac producta; membra illa modificata eſſe debebunt: quae ſi in extremo breviora ſunt, infringitur ille quaſi verborum ambitus: ſic enim has orationis converſiones Graeci no-

minant. quare aut paria esse debent poste-
riora superioribus, extrema primis; aut,
quod etiam est melius et jucundius, lon-
giora. Atque haec quidem ab iis phi-
losophis, quos tu maxime diligis, Catule,
dicta sunt: quod eo saepius testificor, ut
auctoribus laudandis ineptiarum crimen
effugiam. quarum tandem? inquit Catulus;
aut quid disputatione ista afferri potest e-
legantius? aut omnino dici subtilius? at
enim vereor, inquit Crassus, ne haec aut
difficiliora istis ad persequendum esse vi-
deantur; aut, quia non traduntur in vul-
gari ista disciplina, nos ea majora ac diffi-
ciliora videri velle videamur. tum Catu-
lus, erras, inquit, Crasse, si aut me, aut
horum quemquam putas a te haec oper
quotidiana et pervagata exspectare: ista
quae dicis, dici volumus; neque tam dici
quam isto dici modo; neque tibi hoc pro
me solum, sed pro his omnibus sine ull
dubitatione respondeo. ego vero, inqui
Antonius, inveni tandem, quem negg
ram in eo quem scripsi libello, me inve
nisse, eloquentem: sed eo te, ne laudand
quidem causa interpellavi, ne quid de ho
tam exiguo sermonis tui tempore verb

uno meo diminueretur. hanc igitur, Craſſus inquit, ad legem cum exercitatione, tum ſtilo, (qui et alia, et hoc maxime ornat ac limat), formanda vobis oratio eſt. neque tamen hoc tanti laboris eſt, quanti videtur: nec ſunt haec rhythmicorum ac muſicorum acerrima norma dirigenda: et efficiendum eſt illud modo vobis, ne fluat oratio, ne vagetur, ne inſiſtat interius, ne excurrat longius; ut membris diſtinguatur, ut converſiones habeat abſolutas. neque ſemper utendum eſt perpetuitate et quaſi converſione verborum, ſed ſaepe carpenda membris minutioribus oratio eſt; quae tamen ipſa membra ſunt numeris vincienda. neque vos paeon, aut herous ille conturbet: ipſi occurrent orationi: ipſi, inquam, ſe offerent et reſpondebunt non vocati: conſuetudo modo illa ſit ſcribendi atque dicendi, ut ſententiae verbis finiantur, eorumque verborum junctio naſcatur a proceris numeris ac liberis, maxime heroo, et paeone priore, aut cretico; ſed varie diſtincteque confidat: notatur enim maxime ſimilitudo in conquieſcendo: et, ſi primi et poſtremi illi pedes ſunt hac ratione ſervati, medii

possunt latere; modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures exspectent; aut longior, quam vires atque anima patiatur. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora; quod in his maxime perfectio atque absolutio judicatur: nam versus aeque prima, et media, et extrema pars attenditur: qui debilitatur, in quacumque sit parte titubatum: in oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique; quae, quoniam apparent et intelliguntur, variandà sunt, ne aut animorum judiciis repudientur, aut aurium satietate. duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi et notandi pedes, (si modo non breviora et praecisa erunt superiora), quos aut chorios, aut heroos, aut alternos esse oportebit, aut in paeone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id quod faciemus, opera dedita facere videamur. quod si Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis atque num-

ris fundere ex tempore, tantumque hominis ingenioſi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum ſe mente ac voluntate conjeciſſet in verſum, verba ſequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione et conſuetudine adhibita, conſequemur? illud autem ne quis admiretur, quonam modo haec vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipſo magna quaedam eſt vis incredibiliſque naturae: omnes enim tacito quodam ſenſu, ſine ulla arte aut ratione, quae ſint in artibus ac rationibus recta ac prava dijudicant; idque cum faciunt in picturis, et in ſignis, et in aliis operibus, ad quorum intelligentiam a natura minus habent inſtrumenti, tum multo oſtendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea ſunt in communibus infixa ſenſibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit eſſe expertem. itaque non ſolum verbis arte poſitis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. quotus enim quiſque eſt, qui teneat artem numerorum ac modorum? at in his ſi paullum modo offenſum eſt, ut aut contractione brevius ſic-

ret, aut productione longius, theatra to
ta reclamant. quid? hoc non idem fit i
vocibus, ut a multitudine et populo no
modo catervae atque conventus, ſed et
am ipſi ſibi ſinguli diſcrepantes ejician
tur? Mirabile eſt, cum plurimum i
faciendo interſit inter doctum et rudem
quam non multum differat in judicando
ars enim, cum a natura profecta ſit, ni
naturam moveat ac delectet, nihil ſane e
giſſe videatur. nihil eſt autem tam cogna
tum mentibus noſtris, quam numeri at
que voces; quibus et excitamur, et in
cendimur, et lenimur, et langueſcimus, e
ad hilaritatem et ad triſtitiam ſaepe dedu
cimur: quorum illa ſumma vis carminibu
eſt aptior et cantibus: non neglecta, u
mihi videtur, a Numa rege doctiſſimo, ma
joribuſque noſtris, ut epularum ſolenni
um fides ac tibiae, Saliorumque verſus in
dicant; maxime autem a Graecia vetere
celebrata: quibus utinam, ſimilibuſque de
rebus diſputari, quam de puerilibus hi
verborum tranſlationibus maluiſſetis. ve
rum, ut in verſu vulgus, ſi eſt peccatum,
videt; ſic, ſi quid in noſtra oratione clau
dicat, ſentit: ſed poetae non ignoſcit, no-

bis concedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum circuitum et quasi orbem verborum conficere non possent (nam id quidem nuper vel posse, vel audere coepimus), terna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant: qui in illa infantia naturali illud quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut et illa essent paria, quae dicerent, et aequalibus interspirationibus uterentur. Expossui fere, ut potui, quae maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude verborum; dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. sed, si habitum orationis etiam et quasi colorem aliquem requiritis, est et plena quaedam, sed tamen teres; et tenuis, non sine nervis ac viribus; et ea, quae particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. his tribus figuris insidere quidam venustatis, non fuco illitus, sed sanguine diffusus debet color. tum denique nobis hic orator ita conformandus est et verbis et sententiis, ut, quemadmodum qui u-

tuntur armis aut palaestra, non solum sibi vitandi aut feriendi rationem esse habendam putant, sed etiam ut cum venustate moveantur; sic verbis quidem ad aptam compositionem et decentiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur. formantur autem et verba et sententiae pene innumerabiles; quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum et sententiarum hoc interest, quod verborum tollitur, si verba mutaris; sententiarum permanet, quibuscumque verbis uti velis. quod quidem vos etsi facitis, tamen admonendos puto, ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translatis utamur frequenter, interdumque factis, raro autem etiam pervetustis: in perpetua autem oratione, cum et conjunctionis lenitatem, et numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est quasi luminibus distinguenda et frequentanda omnis oratio sententiarum atque verborum. Nam et commoratio una in re permultum movet: et illustris expla-

natio, rerumque, quasi gerantur, sub aspectum pene subjectio; quae et in exponenda re plurimum valet, et ad illustrandum id quod exponitur, et ad amplificandum; ut iis qui audient, illud quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: et huic contraria saepe praecisio est: et plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio: et distincte concisa brevitas: et extenuatio: et huic adjuncta illusio, a praeceptis Caesaris non abhorrens: et ab re digressio; in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus et concinnus esse debebit: propositioque quid sis dicturus: et ab eo, quod est dictum, sejunctio: et reditus ad propositum: et iteratio: et rationis apta conclusio: tum augendi minuendive causa, veritatis superlatio atque trajectio: et rogatio: atque huic finitima quasi percunctatio; expositioque sententiae suae: tum illa, quae maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis dissimulatio, quae est perjucunda, cum in oratione non contentione, sed sermone tractatur: deinde dubitatio: tum distributio: tum correctio, vel ante, vel post

quàm dixeris, vel cum aliquid a te ipſo rejicias: praemunitio eſt etiam ad id quod aggrediare: et trajectio in alium: communicatio, quae eſt quaſi cum iis ipſis, apud quos dicas, deliberatio: morum ac vitae imitatio, vel in perſonis, vel ſine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, et aptum ad animos concilian-dos vel maxime; ſaepe autem etiam ad commovendos: perſonarum ficta inductio, vel graviſſimum lumen augendi: deſcriptio, erroris inductio, ad hilaritatem impulſio, ante occupatio: tum duo illa quae maxime movent, ſimilitudo, et exemplum: digeſtio, interpellatio, contentio, reticentia, commendatio: vox quaedam libera, atque etiam effrenatio, augendi cauſa: iracundia, objurgatio, promiſſio, deprecatio, obſecratio: declinatio brevis a propoſito, non ut ſuperior illa digreſſio: purgatio, conciliatio, laeſio, optatio, atque exſecratio. his fere luminibus illuſtrant orationem ſententiae. Orationis autem ipſius, tamquam armorum, eſt vel ad uſum comminatio et quaſi petitio, vel ad venuſtatem ipſa tractatio; nam et geminatio verborum habet inter-

dum vim, leporem aliàs: et paullum immutatum verbum atque deflexum: et eiusdem verbi crebra tum a primo repetitio, tum in extremum conversio: et in eadem verba impetus, et concursio: et adjunctio, et progressio; et ejusdem verbi crebrius positi quaedam distinctio: et revocatio verbi: et illa quae similiter desinunt, aut quae cadunt similiter, aut quae paribus paria referuntur, aut quae sunt inter se similia: est etiam gradatio quaedam, et conversio, et verborum concinna transgressio, et contrarium, et dissolutum, et declinatio, et reprehensio, et exclamatio, et imminutio, et quod in multis casibus ponitur, et quod de singulis rebus propositis ductum refertur ad singula: et ad propositum subjecta ratio, et item in distributis supposita ratio, et permissio, et rursum alia dubitatio, et improvisum quiddam, et dinumeratio, et alia correctio, et dissipatio, et quod continuatum, et interruptum, et imago, et sibi ipsi respondens, et immutatio, et disjunctio, et ordo, et relatio, et digressio, et circumscriptio. haec enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt,

quae ſententiis orationem, verborumqu
conformationibus illuminent. Qua
quidem te, Craſſe, video, inquit Cotta
quod nota eſſe nobis putes, ſine definiti
onibus, et ſine exemplis effudiſſe. ego ve
ro, inquit Craſſus, ne illa quidem, qua
ſupra dixi, nova vobis eſſe arbitrabar, ſe
voluntati veſtrum omnium parui. hi
autem de rebus ſol me ille admonuit, u
brevior eſſem, qui ipſe jam praecipitan
me quoque haec praecipitem pene evo
vere coegit. ſed tamen hujus generis de
monſtratio eſt et doctrina ipſa vulgaris
uſus autem graviſſimus, et in hoc tot
dicendi ſtudio difficillimus. quamobrem
quoniam de ornatu omni orationis ſi no
ſunt omnes patefacti, at certe common
ſtrati loci; nunc, quid aptum ſit, hoc eſ
quid maxime deceat in oratione, videa
mus: quamquam id quidem perſpicuum
eſt, non omni cauſae, nec auditori, nequ
perſonae, neque tempori congruere ora
tionis unum genus. nam et cauſae capiti
alium quendam verborum ſonum requi
runt, alium rerum privatarum atque par
varum: et aliud dicendi genus deliberati
ones, aliud laudationes, aliud judicia, ali

ud ſermones, aliud conſolatio, aliud objurgatio, aliud diſputatio, aliud hiſtoria deſiderat. refert etiam, qui audiant, ſenatus, an populus, an judices: frequentes, an pauci, an ſinguli: et, quales ipſi quoque oratores, qua ſint aetate, honore, auctoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli: feſtinationis, an otii. itaque hoc loco nihil ſane eſt, quod praecipi poſſe videatur, niſi ut figuram orationis plenioris, et tenuioris, et item illius mediocris ad id, quod agimus, accommodatam deligamus; ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius, alias ſumiſſius: omnique in re poſſe, quod deceat, facere, artis et naturae eſt: ſcire, quid quandoque deceat, prudentiae. Sed haec ipſa omnia perinde ſunt, ut agantur. actio, inquam, in dicendo una dominatur: ſine hac ſummus orator eſſe in numero nullo poteſt; mediocris hac inſtructus ſummos ſaepe ſuperare. huic primas dediſſe Demoſthenes dicitur, quum rogaretur, quid in dicendo eſſet primum; huic ſecundas, huic tertias. quo mihi magis etiam illud ab Aeſchine dictum videri

ſolet, qui, cum propter ignominiam judicii ceſſiſſet Athenis, et ſe Rhodum contuliſſet, rogatus a Rhodiis, legiſſe fertur orationem illam egregiam, quam in Cteſiphontem contra Demoſthenem dixerat: qua perlecta, petitum eſt ab eo poſtridie, ut legeret illam etiam, quae erat contra a Demoſthene pro Cteſiphonte edita: quam cum ſuaviſſima et maxima voce legiſſet, admirantibus omnibus, quanto, inquit, magis admiraremini, ſi audiſſetis ipſum? ex quo ſatis ſignificavit, quantum eſſet in actione, qui orationem eandem aliam fore putaret, actore mutato. quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meminiſti, quod me puero tantopere ferretur? ‘quò me miſer conferam? quò vertam? in ‘Capitoliumne? at fratris ſanguine re- ‘dundat: an domum? matremne ut miſe- ‘ram lamentantemque videam, et abjec- ‘tam?’ quae ſic ab illo acta eſſe conſtabat oculis, voce, geſtu, inimici ut lachrymas tenere non poſſent. haec eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui ſunt veritatis ipſius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis hiſtriones oc-

cupaverunt. Ac ſine dubio in omni re vincit imitationem veritas; ſed, ea ſi ſatis in actione efficeret ipſa per ſeſe, arte profecto non egeremus: verum, quia animi permotio, quae maxime aut declaranda aut imitanda eſt actione, perturbata ſaepe ita eſt, ut obſcuretur ac pene obruatur, diſcutienda ſunt ea, quae obſcurant, et ea, quae ſunt eminentia et prompta, ſumenda. omnis enim motus animi ſuum quendam a natura habet vultum, et ſonum, et geſtum: totumque corpus hominis, et ejus omnis vultus, omneſque voces, ut nervi in fidibus, ita ſonant, ut a motu animi quoque ſunt pulſae. nam voces, ut chordae, ſunt intentae, quae ad quemque tactum reſpondeant, acuta, gravis; cita, tarda; magna, parva: quas tamen inter omnes eſt ſuo quaeque in genere mediocris. atque etiam illa ſunt ab his delapſa plura genera, lene, aſperum; contractum, diffuſum; continenti ſpiritu, intermiſſo; fractum, ſciſſum; flexo ſono attenuatum, inflatum: nullum eſt enim horum ſimilium generum, quod non arte ac moderatione tractetur. hi ſunt actori, ut pictori, expoſiti ad variandum

colores. Aliud enim vocis genus iracundia ſibi ſumat; acutum, incitatum, crebro incidens;

Impius hortatur me frater, ut meos malis miſer
Manderem natos: -----

et ea, quae tu dudum, Antoni, protuliſti,

Segregare abs te auſus? et
Ecquis hoc animadvertit? vincîte: ----

et Atreus fere totus. aliud miſeratio ac moeror; flexibile, plenum, interruptum, flebili voce;

Quò nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?
Domum paternamne? anne ad Peliae filias?

et illa,

O pater, ô patria, ô Priami domus!

et quae ſequuntur,

Haec omnia vidi inflammari,
Priamo vi vitam evitari.

aliud metus; demiſſum, et haeſitans, et abjectum;

Multi' modis ſum circumventus, morbo, exſilio, atque inopia:
Tum pavor ſapientiam omnem mihi exanimato expectorat:

Alter terribilem minitatur vitae cruciatum et necem:
Quae nemo eſt tam firmo ingenio, et tanta confidentia,
Quin refugiat timido ſanguen', atque exalbeſcat metu.
aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam incitatione gravitatis;
Iterum Thyeſtes Atreum attractum advenit:
Iterum jam aggreditur me, et quietum exſuſcitat.
Major mihi moles, majus miſcendum 'ſt malum,
Qui illius acerbum cor contundam et comprimam.
aliud voluptas; effuſum, lene, tenerum, hilaratum, ac remiſſum;
Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,
Tibi ferebat; cum ſimulabat ſeſe alteri dare,
Tum ad te ludibunda docte, et delicate detulit.
aliud moleſtia; ſine commiſeratione gra-ve quiddam, et uno preſſu ac ſono ob-ductum;

Qua tempestate Paris Helenam innuptis
junxit nuptiis,
Ego tum gravida expletis jam fere ad
pariendum mensibus:
Per idem tempus Polydorum Hecuba
partu postremo parit.

Omnes autem hos motus subsequi debet gestus; non hic verba exprimens scenicus, sed universam rem et sententiam non demonstratione, sed significatione declarans, laterum inflexione hac forti ac virili, non ab scena et histrionibus, sed ab armis aut etiam a palaestra. manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: brachium procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: suppulsio pedis in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis, sed in ore sunt omnia: in eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: quo melius nostri illi senes qui personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant: animi est enim omnis actio, et imago animi vultus est, indices oculi. nam haec est una pars corporis quae, quot animi motus sunt, tot significationes et commutationes possit efficere: neque vero est quisquam, qui, eadem

contuens, efficiat. Theophraſtus quidem Tauriſcum quendam dixit actorem averſum ſolitum eſſe dicere, qui in agendo, contuens aliquid, pronuntiaret. quare oculorum eſt magna moderatio: nam oris non eſt nimium mutanda ſpecies, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. oculi ſunt, quorum tum intentione, tum remiſſione, tum conjectu, tum hilaritate motus animorum ſignificemus apte cum genere ipſo orationis: eſt enim actio quaſi ſermo corporis; quo magis menti congruens eſſe debet. oculos autem natura nobis, ut equo et leoni ſetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit. quare in hac noſtra actione ſecundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. atque in iis omnibus, quae ſunt actionis, ineſt quaedam vis a natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. verba enim neminem movent, niſi eum, qui ejuſdem linguae ſocietate conjunctus eſt; ſententiaeque ſaepe acutae non acutorum hominum ſenſus praetervolant: actio, quae prae ſe motum animi fert, omnes movet: iiſdem enim

omnium animi motibus concitantur, et eos iisdem notis et in aliis agnoscunt, et in se ipsi indicant. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quae primum est optanda nobis; deinde, quaecumque erit, ea tuenda: de quo illud jam nihil ad hoc praecipiendi genus, quemadmodum voci serviatur; equidem magnopere censeo serviendum. sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorrere, quod, ut dixi paullo ante, plurimis in rebus, quod maxime est utile, id, nescio quo pacto, etiam decet maxime: nam ad vocem in dicendo obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil pernicioſius, quam effusa sine intermissione contentio. quid? ad aures nostras, et actionis suavitatem quid est vicissitudine et varietate et commutatione aptius? itaque idem Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licino, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut

remissum excitaret, aut a contentione revocaret. audivi mehercule, inquit Catulus, et saepe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam et scientiam. ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quamquam ea tela texitur, et ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. mitte obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, et te ad Gracchi fistulam refer, cujus ego nondum plane rationem intelligo. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium, sed suum cuique voci: hinc gradatim adscendere vocem, utile et suave est; nam a principio clamare, agreste quiddam est; et illud idem ad firmandam est vocem salutare. deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen inferius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet, et tamen ab ipsa contentione revocabit: est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tamquam sonorum gradibus descenditur. haec va-

rietas, et hic per omnes ſonos vocis cur
ſus et ſe tuebitur, et actioni afferet ſuavi
tatem. ſed fiſtulatorem domi relinquetis
ſenſum hujus conſuetudinis vobiſcum a
forum deferetis. Edidi quae potui, no
ut volui, ſed ut me temporis anguſtiae co
egerunt: ſcitum eſt enim, cauſam confer
re in tempus, cum afferre plura, ſi cupi
as, non queas. tu vero, inquit Catulus
collegiſti omnia, quantum ego poſſum ju
dicare, ita divinitus, ut non a Graecis di
diciſſe, ſed eos ipſos haec docere poſſe vi
deare. me quidem iſtius ſermonis parti
cipem factum eſſe gaudeo; ac vellem, u
meus gener ſodalis tuus Hortenſius affu
iſſet: quem quidem ego confido omnibus
iſtis laudibus, quas tu oratione comple
xus es, excellentem fore. et Craſſus, fo
re dicis? inquit: ego vero eſſe jam judico,
et tum judicavi, cum, me conſule, in ſe
natu cauſam defendit Africae: nuperque
etiam magis, cum pro Bithyniae rege di
xit. quamobrem recte vides, Catule: ni
hil enim iſti adoleſcenti neque a natura,
neque a doctrina deeſſe ſentio, quo ma
gis eſt tibi, Cotta, et tibi, Sulpici, vigi
landum ac laborandum: non enim ille

mediocris orator veſtrae quaſi ſuccreſcit etati; ſed et ingenio peracri, et ſtudio flagranti, et doctrina eximia, et memoria ſingulari: cui quamquam faveo, tamen illum aetati ſuae praeſtare cupio; vobis vero illum tanto minorem praecurrere vix honeſtum eſt. ſed jam ſurgamus, inquit, noſque curemus, et aliquando ab hac contentione diſputationis animos noſtros, curamque laxemus.

FINIS.

EXCUDEBANT GLASGUAE
ROB. ET AND. FOULIS FRATRES,
ACADEMIAE TYPOGRAPHI
M. DCC. XLVIII.

B L

IN M. T. CICERONIS DE ORATORE LIBROS III.

NOTAE ET EMENDATIONES

GEORGII ROSSE,
HUMANIORUM LITERARUM IN ACADEMIA GLASGUENSI PROFESSORIS.

GLASGUAE:
EXCUDEBANT ROB. ET AND. FOULIS
ACADEMIAE TYPOGRAPHI.
M DCC XLIX.

B

PRAEFATIO.

QUamquam his temporibus ineptiarum crimen ii vix effugiunt, qui novas ſemper, ad ſcriptores veteres, obſervationes edendo faciunt ut notarum moles legentium pleriſque faſtidium moveat, non tamen deſpero quin mihi ignoſcendum Lector vel moroſiſſimus exiſtimaturus ſit, ſi cognoverit quae res me ad notas et emendationes in hoſce Ciceronis De Oratore libros edendas impulerit. Adeo enim non confiſus ſum meam in Cicerone caſtigando operam dignam fore quae, poſt tot clariſſimorum virorum labores, in adſpectum hominum lucemque proferretur, ut de notis his publicandis ne quidem cogitarim, donec eo ſum inſciens progreſſus unde pedem referre honeſte non poſſem. Nam cum R. et A. Foulis hujus Academiae Typographi Ciceronis opera omnia in minore hac forma eden-

di consilium cepissent, meque rogassent ut se in ea re adjuvarem, quamquam per plurimas occupationes nihil praeterea efficere poteram, lubens tamen feci ut editionem horum de Oratore librorum, quos auditoribus meis praelegere solitus sim, si non qua vellem diligentia, at quantum patiebantur angustiae temporis curarem. Id autem eo feci lubentius quia nihil fere mihi agendum fore credebam, nisi ut nonnullis in locis, quos perpaucos fore arbitrabar, eam quam forte praetulissem lectionem ad oras adlinerem accuratissimae istius editionis quam adornavit vir admodum Reverendus et doctus ZACHARIAS PEARCE Episcopus Bangorienſis. Sed cum praeter opinionem a Pearciana lectione saepius discedere fuerim coactus, tum demum sensi me, qui ejus potissimum editionem me sequi semper professus fuerim, defugere non posse quin quoties Pearcianam lectionem repudiassem, siquidem res digna esset, cau-

ſas redderem quibus adductus id fecerim: quod ipſum Pearcium adeo non aegre laturum puto, ut quicquid dixerim eum in bonam partem accepturum, qua eſt ille vir clariſſimus humanitate, ſatis confidam.

Praeter veteres editiones, quae ſubſidia in his libris caſtigandis ad manum ſemper habebam, uſus ſum et codice MS. quem Glaſguenſem appello, et quem a nemine ante cum aliis codicibus collatum fuiſſe perſuaſum habeo. Eum pulchrum ſane et perpolitum, quidam plane indoctus, ſed tamen fidus, ex libro antiquo ſub artis Typographicae initiis, deſcripſiſſe videtur. Complectitur autem praeter hos de Oratore libros, et eum qui Orator inſcriptus eſt, et alterum De claris Oratoribus: ſed cum exemplar unde exſcriptus fuit, foliis vetuſtate, ut credibile eſt, diſſolutis, ita quidam rurſus compegiſſet ut ordinem ſaepius immutarit, et bonus iſte librarius, tamquam aptiſſime omnia

haererent, quod ubique invenerat, fideliter describere pergeret; factum est ut in hoc codice omnia perturbato ordine legantur, atque eo magis quod folia utriusque non ejusdem fuerint magnitudinis, ut saepe in media pagina, imo in medio versu, necdum interdum finita voce, sententia rumpatur, et quod proxime sequi debuerat in alia parte libri, per plurimum laborem, quaerendum sit: sed tamen ita ut nihil, nec desit, ex tribus hisce Ciceronis operibus, neque superfit. Hunc codicem ubique consului, si quid in eo observatu dignum deprehenderem; neque me fructus poenitet, siquidem multis in locis, potiorem lectionem, quam vel cl. Pearcius, vel alius quis, paucorum licet MSS. auctoritate munitam, in contextum, quem vocant, reduxerat, hoc nostro MS. confirmatam offenderim; quod quotiescunque accideret adnotandum censui.

Et emendationes quasdam in noti

Lector inveniet, ad quas conjectura duc-
tus ſum, quarum nullam in contextum,
invitis codicibus ſcriptis, recepi. De iis
quid ſtatuendum ſit, noſtri judicii res non
eſt: erudito Lectori examinandas relin-
quo: meque, ſi quid erraverim, tam ae-
quo animo ab aliis corrigi feram, quam
non reprehendendi ſtudio ipſe de alio-
rum conjecturis quid cenſeam dixi. At-
que in omnibus brevitati quam maxime
ſtudendum putavi, ſimul ne hac notarum
acceſſione liber juſti voluminis molem
excederet, et ne Lectori taedium pare-
rem, quod mihi varias lectiones undique
colligenti non raro obrepere ſenſi.

Haec fere ſunt quae praedicenda pu-
tavi; ſed quoniam juvenum praecipue a-
pud nos Academicorum cauſa, hoc one-
ris ſuſcepi, liceat mihi eos, pro ea quae
mihi cum iis intercedit neceſſitudine,
paucis hortari, ut, ſeneſcentibus jam lite-
ris, cum plerique ex Dictionariis, ſi Diis
placet, ex Theſauris, quos inepte vocant

ſcientiarum, et inſulſis veterum verna
culis verſionibus, ipſis auctoribus per
quam injurioſis, ſe ſine omni moleſtia re
pente doctos fieri, et ſcientia praeclar
inſtructos arbitrantur, eos ne pigeat ve
teres, ipſos aſſidue evolvere; neque pu
tent eruditionem, et exactum in Lite
ris judicium aliunde ſe, aut ſine labo
re conſequi poſſe: ſed ‹ ſubacto' (ut Tul
lii noſtri verbis utar *) ‹ ingenio opus
‹ eſſe' credant, ‹ ut agro non ſemel ara
‹ to, ſed novato et iterato, quo meliore
‹ foetus poſſit et grandiores edere, (ſub
‹ actio autem eſt uſus, auditio, lectio, li
‹ terae.)' Denique ut ſtudiis ſeveriori
bus criticen adjungant, neque illibera
lem certe animadverſionem, neque inuti
lem; nam praeterquam quod excellentiſ
ſimis ingeniis viri a literis uſque renati
huic ſtudio unice fuere dediti, ea eſt re
ipſius utilitas ut eorum laboribus qui ve
terum ſcripta e tenebris eruerunt, atque

* Lib. ii. cap. 30.

in iis illuſtrandis operam ſuam poſue-runt, quicquid in ſcientia vel ſacrarum vel profanarum literarum homines pro-fecerint, magna ex parte acceptum re-ferendum ſit. Quod ſi qui apud nos, meo hortatu impulſi, ad haec ſtudia colenda alacriores evaſerint, mihi pro labore ab-unde ſatisfactum arbitrabor.

NOTAE
AD
LIBRUM PRIMUM.

Cap. i. *Referendi fore, juſtum* &c.] ita interpunxerunt Victorius et Lambinus, rectius quam quomodo vulgo, *referendi, fore juſtum.*

Cap. iii. *Sed omnia, quaecunque* POSSENT, *vel ſcientiae perveſtigatione, vel diſſerendi ratione, comprehenderint.*] ita Pearcius et Gruterus, vulgo ESSENT quod jactantius quam verius dici putat Gruterus. caeterum diſtinctionis notam poſt RATIONE inſerui; quod quamobrem fecerim facile videbis.

Scientiae cogitatione comprehenderit?] ita ex MSS. Gruterus. alii *ſcientia et cognitione* &c.

Cap. iv. *Atque ut omittam Graeciam, quae ſemper* &c.] MS. Glaſg. *Graeciam* ILLAM, *quae* &c.

Cap. vi. *Judiciorum* AUT *deliberationum*] ita omnes praeter Pearcium, qui unum ex ſuis MSS. ſequutus dedit, *judiciorum* AC *deliberationum*, quoniam, ait, manifeſtum eſt Graecos et ipſum Ciceronem, non alterum ex his generibus, ſed utrumque ſuis praeceptis illuſtraſſe. Sed nil opus eſt mutata lectione, non

enim, si vera lectio sit *aut*, ideo dicit Tullius alterum tantum genus, vel judiciale scil. vel deliberativum, Graecos sepositisse. Forenses disceptationes, in hoc loco, *unum genus*, sive *partem* dicendi appellat: istae autem disceptationes sunt aut *judiciorum*, aut *deliberationum*.

Cap. vii. *Venisse eodem, socer ejus qui* FUERAT, *Q. Mucius dicebatur*] Pearcius ex quibusdam suis, *venisse eodem socer ejus* (*qui* FUERIT *Q. Mucius*) *dicebatur*.

Ibid. *C. Cotta qui tum tribunatum plebis petebat*]primus hanc lectionem in dubium vocavit Pearcius. 'Hae disputationes, inquit, habitae 'sunt 4to et 3tio idus Septembres; Crassus 'autem mortuus est vix diebus decem post '2di diei disputationem, et C. Cotta, paucis 'diebus post mortem Crassi, depulsus per invidiam tribunatu non multis ab eo tempore mensibus ejectus est e civitate, ut constat ex lib. 3. cap. i. & iii. unde colligo 'Cottam (qui vel in fine Sept. vel in initio 'Octob. tribunatu depulsus fuit) hisce ludorum diebus tribunatum plebis gessisse; non 'petiisse; Tribuni enim plebis creari solebant '16 cal. Sext.' Haec fere Pearcius, et legendum censet, *qui tum tribunus plebis erat*. Quod si tribunus tum erat Cotta, potius pro *petebat* legerem *gerebat*. Sed eum credo non fuisse eo tempore tribunum, quamquam enim Tullius epist. ad Attic. 1. Tribunicia

Comitia 16. cal. Sext. habita fuisse dicat, eo anno quo ipse consulatum peteret, nunquam tamen ante 4. id. Decemb. tribuni plebis magistratum inibant, quem diem huic rei semper solennem fuisse, praeter Dionysium alios-que, et noster saepius praedicat. quare, quamquam mense quinctili Tribunus in insequentem annum Cotta creatus fuisset, tamen ante initum mense Decembri magistratum non Tribunus fuisset, sed Tribunus *designatus*: nisi forte statuamus eum anno superiore creatum fuisse, et in fine demum magistratus tribunatu per invidiam depulsum, quod nequaquam verisimile videtur. potius crediderim comitia hoc anno aliquam ob causam dilata (quod saepe, in comitiis certe consularibus, accidisse novimus) et Tribunos plebis post ludos demum Romanos creatos. quod vero Tullius Cottam tribunatu *depulsum* dicat lib. iii. c. 3. non inde colliges Tribunum fuisse. *depulsum* dicit noster quo sensu Livius utitur voce *dejectus* lib. iii. cap. 35. *dejectisque honore* [scil. Decemviratu] *per coitionem duobus Quintiis* &c.

Cap. viii. *Quid porro tam regium*] hunc ordinem in quibusdam MSS. invenit Pearcius, et ita MS. Glas. vulgo, *quid tam porro regium*.

Cap. ix. NUTU *atque verbo*] ita MS. Glasg. quum omnes, quotquot vidit Pearcius codd. MSS. habeant NUDA, unde putat vir clarissi-

mus editores dediſſe NUTU ex conjectura.

Cap. X. SERVIUM *Galbam*] SERVIUM ex quinque ſuis repoſuit Pearcius, et nos inveni-mus in MS. Glaſg. vulgo, SERGIUM.

Ibid. *C. ipſum Carbonem*] ita Lamb. Pear-cius et MS. Glaſg. vulgo CN. *ipſum* &c.

Ibid. *In omnis ſermonis diſputatione copio-ſiſſime* &c.] MS. Glaſg. IN OMNI SERMONE *copioſiſſime*, quomodo ex ſuis edidit Lambi-nus.

Ibid. *multiſque* PRAEESSEM] MS. Glaſg. *praeiſſem*, quod probat Lambinus.

Ibid. *quae propria oratorum* PUTAS ESSE] ita omnes praeter Pearcium, qui ex quinque libris MSS. dedit PUTASSES, quod quanquam ferri poteſt, non tamen vulgato, quod multo plures habet codices ſcriptos auctores, prae-tulerim.

Cap. XI. *quod eam* CHARMADAS *&c.*] it praeclare locum hunc ex duobus MSS. emen-davit Pearcius, quum caeteri *Carneades* edi-derint, et quod ejus emendationem confir-mat, ubi infra ejuſdem hominis fit mentio, i MS. Glaſ. legitur, *diligentius legi cum* CAR-MADA *Gorgiam*; quod et de quibuſdam ſui teſtatur Pearcius.

Ibid. *quod non* HABUERIT] non legendu *habuerint*, quod amico ſuo Johanni Walke placuiſſe ait Pearcius, quodque ipſe non im

probare videtur, nam praeter locum ab eo ex Livii lib. i. cap. 56. adductum, quem forte corruptum ait, est et alius apud eundem scriptorem haud dubie sanus, qui vulgatam lectionem tuetur, lib. iv. cap. 4. QUOD *nondum est factum, multa autem nondum sunt facta in novo populo,* EA *ne si utilia quidem sint fieri oportet?*

Cap. xii. *quae nisi qui naturas hominum——penitus perspexerit, dicendo (quod volet) perficere non poterit*] voces duas *quod volet* uncis inclusi, ne gemino accusativo laboret sententia, quod ne fieret pro *quae* Lambinus cum Passeratio legit *quare*. Pearcius nihil mutat, et ejusmodi loquutione saepius usum esse Tullium affirmat.

Ibid. *Philosophorum* PUTATUR PROPRIUS] ita Victorius aliique, at Gruterus et Pearcius *proprius videtur*. diversa autem sunt *proprius videtur*, et *proprius putatur*. qui *videtur* dicit, suam exponit sententiam, qui *putatur*, aliorum: et quidem si Antonius loqueretur, Gruteri lectionem praetulerim; minus autem convenire videtur Crasso, qui semper prae se ferebat sibi visum esse locum hunc de naturis hominum &c. non esse philosophorum proprium, sed oratori cum eo communem. vid. hujus libri cap. 11. *a quibus omnibus* &c. et finem cap. 15. Nam quod addit, *neque orator umquam me auctore repugnabit*, tan-

tum indicio est eum oratori nolle suadere sententiam suam pertinaciter tueri, quum tam multa sine controversia oratorum sint propria.

Cap. xiii. *anteponant* IN *hoc genere*] ita Victorius, Lamb. &c. et ita MS. Glasg. desideratur praepositio in editionibus Gruteri et Pearcii.

Cap. xv. *quamcunque rem a quoque* COGNOVERIT] tragoedias in nugis egisse videtur Jac. Gronovius qui hic exclamat, *sciat orbis me in uno saltem M S. Oxon. perspicue legisse* COGNORIT. quomodo MS. Glasg.

Ibid. *duo illa relinquamus,* IDQUE *largiamur inertiae nostrae :*] Pearcius ex quibusdam MSS. *atque*; scilicet quia praecesserat *illa* pluralis numeri, *idque* in singulari inepte sequi arbitratus est: sed nihil muto, *idque* [scil. quod relinquimus duo illa] *largiamur* &c.

Cap. xvii. *si ad eas* FACULTATEM *istam* &c.] ita Pearcius ex suis et MS. Glasg. vulgo *facultates*.

Cap. xix. *uti eorum qui audirent sic afficerentur animi*] MS. Glasg. *ut ii qui audirent sic afficerentur animis*.

Ibid. *quod* ITEM *fieri nullo modo posse*] sic Codd. MSS. praeter duos qui habent *idem*, quos sequi maluit Pearcius; quod adeo mihi cum eo non convenit, ut si in omnibus MSS. *idem* legeretur, crederem locum esse

corruptum. recte *item* quoniam praeceſſerat *id fieri vitae dignitate de qua nihil rhetorici iſti doctores in praeceptis ſuis reliquiſſent*. Charmadas dixit, *Caput eſſe oratoris ut primo ipſis apud quos ageret talis, qualem ſe ipſe optaret, videretur; ID AUTEM FIERI iis rebus de quibus rhetores nihil praecipiant: deinde uti eorum qui audirent, ſic afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; hoc ITEM* [i. e. *ſimiliter*] *FIERI iis rebus quas rhetores ne primoribus quidem labris attigiſſent.*

Ibid. QUAE *iſti rhetores* &c.] non neceſſarium videtur quod Johanni Walker in mentem veniſſe ait Pearcius, ſcil. pro *quae* legendum eſſe *quam*.

Cap. XX. *Huic ille reſpondebat*] MS. Glaſg. ut et quidam Pearcii, *hic reſpondebat*.

Ibid. *ut et blandiri ſuppliciter iis, a quibus* &c.] ita MS. Glaſg. et pleraeque editiones. alii *ut et blandiri et ſuppliciter inſinuare iis* &c. et ita Pearcius nullo fere MSStorum (teſte Gruteroro) ſuffragante.

Ibid. SCIRE *curaſſent*] ita Pearcius, &c. et ita MS. Glaſg. alii *ſciſſe curaſſent*.

Ibid. *ita* PUTARET *atque ita audiſſet*] operarum, credo, factum eſt incuriâ ut in Pearcii editione legatur *putaſſet*.

Ibid. QUIBUS DICERE *Charmadas ſolebat* &c.] locus corruptus. Lambinus dedit *Quibus adjicere*, Pearcius conjicit *Quibus ſubji-*

cere. abſunt iſtae duae voces a MS. Glaſg.

Cap. 22. *earum rerum, quae quaſi in arte traduntur, inſcitia*] vulgo *quae quaſi traduntur in arte inſcitia*, quod forte ferendum fuit, vel quia, ut recte monet Gruterus, *tradere* artis verbum eſt; vel quia non neceſſe eſt ut vox *quaſi* proxima ſit voci cujus cauſa adhibetur. vid. lib. ii. cap. 13. *poſtea vero* QUASI *ex clariſſima rhetoris* OFFICINA.

Ibid. *Quibus ſciam poteroque*] Victorius *de quibus* &c. forte Helleniſmus eſt qualis apud Horat. ſerm. lib. i. ſat. 6. v. 15.

Judice, quo noſti, populo

Ibid. *de qua non ſe omnia quae dici poſſunt, profiteantur eſſe dicturos*] hunc ordinem qui et Lambino placuit dedimus ſuffragantibus tribus Pearcii MSS. vulgo *de qua ſe non* &c.

Cap. xxiv. *a me* PROMSISSE] complures MSS. *promiſiſſe*, quod probat Gronovius. Pearcius legendum cenſet DE *me promiſiſſe.*

Cap. 25. *nam* ET *animi atque ingenii celeres quidam motus eſſe debent, qui et ad excogitandum acuti, et ad explicandum ornandumque ſint uberes, et ad memoriam firmi atque diuturni:* ET *ſi quis eſt* &c.] quomodo vulgo interpungunt *diuturni. Et ſi quis* &c. *et* initium eſt novae periodi, quaſi non reſpiciat prius *et* in *nam et*, ut apud Livium in praefat. *Res eſt praeterea* ET *immenſi operis, ut quae ſupra ſeptingenteſimum annum repetatur, et quae ab ex-*

iguis profecta initiis eo creverit, ut jam magnitudine laboret ſua: ET *legentium pleriſque haud dubito quin primae origines minus praebiturae voluptatis ſint.* ubi ultima conjunctio *et* reſpicit eam quae primo loco eſt. duas nempe adfert Livius cauſas (praeter eas quas antea attulerat) quare dicat ſe neſcire facturuſne ſit operae pretium ſi a primordio urbis res P. R. perſcripſerit: prior eſt, rem eſſe immenſi operis, (quod duabus quoque rebus confirmatur) altera, primas urbis origines minus voluptatis legentium pleriſque praebituras. eſt et apud Celſum in praefatione locus ſimilis, quem editores parum intellexiſſe videntur. edit. Almelov. pag. 15. *Et quidam methodici* &c. ubi quomodo diſtinguunt adeo non reſpiciunt haec verba id quod praeceſſerat, ut prima ſint novae ſectionis, at quam non recte patebit cuivis locum integrum intuenti, eſt autem *Quamvis ne haec quidem ſic praeteriri debent, quaſi nullam controverſiam recipiant. nam* ET *Eraſiſtratus non ex his fieri morbos dixit; quoniam et alii, et idem alias poſt iſta non febricitarent:* ET *quidam methodici ſeculi noſtri ſub auctore Themiſone contendunt* &c.

Ibid. *Quis enim non* VIDET] ita Pear. ex ſuis, et ita MS. Glaſg. vulgo *videat.*

Ibid. *homini novo illam ipſam* &c.] Gronovius, quod in uno MS. obſervavit, *omnino illam ipſam*, ſe pro veriſſimo amplecti dicit, ita-

que edidit Pearcius. ſed praeſtat lectio vulgata. jocum, credo, captabat Gronovius, qui ait *ſe hominem novum ab hoc vetuſto repulſum velle.*

Ibid. *Quis veſtrum aequalem Q. Varium*] ita Manut. Pearc. ex MSS. et MS. Glaſg. vulgo *Quis veſtrum aequalem* MEUM *Q. Varium.*

Cap. xxvi. *etiam* QUI *optime dicunt*] ita invenimus in MS. Glaſg. quomodo et Lambinus. alii *quique.*

Ibid. *exſpectationemque hominum*] MS. Gl. *hominumque exſpectationem.*

Ibid. *aſſenſi ſignificare inter ſeſe, et colloqui coeperunt*] Pearcius ex uno MS. legit *aſſenſum ſignificare, et colloqui inter ſe coeperunt*, quod minus elegans videtur.

Cap. xxix. *ut iis quae* HABEANT] MS. Glaſg. *habent.*

Cap. xxx. *non modo videri mihi, ſed ex ejus ſcriptore et lectore Diphilo ſuſpicari liceret*] ita omnes, quod ſciam, nec quidquam annotatur, videtur tamen deeſſe vox *ne*, et ſane in MS. Gl. vacuum ſpatium inter voces *Diphilo* et *ſuſpicari*, indicio eſt aliquid deeſſe.

Cap. xxxi. *certoſque eſſe locos quibus in judiciis uteremur, in quibus aequitas* QUAERITUR: *alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum* &c.] ſic MS. Glaſg. cum omnibus aliis ut videtur. Pearcius unum

Strebaeum ſequutus *quaereretur*, quia ſequitur *dirigerentur* &c.

Ibid. *cum dignitate et venuſtate: etiam illa* &c.] alii *c. d. et venuſtate. Etiam* &c. quamobrem interpunctionem mutaverim videbis ſupra ad haec verba cap. 25. *nam et animi* &c.

Cap. xxxii. *obſervaſſe atque* ID EGISSE] locus corruptus. Pearcius conjicit *idem egiſſe*, ſed non idem agendo, (id eſt eadem quum ipſi orarent faciendo) artem facerent, artem autem eos feciſſe vult Tullius. Jampridem ſuſpicatus ſum vèl legendum, (quod Lambinum occupaſſe video) *redegiſſe*; ut cap. 41. *nihil eſt enim quod ad artem* REDIGI *poſſit niſi* &c. vel *digeſſiſſe* ſic. ibid. *nulli fuerunt qui illa artificioſe* DIGESTA *generatim componerent*. Caeterum quid hic velit Tullius perſpicuum erit ſi conferas locum Corn. Celſi in praef. edit. Almelov. pag. 9. *Haec ſimiliaque cum quotidie inciderent, diligentes homines notaſſe quae plerumque melius reſponderent*, [dicunt ſci]. ii qui ſe ἐμπειρικοὺς nominant] *deinde aegrotantibus ea praecipere coepiſſe. ſic medicinam ortam—— repertis deinde medicinae remediis homines de rationibus eorum diſſerere coepiſſe: nec poſt rationem, medicinam eſſe inventam; ſed poſt inventam medicinam, rationem eſſe quaeſitam.*

Cap. xxxiii. *cum remiges* SUSTINUERUNT] ita Lamb. et Pearcius. vide hujus nos-

tam, et epiſt. ad Attic. lib. xiii. ep. 1. vulgo *inhibuerunt*.

Cap. xxxiv *In quotidianis autem* COGITATIONIBUS] MSS. omnes *concitationibus*. variae ſunt conjecturae, *cogitationibus*, *exercitationibus*, *commentationibus*, quarum forte ultima praeferenda.

Ibid. *atque* IN *aciem forenſem*] ita Lamb. Pearc. et MS. Glaſ. alii *atque aciem forenſem*.

Cap. xxxv. *domum plenam ornamentorum* ILLAM] ita Victor. Lamb. Gronov. &c. alii *villamque*, quod minus placet. MS. Glaſg. *illam*.

Ibid. *praeſertim ſi* ESSES *familiaris*] ita MS. Glaſg. cum aliis compluribus, editiſque ante Gruterum, credo, omnibus, et quidem praeſtare videtur vulgato *eſſet*.

Ibid. *ſuo quidque* IN *loco collocet?*] ita Lamb. et Pearc. ſuffragantibus quibuſdam ſuis nec aliter MS. Glaſg. in vulgatis deſideratur praepoſitio.

Ibid. *quantum jamdiu nobis non contigit*] Gronov. et Pearc. *contingit*, at quamobrem non video.

Cap. xxxvi AIN' TU *inquit ille*] ita recte Lamb. et Pearc. alii *an tu*.

Cap xxxviii *P. Craſſum illum divitem, et multis aliis in rebus elegantem hominem et ornatum, et praecipue in hoc efferendum*] ita veteres quidam editi, quibus conſentiunt non-

nulli Pearcii MSS. neque aliter MS. Glaſg. niſi quod habeat *ferendum*. vulgo *P. Cr. illum div. cum multis aliis rebus elegantem hominem et ornatum, praecipue in hoc ferendum* &c.

9 Ibid. *quod, cum* P. SCAEVOLAE *frater eſſet,*] ita MS. Glaſg. et plerique ſcripti. alii *P. Scaevola.*

Ibid. *ſolitus ei*] MS. Glaſg. *ſolitus* EST *ei* quomodo Victorius.

10 Cap. xxxviii. *Teſtamentorum ruptorum* AUTORATORUM] ita Lamb. Pearc. et MS. Glaſg. alii delent duas ultimas voces.

11 Ibid. *teſtamento exhaeres filius*] haec verba abeſſe debere cenſet Lambinus.

13 Cap. xxxix. *antequam in ſuam tutelam* VENISSET] ita Lamb. Man. Pearc. ex MSS. et MS. Glaſg. alii *veniret.*

15 Cap. xl. UT, *paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem* &c.——ET *ex utraque filius natus eſſet* &c.] recte monet Pearcius conjunctionem *cum* in conſtructione praecedere debere nominativum caſum *paterfamilias*, ſed aliud hic notandum, quod miror nemini in mentem veniſſe, nam, ſi quid video, delendum iſtud, *et* quod facile, credo, videbis ſi locus integer apponatur, *Quid quod patrum memoria uſu venit? ut* [*cum paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, uxorem praegnantem in provincia reliquiſſet, Romaeque alteram duxiſſet, neque nuncium priori*

remiſiſſet, mortuuſque eſſet inteſtato,] *ex utraque filius natus eſſet? mediocriſne res* &c. Quod ſi quis malit *et* in *ut* mutare, non repugnabo, fieri enim poteſt ut haec vox a Tullio utroque loco poſita fuerit, quoniam tam multa intervenirent. ſic Terent. Phorm. Act. i. ſcen. 3.

Adeon' rem rediiſſe ut *qui mihi conſultum* &c.
——*patrem* ut *extimeſcam.*

Cap. xliii. *plurima eſt* et *in omni jure civili,*] ita omnes praeter Pearcium, qui auctoritate quorundam MSS. delet praepoſitionem ET. 7

Cap. xlv. *qui cum ingenio ſibi* AUCTORE *dignitatem reperiſſent*] Pearcius, fortaſſe, inquit, delenda eſt vox *auctore*; ſed forte ideo *ingenio auctore* dixit Tullius, quia homines honoribus, opibus, dignitate *aucti* dicantur, vel potius quia ab ingenio jus in dignitatem, illi de quibus loquitur comparaverant: apud juriſconſultos enim *auctor* eſt unde quis jus in aliquam rem comparat. 8

Cap. xlix. ALIQUAM *ſcientiam*] Lamb. *illam* quod quidem probo, ſed omnium codd. MSS. auctoritatem temnere religio fuit. 9

Cap. li. *ineptum* ET *Graeculum*] ita Pearc. alii *aut* &c. vid. lib. ii. cap. 4. 9

Cap. liii. QUOD *ſi tu*] ita Pearc. ex MSS. et multo praeſtat vulgato *quid ſi tu*. MS. Glaſg. per contractionem *qd ſi* &c. 9

Ibid. *indotatam eſſe et incomptam videres*]

alii *indotatam esse* ATQUE INCOMITATAM *et incomptam &c.* sed assentior Pearcio auctoritate MS. Norf. delenti eas voces *atque incomitatam.*

104 Cap. lvii. *non* EST *difficile oratori* &c.] ita Pearc. ex MSS. et MS. Glasg. vulgo *esse.*

Ibid. *ipsas sua vetustate* &c.] MS. Glasg. et quidam Pearcii *ipsa sua* &c. sed non probo.

109 Cap. lix. *quoties* PRAESCRIBITUR] ita Man. et Lamb. alii *perscribitur.*

Ibid. *cum ipsi sint* IMPERITISSIMI] ita Lamb. flagitante sensu, et probat Pearcius. alii *peritissimi.*

110 Ibid. *varia genera dicendi,* QUOD *haud sciam* &c.] ita Lamb. alii *et quod* &c.

113 Cap. lxi. *Et pleraque tamen magna sunt*] Lamb. Grut. Pearc. &c. haec verba uncis includere, unde sententia nascitur Ciceronis menti alieniſſima, scil. in omnibus oratoribus pleraque magna esse. sensus est, *si omnia in oratore summa non sunt, et* SI *pleraque tamen magna sunt, necesse est* &c.

114 Ibid. *quamvis ea* SINT *ampla*] ita Lamb. Pearc. ex MSS. et MS. Glasg. alii *sunt.*

Ibid. *neque* ID *consistens in loco*] ita Manutius et Lambinus. alii *neque* IS &c. quod ferri non potest.

AD

LIBRUM SECUNDUM.

Pag.

Cap. i. *Qui, quamquam* NON *ita* &c.] iſtud *non* ejecit Gruterus, quoniam in uno tantum Chartaceo Memmii MS. invenerat. Pearcius vero, quamquam in omnibus ſuis deſideretur iſta particula, tamen recte reduxit. in MS. Glaſg. *non* ſaepe per contractionem ſcribitur hoc modo ñ ut infra cap. 7. *cum plus uno verum eſſe* ñ *poſſit.* et in hoc loco per contractionem ſcribitur *qmqm. n ita* &c. ubi deſideratur tantum apex ſupra *n*. 117

Ibid. CUM ESSEMUS EJUSMODI *quod vel pueri* &c.] variae de hoc loco ſunt doctorum ſententiae. Lambinus totum iſtud *cum eſſemus ejuſmodi* delendum cenſet, *regie at egregie* ait Gruterus: Gulielmius felici ſane conjectura legendum putat, *cum eſſemus ejus domi.* Pearcius vulgatum defendit, et *ejuſmodi quod* idem valere quod *ejuſmodi ut* contendit. 118

Ibid. *probabiliorem* HOC *populo*] Pearcius conjecit *huic* &c. bene ſane: ſed non recte dicit vocem *hoc* adverbialiter poſitum comparativis ſemper praeponi, ut apud Ciceronem *hoc facilius, hoc magis,* &c. aliter Hor. ſerm. l. i. 3. 93. 119

——minus hoc jucundus amicus
Sit mihi—— Et 9. 7.
——Hic ego pluris
Hoc inquam mihi eris. &c.

111 Cap. ii. *nullius memoria* JAM ME REFELLENTE] ita Pearc. ex ſuis, et ita MS. Glaſg. alii *jam refellente.*

125 Cap. iv. *is ineptus dicitur*] ita Pearc. ex MSS. et MS. Glaſg. alii *is ineptus* ESSE *dicitur.*

126 Cap. v. *aut* INOPPORTUNUM *tempus*] ita Lamb. Pearc. ex ſuis, et MS. Glaſg. alii *importunum.*

127 Cap. vi. *ut quemadmodum——geſtiunt ac volitare cupiunt*] Lamb. delet *ut*, quod ſi non fiat legendum (quod monuit Pearcius) *geſtiant*, et *cupiant.*

129 Ibid. *quam ipſe: quo* &c.] varia de hoc loco opinio eſt. plerique *quam ipſe de ſe: quo* &c. Lambinus nullo (ut videtur) MS. auctore, *quam ipſe de ſe* INTELLIGI VELLET: *quo* &c. Pearcius quatuor ex ſuis ſequutus *quam ipſe: de quo* &c. MS. Glaſg. *quam ille de ſe quo* &c. fortè *quam ille ipſe: quo* &c.

131 Cap. viii. *quod nulla mihi oſtentatione videris eſſe* USURUS] fortè *uſus.*

Ibid. *non glorioſe, magiſque, ut tu putas, a veritate, quam a neſcio qua dignitate*] ita Victor. Aſcenſ. Pearc. &c. alii et plerique,

credo, MSS. *non glorioſe magis, ut tu putas, a veritate* &c. neutrum placet. cogitabam vel mutato ordine legendum eſſe, *non glorioſe magis, ut tu putas, quam a veritate ac neſcio qua dignitate*, vel *non glorioſe magis, ut tu putas, a* VANITATE, *quam a neſcio qua dignitate. Vanitas* hoc ſenſu frequens eſt apud Tullium Tuſc. Quaeſt. iii. 2. *cedat veritas* VANITATI De Nat. Deor. ii. 56. *nulla in coelo nec fortuna, nec erratio, nec* VANITAS *ineſt; contraque omnis ordo, veritas, ratio, conſtantia.*

Cap. ix. *tamen hoc certius nihil eſſe poteſt, quam quod* &c.] eodem modo loquutus eſt Tullius in Verr. lib. iv. c. 35. *Quid hoc tota Sicilia eſt clarius, quam omnes Segeſtanas matronas et virgines conveniſſe* &c.

Cap. xii. *efferebatque in album*] ita MSS. Lamb. conjecit *referebatque*.

Cap. xv. *ne quid* VERI] ita Lamb. Pearc. &c. recte. alii *ne quid* VERE.

Ibid. DE *cujuſque vita* &c.] Pearc. cum Lambino cenſet delendum eſſe iſtud *de*.

Ibid. *verborum autem ratio, et genus orationis fuſum atque tractum———perſequendum* EST] ita omnes tam editi quam ſcripti, ſed mendoſe opinor, *perſequendum* enim non eſt nominativi ſed accuſativi caſus, et delendum TO EST. operae pretium erit locum integrum inſpicere. *Rerum ratio*, inquit, *or-*

dinem temporum desiderat &c.——*verborum autem ratio, et genus orationis fusum atque tractum* [scil. desiderat] *et cum lenitate quadam aequabili profluens, sine hac judiciali asperitate* &c.——*persequendum.* certe elegantior multo haec lectio videtur.

146 Ibid. *etiam* LAUDATIONES] ita Lamb. Pearc. et MS. Glasg. vulgo *laudationis*

Ibid. *quae temporibus et personis* NOTAE SUNT] Lambinus, invitis MSS. legit *notatae sunt* quod recte defendit Pearcius.

148 Cap. xvi. *tradi non necesse* ESSE] sic quaedam vett. edd. et Pearc. ex suis MSS. nec aliter MS. Glasg. vulgo EST.

149 Cap. xvii. *Quid* ETIAM, SI *non didicisset*] ita Lamb. Pearc. et MS. Glas. vulgo *quid etiamsi* &c.

150 Ibid. *non sane quemadmodum in Clypeo idem ille artifex*] vitium subesse vidit Pearcius, et hoc modo locum emendandum censet, *non sane quemadmodum in Clypeo,* UT *idem* &c. sed non *in Clypeo* minora opera erant, imo ipse Clypeus cum pelli et hydra inter minora opera, quamobrem malim, *non sane, quemadmodum, ut in Clypeo idem ille artifex, minora illa opera facere discat laborabit.*

152 Cap. xviii. *quod non te ut Annibalem*] Pearc. ex uno MS. *quod non te ut* ILLE *Annibalem*; sed haud scio an ferenda sit lectio omnium fere codd. scriptorum et impressa-

rum, auctoritate comprobata. *non conantur docere* TE UT ANNIBALEM, id est, qui tamquam Annibal es, qui tanto magis Graecis rhetorices doctoribus eloquentiae gloria antecellis, quanto rei militaris scientia Phormioni isti Annibal. si ab ipso Cicerone vox *ille* fuisset profecta, vix credibile est Librarios eam omissuros fuisse, Quum iis in proclivi erat, quo sententia planior fieret, pronomen istud Ciceroni obtrusisse.

Cap. xix. *In causae controversiam et in* QUAESTIONIS] conjecit Pearcius *quaestionem*.

Ibid. *De altera parte* DICENDI] Lambin. delevit illud *dicendi*, pro quo (inquit Pearcius) credibile est Ciceronem scripsisse *divisionis*, hanc enim vocem ait paulo supra in loco alieno inveniri in omnibus MSS. in quibus legitur, rem positam *in infinita* DIVISIONIS *dubitatione*.

Ibid. *neminem posse dicere*] ita Pearc. ex suis, nec aliter MS. Glasg. alii, *neminem posse* APTE *dicere*.

Cap. xx. *cum omnia* SUMME *fecerit*] ita Pearc. ex MSS. alii *summa*.

Cap. xxi. *nam facilius, sicut in vitibus* &c.] delenda distinctionis nota post *facilius*, ordo est *nam sicut facilius in vitibus* &c.

Ibid. *succus esse diuturnus*] ita Lambin.

Pearc. ex MSS. et MS. Glaſg. alii *eſſe ſuccus diuturnus*

159 Cap. xxii. *ſi vero etiam* VITIOSE.] haec videtur lectio omnium MSS. et ita Vict. Grut. Pearc. &c. ſed rectius Lambinus *vitioſi*.

160 Ibid. *cujus e ludo*] ita MSS. et edd. Pearcius conjecit *qui ejus e ludo*.

Cap. xxiii. *voluntate autem ſimiles ſunt et inter ſeſe* ET *magiſtri*] ita Gronov. Pearcius ex MSS. et vett. edd. et ita MS. Glaſg. alii *et inter ſeſe magiſtri*, ſine TO ET.

Ibid. *tamen ſunt omnes in eodem* VIRTUTIS *imitandae genere verſati*] ita reſtituit Pearcius ex MSS. alii *veritatis*.

163 Cap. xxiv. *In quo eſt illa quidem magna offenſio, vel negligentiae ſuſceptis rebus, vel perfidiae receptis: ſed etiam illa major opinione, quod nemo poteſt de ea re quam non novit, niſi turpiſſime dicere: ita dum inertiae* &c.] Hunc locum ſic explicat Pearcius 'Qui cauſas dicunt incognitas peccant et offendunt vel 'negligentia ſi cauſas ſolum ſuſcipiant, vel 'perfidia, ſi eas data clientibus fide, recipiunt.' in quo virum clariſſimum (ut et Lambinum) fefellit elegantiſſimus uſus iſtius particulae *vel*, noſtro perquam familiaris, cujus ea vis eſt ut Antonius dicat, *eos qui cauſas dicunt incognitas,* TUM *negligentia peccare* TUM *perfidia: negligentia, quoniam*

rem ſuſceperunt, perfidia, quoniam receperunt. Quae ſequuntur verba, *ſed etiam illa major opinione*, non rectius explicare videtur ‘ ſed haec non eſt ſola eorum culpa, inquit, ‘ in cauſis incognitis dicendis ineſt illa of- ‘ fenſio, quae major eſt quam iſti oratores o- ‘ pinantur.’ atqui hanc vituperationem (*turpiter dicendi* ſcil. ſive *tarditatis*) iſti oratores vel maximam putabant, majorem certe vituperatione inertiae, et magis fugiebant, quamobrem hoc modo explicare mallem, *in cauſis incognitis dicendis ineſt offenſio tum negligentiae tum perfidiae, magna quidem ea; ſed etiam ineſt offenſio tarditatis, quae vituperatio* [non revera ſed] *opinione* [vulgi ſcil. et iſtorum oratorum] *major eſt*: ita dum inertiae [id eſt *negligentiae* et *perfidiae*, nam qui in tali re negligens eſt, etiam perfidus jure habetur.] *vituperationem quae* [revera] *major eſt contemnunt, aſſequuntur etiam illam, quam magis ipſi fugiunt tarditatis.* ſi adſpexeris quae hîc dixerit doctiſſimus Lambinus, non mirabere me haec pluribus verbis proſecutum eſſe. vide etiam Verburgium qui nihilo felicius aggreſſus eſt.

Cap. XXV. *majeſtatem* MINUTAM *negabam*] ita Pearcius ex quibuſdam ſuis MSS. et ita MS. Glaſg. alii *imminutam*.

Ibid. LUCIDE *breviter*QUE UTERQUE *definiat*] Lamb. *dilucide*: Gruterus vocem

uterque ejecit, ob κακοφωνίαν, credo; Pearcius vero eam repoſuit: MS. Glaſg. *breviter uterque definiat*, ſine τὸ *lucide*.

167 Cap. XXVI. IDQUE *aut nunquam dijudicari poterit* &c.] ita Pearcius ex MSS. et MS. Glaſg. alii *itaque*.

Ibid. *ambiguorum autem* CUM PLURA *genera ſunt* &c.] ita recte Lamb. Manut. et Pearc. ex MSS. alii *complura*.

169 Cap. XXVII. *ſed in re* POSITAE] MS. Glaſg. *poſita*.

Ibid. *ſed ad oratorem* A CAUSA *atque a reis deferuntur*] Pearcius legendum cenſet *cum cauſa* 'quoniam, ait, is peccat qui dicit 'argumenta ἄτεχνα *duci a cauſa*.' at vero non DUCI *a cauſa*, [ſive ex cauſa] ab oratore hîc dicuntur ea argumenta, ſed a cauſa atque a reis ad oratorem deferri. ea a cauſa *accipit* orator, non ex cauſa *trahit ipſe*. quomodo Quinctil. lib. v. c. 1. (quem locum huc adducit Pearcius) *alias eſſe probationes quas extra dicendi rationem* ACCIPERET *orator* [ſcil. a cauſa et a reo] *alias quas ex cauſa* TRAHERET *ipſe*. unde non neceſſaria videtur cl. viri conjectura, quum eodem redeat lectio vulgata.

170 Ibid. *quaeſtiones* OPORTEAT] ita ex MSS. Pearcius et MS. Glaſg. alii *oportet*.

178 Cap. XXXI. *ſed tamen* CRIMINUM &c. Lamb. ex conjectura, *hominum*.

Cap. xxxii. *et ea tamen ipſa* ORATIONE &c.] ita ex MS. Pearcius, alii *oratio*, rectius, credo. eleganter *ea ipſa oratio*, id eſt, *oratio de ea ipſa re, dignitate hominis ſcil. aut indignitate.*

Ibid. *ut* EAS OMNES] ita cum Lambino Pearc. ex MSS. et ita MS. Glaſg. vulgo *omnes eas.*

Ibid. *a M'. Curio cauſam didiciſſe L. Craſſum*] Lamb. legendum cenſet *a M'. Curii* NOMINE *cauſam* DUXISSE *L. Craſſum.*

Ibid. *et* EA RE] ingenioſa, ſed vix neceſſaria videtur Pearcii conjectura *ex reo. ea re*, id eſt, quia a Curio didicerat.

Ibid. *Coponii* AUT *Curii*] ita poſt Lambinum Pearc. ex quibuſdam ſuis, et MS. Glaſg. vulgo *ac.*

Cap. xxxiii. *debilitati a jure cognoſcendo*] Pearc. conjicit, *debilitati* METU *a jure cognoſcendo.*

Ibid. *vel* ACUTE *deſcribere, vel ornate explicare*] ſic vett. edd. Pearc. ex MSS. nec aliter MS. Glaſg. vulgo *apte*, quod quam non apte huic loco conveniat, facile credo lector videbit. *apte haerere, apte jungere* et ſimilia recte dixeris, non item *apte deſcribere, apte diſtribuere* &c.

Ibid. *tibi mecum in eodem eſt piſtrino, Craſſe, vivendum*] recte *vivendum*, quod hanc habet vim ut Antonius dicat, *omnem vitam*

in piſtrino degendum, nec ante mortem exeundum. Sic fere Horat. Epiſt. i. xi. 11.

Sed neque qui Capua Romam petit imbre lutoque
Aſperſus volet in caupona VIVERE.——

Id admoneo, quia Pearcius cenſet ad verba *in piſtrino* magis aptatum eſſe *molendum* quam *vivendum*.

83 Cap. XXXIV. *ubi* RUM *locum* &c.] amicus Pearcii legendum cenſet *enim*, quaſi non millies ea particula deſit, quum aeque atque huic loco conveniret. Quanta ad ineptas conjecturas feneſtra patefacta erit, ſi ſic emendare liceat?

84 Cap. XXXV. *Diligentia, inquam,* QUAE &c.] ita Lamb. et Pearcius cum quibuſdam ſuis MSS. a vulgatis abeſt *quae*.

Ibid. *ut penitus inſinuet in cauſam* &c.] ita Pearcius ex ſuis, itaque MS. Glaſg. alii, *ut penitus ſe inſinuet* &c.

Ibid. *perpaullulum loci* RELIQUUM EST *arti*] MS. Glaſg. *relictum eſt*.

85 Cap. XXXVI. *omnis argumenti via*] MS. Glaſg. *omnis argumentatio*.

88 Cap. XXXVIII. *videſne Diogenem* EUM *fuiſſe*] ita Lamb. Pearc. cum quibuſdam ſuis, et MS. Glaſg. ab aliis abeſt *eum*.

Ibid. *omne quod eloquimur,* FIT *ut* &c.] MSS. plerique *ſic*. Pearc. dedit cum vett. edd. *fit*, idemque legendum conjecit, *omne*.

quod eloquimur, ELOQUIMUR *ſic* &c. non infeliciter, quamquam loco vocis penultimae malim *loquimur*.

Ibid. HABITARUNT *in hac* &c.] MS. Glaſg. *laboraverunt* &c. 19

Cap. xl. *eſt ejuſdem et eripere et contra Rempublicam largiri pecunias*] vulgo *eſt ejuſdem et eripere contra Rempublicam et largiri pecunias*. ſed Pearcius ex ſuis MSS. et MS. Glaſg. quomodo edidimus, niſi quod in editione Pearciana ſit *elargiri*. 19

Cap. xli. *ſic has ego* ARGUMENTORUM NOVI NOTAS, QUAE ILLA MIHI *quaerenti demonſtrant ubi ſint*.] ſic vett. edd. et MS. Glaſg. Pearcius, vero, voces *illa mihi* ab omnibus MSS. abeſſe ait, et poſtulare ſimilitudinem ut Antonius hic non de ſua tantum cognitione dicat, ſed de ſe alios docente, unde legendum cenſet, *argumentorum quaſi notavi notas quae quaerenti* &c. ſed forte ferenda lectio vulgata (quamquam velim pro *novi* inveniſſem *cognovi*); Antonius enim qui docentis ſpeciem praebere noluit, ac tantum uſus ſui quaſi quaedam monita tradidit, quum dicit, *ſic has ego* &c. ultima tantum verba reſpicit, ſcil. *quibus cognitis ille ſibi ipſe foderet* &c. accedit quod Cicero alibi nimiam iſtam, quae deſideratur, diligentiam non ſectatur. vid. infra cap. 44. *atque illud optandum eſt* ORATORI, *ut aliquam per-*

motionem afferant Judices——ſin id non erit ——ſicut medico diligenti——natura corporis cognoſcenda eſt: SIC EQUIDEM CUM AGGREDIOR &c. non dicit, ſic *Orator cum aggreditur.* et lib. iii. c. 9. *cum ille is ſit Orator, ut nihil eo poſſit eſſe praeſtantius; ego autem, quamquam memet mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar.*

95 Cap. xlii. *Haec ut et properans*] MS. Glaſg. 6 *Haec et ut properans*, forte rectius.

97 Cap. xliii *lenitas vocis, vultus pudoris ſignificatio, verborum comitas* &c.] ſic interpunxit Pearcius. alii, *lenitas vocis, vultus, pudoris ſignificatio* &c.

99 Ibid. *ut boni viri eſſe* VIDEANTUR] non ſpernenda videtur Manutii conjectura, *videamur* (non enim de reis, ſed de oratoribus, loqui videtur Antonius): quae lectio ſi recipiatur, quae praecedunt verba, *tantum autem efficitur* &c. non includenda ſunt.

Cap. xliv. *aut metuant, aut* SPERENT] ita Lamb. aliique, et Pearcius cum quibuſdam ſuis MSS. nec aliter MS. Glaſg. vulgo *ſpernant.*

Ibid. *aut ad eos motus* DEDUCANTUR] ita C. Stephanus, Pearc. ex ſuis, et MS. Glaſg. alii *abducantur* aut *adducantur.*

100 Cap. xlv. CUM *a me divinitus* &c.] ita duo vett. edd. Pearcius cum ſuis, necnon MS. Glaſg. vulgo *quae* &c.

Ibid. *ut iraſcatur* RI *cui*] ita Lambin. Pearcl et MS. Glaſg. alii *ut iraſcatur ei*, priorem lectionem dedimus, quoniam ſequitur, *neque ut oderit* EUM *quem* &c.

Ibid. *ardent* ACCENSERIT] ſic Gronov. Peare. et MS. Glaſg. alii, *acceſſerit*.

Cap. xlvi. *numquam* PLUM *aſpectum dicebat*] Lamb. ex conjectura *illud*.

Cap. xlviii. *ſic et eorum dolorem* &c. MS. Glaſg. *ſic* EXERCITUUM *dolorem* &c.

Ibid. *renovabam atque revocabam*] Pearcius omiſit duas poſtremas voces, quas in nullis MSS. invenit ali, ſed nos invenimus in MS. Glaſg. et cum Lambinus dicat abeſſe eas voces ab uno MS. verſimile eſt eas in caeteris quibus uſus eſt exciſſe.

Cap. xlix. *non potuiſſem*] Lamb. et R. Stephanus *non poſſem*.

Cap. l. *quam tibi primum munivi ad te audiendum viam?*] delenda videtur ſita interrogationis nota, quae tamen reperitur in editionibus Victorii, Gruteri, Pearcii &c.

Cap. lii. *aequabilitatem juris*] ita cum Lamb. Pearcius conſentientibus quibuſdam ſnis, ita-que MS. Glaſg. alii, *aequabilitatem* COMMUNIS *juris*.

Ibid. *non eſſe* TANTA *ulla merita*] ita Pearcius ex conjectura Lambini, et auctoritate MS. Norf. vulgo *tanti*.

Ibid. *et illa excellent* OVIDIORE *forta-*

ea] vide supra in not. ad hujus libri cap. 24. quomodo interpretatus sim verba, *sed etiam illa major opinione*, quibus fuit cum timide suspicarer hujusmodi quid Tullium voluisse, *In causis incognitis dicendis inest etiam illa offensio* [scil. tarditatis] TANTA QUANTAM NULLAM IN EA RE INESSE OPINANTUR. Quamquam enim nunquam diceret tarditatis offensionem majorem esse quam isti oratores opinantur; recte tamen dici potuit oratores istos non cogitare se tarditatis vituperationem (quam maximam putant) causas incognitas dicendo assequi. sed utcunque hoc sit, ea quam supra dedi interpretatio sola vera est: et eodem plane modo, quo in hoc loco, vox *opinione*, sine alia voce adjecta, usurpatur pro eo quod est *opinione vulgi*, sive, *ut homines vulgo opinantur*.

14 Cap. liii. *animi aliquid* INFLANDUM *est illi lenitati*] ita Pearcius ex conjectura Gulielmii. plerique MSS. *infuendum*. Gruterus cum aliis, *inflammandum*. Lambinus dedit, *infundendum*.

15 Ibid. *et principia tarda* SUNT] Pearcius delendum censet istud *sunt*.

16 Ibid. *contrariis commotionibus* INFERENDA *sunt*.] ita omnes, credo, tam scripti quam editi, praeter quosdam Pearcii, ubi *efferenda* legitur, quomodo Calepinus, qui

in Lexico (ut monuit Pearcius) *efferre* sit idem significare quod *vincere, superare*. Johannes Walker legendum censet *infirmanda*.

Cap. liv. *testis esse potes* AUT *nullam esse artem falsi, aut si qua est* &c.] delendum prius *aut*, vel certe alio loco ponendum videtur; *aut mihi etiam testis esse potes* &c.

Ibid. *illud* FACETE *dictum*] ita cum Lambino Pearcius ex quibusdam suis, ita-que MS. Glasg. elegantius multo quam, quomodo alii, *facetum* &c. 21

Ibid. *et illo* QUOD——*et hoc* QUOD &c.] ita Lamb. aliique et Pearcius ex MSS. vulgo, *et illo* QUI——*et hoc* QUI &c. 21

Ibid. *in quo* IPSE *servabat suam*] ita recte Pearcius ex suis, vulgo, *ipse*.

Cap. lv. *sed ut in* SCAEVOLA] ita recte Lamb. et Pearcius ex quibusdam suis. alii *Scaevolam*.

Ibid. *minime, inquit, modo enim existi de Balneis*.] alii, *minime mirum, inquit* &c. sed Pearcius auctoritate duorum MSS. recte delevit istud *mirum*. 21

Ibid. *sed non minus jucunda illa perpetua*] ita Pearcius ex MSS. alii *sed non minus illa jucunda perpetua*.

Ibid. *in eadem causa funere efferretur*] ita Lamb. et Pearc. ex MSS. alii, *in eadem causa* CUM *funere* &c. 22

221 Cap. lvi. *ex una* CONCIONE] sic Lamb. Vict. Man. Grut. &c. et plerique MSS. Pearcius ex quibusdam suis *contentione*.

Ibid. *posse tradi. Illud quidem* &c.] ita Lamb. et MS. Joan. alii, *posse tradi:* ET *illud quidem*. Pearcius conjecit AT pro ET legi oportere,

222 Ibid. *nam esse* QUEMVIS *facetum* &c.——*sed cum omnium* SIT *venustissimus* &c.] ita Pearcius ex quibusdam suis. alii, *nam esse* QUAMVIS *facetum* &c.——*sed cum omnium* SIS &c. MS. Glasg. *quemvis*, quod tamen vix praetulerim vulgato *quamvis*.

223 Cap. lvii. *urbanitatis esse* FATEATUR?] ita C. Stephanus et Pearcius ex suis MSS. alii *fateamur?*

Ibid. *Quis enim haec non vel facile, vel certe aliquo modo* &c] ita recte Pearcius ex duobus suis, et ita MS. Glasg. alii, *quis enim haec vel non facile* &c.

225 Cap. lviii. *locus autem et* REGIO QUASI *ridiculi*] alio ordine legendum censet Pearcius, *quasi regio* &c. nusquam enim *quasi* voci ad quam respicit postpositam observasse se ait. Virgilius tamen Aeneid. 2. v. 355.

——————*inde lupi* CEU
Raptores &c.——————

et apud nostrum vox *pene* subjici ur voci quam respicit, lib. iii. cap. 55. *Sol ille*

praecipitans me quoque hanc praecipitem RE-NE evolvere coëgit.

Ibid. *facinoreſos* ENIM] ita Lambinus 226
Pearc. cum quibuſdam ſuis, et MS. Glaſg. ab aliis abeſt vox *enim*: et quidem non ne-ceſſaria videtur.

Cap. lix. *falſa, attamen a teipſo ficta, tota,* 227
NARRATIO] Gruterus *oratio*, ſed recte Pearcius ex MSS. et vett. edd. reposuit *narratio*, quomodo MS. Glaſg. Caeterum alium ordinem Lambinus dedit, *falſa tota, attamen a teipſo ficta narratio*, et recte. Caeſar enim cum totam Craſſi narrationem *falſam* eſſe dicit, tum praecipue clauſulam quam addidit de Memmii lacerto. In MS. Glaſg. vox *tota* in utroque loco reperitur.

Cap. lx. *ſic in hoc ſcurrili oratori dicaci-* 229
tas &c.] foedus huc irrepſit error typographicus ex editione Pearcii qua uſi ſunt typographi. Lege, *ſic in hoc, ſcurrilis oratori dicacitas* &c.

Ibid. *ſcurrile ridiculum*] ita ex quibuſ- 230
dam ſuis Pearcius. alii *ſcurrile judicium*.

Cap. lxi. *velut in iiſdem verbis*] Lambi- 231
nus ejecit *in*, cui aſſentiuntur quidam MSS. Pearcii, ut et MS. Glaſg.

Ibid. *num claudicat?*] MS. Glaſg. *non* 231
claudicat.

Ibid. *video me a te circumveniri*] Lamb. et Pearcius, refragantibus omnibus MSS.

video me a te NON CONVENIRI SED *circumveniri.*

Cap. lxii. *aliter enim*] ita recte Man. et Pearc. alii, *alterum enim.*

Ibid. *ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, et idem signa sacra noctu frangere putaretur, gregalesque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret*] Primum Manutius pro *ut in illum Titium*, legit *ut illud in Titium.* Deinde, CUM in *campum non* VENISSET (pro quo in vulgatis extat CUM *in campum non* VENISSE) Pearcius dedit, auctoritatem Ascensianae editionis et quorundam suorum MSS. sequutus: et quidem probo. sed pergit vir cl. et pro QUI *cum studiose* &c. reponendum censet QUEM *cum* &c. minus recte, credo: nam quod ait pronomen QUI nihil habere quicum cohaereat, ejus rei facilis est defensio, quum apud optimos quosque scriptores frequentissima sit hujusmodi loquutio. sic Sallust. Jug. cap. 20. *qui* [sc. legati] *tametsi contumeliosa dicta retulerant, tamen decrevit* [Adherbal scil.] *pati omnia* &c. eodem plane modo hic Tullius dicit *qui cum luderet Vespa excusavit* &c. at ideo legendum QUEM, ait Pearcius, quia, ut vulgo legitur, verbum *excusavit* nullum habet casum accusativum. sed quale, quaeso, hoc erit? *Vespa*

praecipitans me quoque hanc praecipitem RE-
NE *evolvere coëgit.*

Ibid. *facinorosos* ENIM] ita Lambinus 226
Pearc. cum quibusdam suis, et MS. Glasg.
ab aliis abest vox *enim*: et quidem non ne-
cessaria videtur.

Cap. lix. *falsa, attamen a teipso ficta, tota* 227
NARRATIO] Gruterus *oratio*, sed recte
Pearcius ex MSS. et vett. edd. reposuit
narratio, quomodo MS. Glasg. Caeterum
alium ordinem Lambinus dedit, *falsa tota,*
attamen a teipso ficta narratio, et recte. Cae-
sar enim cum totam Crassi narrationem *fal-*
sam esse dicit, tum praecipue clausulam
quam addidit de Memmii lacerto. In MS.
Glasg. vox *tota* in utroque loco reperitur.

Cap. lx. *sic in hoc scurrili oratori sicci-* 229
tas &c.] foedus huc irrepsit error typogra-
phicus ex editione Pearcii qua usi sunt ty-
pographi. lege, *sic in hoc scurrilis oratori*
dicacitas &c.

Ibid. *scurrile ridiculum*] ita ex quibus- 230
dam suis Pearcius. alii *scurrile iudicium*.

Cap. lxi. *velut in isdem verbis*] Lambi- 231
nus ejecit *in*, cui assentiuntur quidam MSS.
Pearcii, ut et MS. Glasg.

Ibid. *num claudicat?*] MS. Glasg. *non* 232
claudicat.

Ibid. *video me a te circumvenirj* Lamb.
et Pearcius, refragantibus omnibus MSS.

video me a te non convenire sed circumveniri.

Cap. 1. *Alter enim*] ita recte Man. et Pearc. alii, *alterum enim.*

Tolli. ut in illum Titium, qui cum studiose pila luderet, et idem signa sacro nostu frangere putaretur, pregaleque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespa Terentius, quod eum brachium fregisse diceret.] Plinius Mantuius pro *ut in illum Titium*, legit *ut illum in Titium*. Deinde CUM in *campum non venisset* (pro quo in vulgatis extat QUOD *in campum non* VENISSET) Pearcius dedit, auctoritatem Aschamiane editionis et quorundam suorum MSS. sequutus: et quidem probo. Sed pergit vir cl. et pro QUI cum *studiose* &c. reponendum censet QUEM *cum* &c. minus recte, credo: nam quod sit pronomen QUI nihil habere quicum cohaereat, ejus rei facilis est defensio, quum apud optimos quosque scriptores frequentissimum sit hujusmodi loquutio. sic Sallust. Jug. cap. 20. qui [sc. legati] *tametsi contumeliosa alia retulerat, tamen decrevit.* [Adhaerbal scil.] *pati omnia* &c. eodem plane modo hic Tullius dicit *qui cum luderet Vespa excusavit* &c. at ideo legendum QUEM, ait Pearcius, quia, ut vulgo legitur, verbum *excusavit* nullum habet, cui accommodativum. sed quale, quaeso, hoc erit? *Vespa*

excusavit Titium, quod diceret eum fregisse brachium. non crediderim ita Tullium loquutum esse. potius igitur alia via accusativum quaerere insisterem, et quidem, levi admodum mutatione, pro *diceret* legerem *diceretur*, cujus vocis ultima syllaba in MSS. compendiose plerumque scribitur. *Vespa excusavit quod eum brachium fregisse, diceretur*, id est, Vespa excusavit *hanc rem*, quod diceretur eum fregisse brachium. *Excuso frigus*, aut *morbum*, (si morbus aut frigus in causa fuerit) non minus latine dicitur quam, *excuso Titium*, idque notius est quam ut confirmatione egeat. caeterum alioqui mendosum esse hunc locum suspicor; non enim placet istud *eum*, in *eum brachium fregisse*. Quanto aptiorem locum obtinebit post vocem *gregalesque*, ubi MSS. et edd. fere omnes exhibent *eum*, omisso τὸ *cum?* Quamobrem, ut ad pauca redeam, hunc locum multimodis a Librariis depravatum, sic refingendum censeo, *ut illud in Titium, qui cum studiose pila luderet, et idem signa sacra noctu fravgere putaretur, gregalesque eum, eum in campum non veniisset, requirerent, excusavit Vaspa Terentius quod brachium fregisse diceretur.*

Cap. lxiv. *cum ille* A SE *pecuniam profectam diceret testis.*] MS. Glasg. *ad se.*

237 Ibid. *Tu vero, inquisti*, &c.] vox media abest a MS. Glasg.

Ibid. *certe* NEGARAM *te molestum futurum*] ita ex uno MS. Pearcius. alii *negaras*.

238 Cap. lxv. L. *Aelius Lamia*] ita legendum monuit Ursinus, et favent duo MSS. Pearcii qui sic edidit. alii *L. Helvius Lamia*.

Ibid. *ut in gravibus sententiis, sic in* FACETIIS] sic MSS. et edd. credo, omnes; sed praestat, quod in MS. Glasg. deprehendi, *facetiis*.

Ibid. *ut* SERVIUS *ille Galba*] ita Pearc. ex suis et MS. Glasg. alii, *Sergius*. vide supra lib i. cap. 10.

239 Ibid. CORTEM *in palatio*] MS. Glasg. *cohortem* &c.

Cap. lxvi. *ea quae videantur esse verisimillia*] ita Pearcius sequutus edit. Ven. et Mediol. Lambinus, ET *quae videantur verisimilia*. vulgo, *ea quae videantur et verisimilia*.

240 Ibid. *Testio Penario*] non invenisi praenomen *Testius* monuit Ursinus, et conjecit *Titio Penario*; sed ingeniosior erat Pearcii sententia, quae *testi Penario* legebat, quam censet.

244 Cap. lxvii. *quasi per* [illegible] NEM *non intelligendi*] unus Pearcii MS.

fundationem, quia lectio sanior recipiatur, abesse debet istud *non*.

Ibid. *in re ipsa genere* QUOD *dixit*] Pearcius conjecit *in genium, quo dixit*.

Cap. lxx. *quiddam Albucio*] quidam MSS. Pearcii, ut et MS. Glasg. *quiddam ab Albucio*, quamquam Lamb.

Ibid. ET *valde absolute Staienus*] &c.] fortasse delenda conjunctio.

Ibid. *Lucilius*] duo Pearcii, et MS. Glasg. habent *Lucullus*, ut in sequentibus *Luculli*, *Lucullum*.

Cap. lxxi. *hoc diversorio sermonis* MEI] ita Manutius, Pearcius, &c. at Victorius Lambin. Gruter. (cum MSS. ut videtur) *tui*.

Cap. lxxii. *et ad nostram* CONOR] Lamb. *conor*.

Cap. lxxiii. *videri* RECTISSIMUM] sic Lamb. Peare. cum quibusdam suis, et MS. Glasg. alii *lectissimum* aut *rectissimum*.

Ibid. *pro quo* QUIS *diceret*] ita Lamb. Pearcius cum duobus suis, et ita MS. Glasg. alii *quisque*.

Cap. lxxiv. *cui* QUIDEM *portenti simile &c.*] ita cum Manutio Pearcius suffragantibus suis MSS, nec aliter MS. Glasg. alii, *cui quiddam* &c. rectius, credo.

Ibid. *apud Graecos scribitur* &c.] ita Pear-

cius ex quibusdam fidei alii, apud Graecos &c.

Ibid. *pollicitum esse se traditurum*] Lamb. et Manutius, *pollicitus* &c. et infra Lambinus *dedidisse*. THEMISTOCLES *respondisse*

256 Ibid. *Hic quantum* SIT *mali*] ita inveniunt in MS. Glasg. quomodo edidit Victorius. alii, *Hic quantum* SIT &c.

Cap. lxviii. *quo ferro deterritur*] Pearcius probat lectionem quam in duobus suis reperit et nos invenimus in MS. Glasg. fil. *quod ferro* &c. forte legendum *quo ferra* CERNITUR.

Ibid. *non vis potius*, QUAM &c.] ita Pearcius ex suis MSS. alii, *non vis potius, sed* &c.

Ibid. *non extrinsecus* ALIUNDE] sic Pearcius cum suis, alii, *alicunde*.

263 Ibid. *ex intima defensione* DEPROMPTA: *et apparebit* EA *non modo non esse* COMMUNIA &c.] ita non sine causa Lamb. Manut. et Pearcius. alii, cum MSS. *depromptae, eas, communes*.

Cap. lxxix. *in parvis atque* INFREQUENTIBUS *causis*] ita vulgo, ut *infrequens causa*, eodem modo dicatur, quomodo *infrequens senatus*. plurimi MSS. *in frequentibus* &c. MS. Glasg. sine praepositione, *atque frequentibus* &c.

Cap. lxxx. *ut audientiam sibi fieri* NOLLE *videantur*] ita Pearc. ex MSS. alii *velle*. 265

Ibid. *cum verbum nullum* REDUNDAT] ita Lamb. Pearc. ex suis, et MS. Glasg. vulgo *redundet*.

Ibid. *apertam enim narrationem tam esse oportet quam* CAETERA; *sed* &c.] MSS. fere omnes, ut videtur, *caeteras*. Lambinus ex conjectura adjecit *orationis partes*. lectionem quam dedimus invenimus in MS. Glasg. 266

Cap. lxxxi. *nec dubium quid gestum sit*] ita Lamb. et Gruterus ex MSS. alii *nec si dubium quid gestum sit*. Quomodo Pearcius, qui istud *si* non otiosum videri ait. sed si sententiam perspexeris, videbis particulam *si* locum habere non posse: diceret enim Antonius non narrandum esse, si dubium sit quid gestum: at vero tum vel maxime narratio opus est. Quamobrem Lambini lectionem dedimus, cujus haec est sententia, *Neque narrari oportet, si nota res est, nec* [id est, *et si non*] *dubium est quid gestum sit; nec si adversarius narravit, nisi* &c. 267

Ibid. *at si quando erit narrandum, ne illa—persequamur; et quidquid potuit, detrahamus*] Lambin. *ac si quando erit narrandum,* VIDENDUM *ne illa* &c.—*et* UT *quidquid* &c. sed si expendatione opus est, rectius Pearcius cum duobus suis NEC *illa* &c.

269 Cap. lxxxii. UTILITATES *caeterarum rerum*.] vocem *utilitates* delendam putant Lambinus et Pearcius, quod si fiat, vel legendum *caeterarumque* quod in uno MS. invenit Pearcius, vel, quod in alio invenit idem, *et caeterarum*.

Ibid. *majorum exempla, quae* ERUNT &c.] ita constanter omnes. *Quae erunt glorioſa*, i. e. quae inveniemus fuisse glorioſa, et saepe eodem modo verbum futuri temporis usurpatur, quum de re praesenti sermo est. sic Horat. in epist. ad Pisones.

Infelix operis summa quia ponere totum
NESCIET.———

hoc est, quia inveniemus eum nescire &c. Hoc ideo admonendum putavi, quia Pearcius ait, forte legendum *erant*, quia de praeteritis est sermo.

272 Cap. lxxxiv. VELUT *P. Tuberoni* &c.] Lamb. legit *vel ut* divisim, quoniam sequitur *vel ut noſmetipſi* &c. sed haec conjunctio *vel* respicit, non eam quam finxit Lambinus, sed aliam quae subintelligitur, quae si addatur, integra sententia haec erit, *ſed tamen* VEL *quoniam est utendum aliquando, nonnumquam etiam ſcribendum (velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ſcripſit C. Laelius) vel ut noſmetipſi oblectandi cauſa Graecorum more, ſi quam malimus, lau-*

dare possimus, si a nobis quoque *tractatus locus.*

Ibid. *quarum alia est* ALIA *ad laudationem aptior.*] ista enim Manutius, Pearcius. MSS. et plerique edd. *quarum alia est ad laudationem aptior*, quae lectio forte ferenda fuit. Sed lib. iii. c. 7. *non sit ea alia vituperandi sint, sed* &c.

Ibid. *has habent*] vulgo *eas habent*, sed istae voces *in se* absunt. quidam MSS. Pearcii quos cum Lambino, ejecit, nec aliter MS. Glasg.

Ibid. *quae omnes res humanae tenues et pro nihilo putantur*] vulgo *quae omnes res humanae geruntur, tenues* &c. sed istud *geruntur* quam hic ineptum sit vidit Lambinus et ejecit, quod idem fecit Pearcius suffragantibus quibusdam suis.

Ibid. FERUNT *enim aures*] ita MS. Glasg. et quidam Pearcii. plurimi codd. scripti mendose *feriunt*.

Ibid. *tulisse casus* QUAE FERENDA *adversos*] Lambinus *patienter*, sed eodem redit lectio MSStorum.

Cap. lxxvi. 1. FERENDA *dubio*] Lambinus *affligenda*, sed non probo. non enim hic dicit Cicero opus esse affligenda esse, sed ut affligi possint primo affligenda, id est, eorum affligi fortunas, ut vocat Pearcius, ut vulgo Manut. et Pearc. ex duobus hus. vulgo

273

274

275

276

NOTAE
AD LIBRUM SECUNDUM.

perſcriptis. in MS. Glaſg. compendioſe ſcribitur *pſcriptis.*

Ibid. AUT *ante in ipſo curſu* &c.] omnes, quod ſciam, editiones ET *ante* &c. praeter Pearcii, qui ex quibuſdam ſuis repoſuit AUT *ante.* quomodo MS. Glaſg. et recte: quod vero dicit vir cl. de duplici caſu noſtrum loqui videri; altero illorum qui in medio curſu franguntur, altero illorum qui prope finito curſu obruuntur, antequam portum conſpicere potuerunt; mihi non probatur. non enim de duplici navigantium caſu loqui videtur Tullius, ſed duplici ſimilitudine ſive tranſlatione uti, altera a curruum certaminibus ducta, qui interdum in medio ſpatio franguntur et corruunt, altera a navigantibus qui *in ipſo curſu obruuntur* &c. ſpatia vocantur loca iſtiuſmodi certaminibus deſtinata. ſic Virgil. Georg. i. 514.

Ut cum carceribus ſeſe effudere quadrigae
Addunt in SPATIA &c.

et lib. ii. 541.

Sed nos immenſum SPATIIS *confecimus aequor*
Et jam tempus equûm fumantia ſolvere colla.

Horatius quoque epiſt. i. 7. 41.

Non eſt aptus equis Ithacae locus, ut neque planis

Porrectus SPATIIS &c.
Eodem pertinet Lucretianum illud
——SPATIUM *decurrere amoris*
et alia innumera exempla quae adduci poſſent.

291 Cap. iii. *depulſus per invidiam tribunatu*] vid. not. ad lib. i. cap. 7.

292 Cap. iv. *neque* INTEGRA] ita Lamb. et Pearc. ex tribus MSS. alii *in integre*. utroque modo loquitur Cicero. vid. in Verr. lib. ii. c.

293 Ibid. *is erit ex iis qui aut illos non* AUDIERIT, *aut judicare non* POSSIT] Pearcius monuit legendum cum MS. Cant. *audierint* et *poſſint*. Caeteri MSS. et omnes edd. quomodo editur.

294 Cap. v. *in eam exhedram* VENISSE] ita cum Lamb. Pearc. ex quibuſdam ſuis, et MS. Glaſg. alii, *veniſſet*. edd. vett. ante Gruterum CUM *dedita—veniſſet*.

296 Cap. vi. *ſed* SI *haec major* &c.] ita quaedam veteres editiones, et Pearcius ex ſuis MSS. et ita MS. Glaſg. in aliis deeſt *ſi*. Pearcius porro pro ETIAM *illa Platonis* legendum cenſet TAMEN *illa* &c.

298 Cap. vii. *voluptates* OBLECTANT] ita Lamb. Manut. et Pearcius ex tribus ſuis: nec aliter MS. Glaſg. alii *oblectent*.

Ibid. AT *hoc idem*] ſic plerique MSS. quidam *ad hoc* &c. Lamb. *atque hoc*. Pearcius, ſi

emendatione opus esset, mavult *et hoc* &c.

Ibid. *non sic, ut alii vituperandi sint, sed* &c.] ita MSS. Lambinus conjecit *non sic ut alii* LAUDANDI; ALII *vituperandi sint* &c. Pearcius mavult *non sic ut* ALIQUI *vituperandi sint* &c. sed vide not. ad lib. ii. cap. 84. *quarum ulla* &c. 305

Cap. viii. *tristes remisse, severas hilare* &c.] amicus quidam Pearcii legendum putat *tristes hilare, severas remisse* &c. 306

Cap. ix. *ego autem quamquam* &c.] vide not. ad lib. ii. cap. 41. *sic has ego* &c. et vide quae hic annotavit Pearcius. 307

Ibid. *aliquanto me major in verbis, quam in sententiis eligendis labor et cura torquet.*] ita recte Pearcius cum Lambino et vett. quibusdam edd. unoque ex suis MSS. alii MSS. cum vulgg. edd. *aliquanto me major in verbis et in sententiis eligendis quam eum, labor* &c. quomodo MS. Glasg. nisi quod vocem *eum* omittat, quod et de quibusdam suis testatur Pearcius.

Ibid. NONNE *fore*] ita Pearcius cum quibusdam suis, nec aliter MS. Glas. alii NUMNE *fore*. 308

Ibid. *in ratiocinatione*] Lambinus praepositionem delet, recte ut opinor, sed invitis MSS.

Cap. x. *nec* ΤΡΕΧΑΚΕ] Lamb. ex conjectura *sperandi*. 309

305 Cap. xi. GRAVITATE *linguae*] veretur Pearcius ut haec lectio defendi possit, *gravitatem* enim cum apud Ciceronem ad dicendum refertur nusquam non laudandi gratia usurpari ait, quamobrem PRAVITATE *linguae* legendum putat, sed quamquam *oratio, sententia* &c. graves laudandi gratia dicantur, non inde colliges gravitatem linguae in virtutibus fuisse. Quid quod *pravitas* non unum aliquod linguae vitium (quod hic vult Tullius) significat, sed quicquid vitiosum est, si inveteraverit, id *pravitate* durare dicitur; ut in Quinctiliani loco quem huc advocavit Pearcius ex Institut. Orat. lib. i. cap. 1. *multa linguae vitia non primis eximuntur annis, incurabile in posterum* PRAVITATE *durantur*. Vide quae de oris et linguae vitiis dixit idem Quinctil. lib. i. cap. 5. et 11. Gravitas linguae illud vitium esse videtur quod Graeci πλατταρισμὸν dicunt, cui contraria est virtus quae *oris suavitas*, et *levitas*, in hoc ipso capite appellatur. nec me movet quod in lib. ii. cap. 22. legitur *oris* GRAVITATEM *et verborum latitudinem imitatur*, nam illic quoque equidem credo Tullium scripsisse *oris* GRAVITATEM &c.

307 Cap. xii. *messores imitari* VIDERENTUR] sic recte Pearcius cum Manutio et quibusdam aliis vett. edd. alii *videris*.

Cap. xiii. *simulac* FUFIUS] complures 30
MSS. et edd. *Fusius* exhibent, tum in hoc loco, tum in lib. ii. cap. 22. *furit in republica Fusius*. alii in utroque loco *Fusius*, et hos sequi maluit Pearcius, quoniam gens Fusia saepe apud Ciceronem memoratur, et in Bruto mentio fit cujusdam permediocris oratoris, qui ibi L. Fusius appellatur: quum nulla fuerit Ciceronis temporibus gens Fusia, teste Quinctiliano, qui in lib. i. cap. 4. *Valesios* et *Fusios*, in *Valerios* et *Furios* venisse ait. et Livius lib. iii. cap. 4. pro *Furius* quosdam [veteres scil. scriptores] *Fusius* scripsisse admonet. sed utcunque haec sint, non celabo lectorem quod mihi de hoc nomine in mentem venit: hunc enim oratorem neque *Fusium*, nec *Fusium*, sed *Furium* vocatum fuisse mihi persuasissimum est, et ita in utroque loco Ciceronem scripsisse. Cum de ridiculis agit noster lib. ii. cap. 63. *Interpretatio nominis*, ait, *habet acumen cum ad ridiculum convertas quamobrem quis vocetur*, et amare videtur dicta quae a nominibus trahuntur. Istiusmodi est notissimum ejus dictum, quod refert Macrobius, in matrem Bruti Serviliam, quae cum pretiosum parvo aere fundum a Caesare abstulisset, *quo melius emptum sciatis*, inquit Cicero, *comparavit hunc fundum Servilia*, TERTIA DEDUCTA. Sic in Verrem lib. iv. c. 43. Siculos

dixiſſe ait, *in labores Herculis non minus hunc immaniſſimum* VERREM, *quam illum* APRUM *Erymanthium referri oportere.* Et alibi, *cum* VERRES *diceretur futurum ut provinciam* VERRERET. Quid? nonne valde inter ſe ſimilia ſunt *verrit provinciam Verres*, et *furit in republica* FURIUS. Quod ſi *Fufio* non *Furio* huic oratori nomen fuiſſet, non utique dixiſſet noſter *furit*, ſed alio aliquo verbo uſus fuiſſet, (numquam enim alias, quod ſciam, *furere* dictus eſt orator) ut neque verbo *verrere* uſus fuiſſet, niſi de *Verre* loqueretur. Quid autem ſit *furere in Republica*, cognoſces ex Quinctiliano, qui, cum de Furii hujus ſimilibus loquitur, ait, *non ſibi diſerti videntur niſi omnia tumultu ac vociferatione concuſſerint.*

Cap. XIV. *quam te inviti* AUDIAMUS &c.] iſtud *audiamus*, Victorii et Lambini fidem ſequutus recepi, et quidem neceſſarium videtur. nam quod ait Gronovius, *inter ambelitus reciprocationem aliquid ſaepe interponi, et id quod voluimus antea dicere differri ad finem*, locum hic habere non poſſe videtur, niſi abjiciatur etiam pronomen *te*, ut ſit *quam inviti qui adduci poſſumus* &c. ſed hunc locum alioqui mendoſum eſſe ſuſpicor; quomodo tamen emendari poſſit in mentem non venit. pro *quam te inviti*, MSS.

exhibent *quam te in viria*, aut *quanta in vitia*.

Cap. xvi. *quorum princeps Socrates fuit. Is (qui omnium eruditorum teſtimonio——cum prudentia et acumine* &c.*—omnium fuit facile princeps)* IIS *qui haec quae nos nunc quaerimus tractarent——hoc commune nomen eripuit*] ita primus edidit Pearcius. alii *quorum princeps Socrates fuit, is qui omnium eruditorum teſtimonio* &c.*——fuit facile princeps.* IS *qui* &c. Et quidem haec verba *is qui omnium——fuit facile princeps* ita cum praecedentibus conveniunt, ut ab iis vix ſejungi poſſe videantur. Quamobrem malim vel invitis MSS. cum Lambino legere *Hic iis qui* &c. ſed forte ferenda lectio vulgata, et ordo erit, *is, cum* [ii] *qui tractarent haec quae nos quaerimus, appellarentur uno nomine, hoc commune nomen* [iis] *eripuit.* ſaepiſſime pronomen demonſtrativum, quod vocant, ante relativum omittitur, et vocem *cum* interdum poſt caſum nominativum poſitum videmus, quum tamen in conſtructione eum praecedere debeat. vide quae annotantur ad haec verba lib. i. cap. 40. *ut paterfamilias, qui ex Hiſpania Romam veniſſet, cum uxorem* &c.

Cap. xvii. HORUM *vi*] i. e. generum quae remanent, quae hoc tempore exiſtunt.

Cap. xviii. ATTAMEN *ejuſmodi*] valde

arridet Lambini conjectura *at tandem* &c. ſed quum contradicant MSS. Pearcius praecedentia verba uncis incluſit, ut *attamen* reſpiciat ea quae parentheſin praecedunt.

320 Cap. xix. *uſque ad* SOCRATEM] ſic MS. Glaſg. et Pearcius cum duobus ſuis et quibuſdam vett. edd. plerique MSS et edd. mendoſe *Iſocratem*.

Ibid. *poſtea diſſociati (ut expoſui) a Socrate diſerti a doctis* &c.] vitio laborare hunc locum credunt Lambinus et Pearcius, qui *diſſociatis* et *diſertis* legere malunt: ſed vulgatae lectionis ſententia perſpicua eſt.

321 Cap. xx. *quantum* IPSE *forſitan vobis videar*] velim abeſſet *ipſe*.

322 Ibid. OMNIAQUE, *ad quamcunque rem pertineant*] ita MS. Glaſg. et Pearcius unum ex ſuis ſequutus, et duas vett. edd. vulgo *omnia quae* &c.

323 Cap. xxi. *Hic, hic noſter vulgaris orator*] prius *Hic* (quod delent quidam) adverbium eſſe videtur. *Hic*, i. e. in Philoſophia.

324 Ibid. *pullos ſuos excludere* IN NIDO,] MS. Glaſg. *e nido*, quomodo Lambinus.

Ibid. *nemo* ORATORUM *iſtorum*] Pearcius legendum putat *Rhetorum*.

330 Cap. xxiv. *cuicuimodi eſſent*] ita Lamb. Manut. et Pearc. alii *qui cujuſmodi eſſent*. unus Pearcii rectius, *qui ejuſmodi eſſent*.

331 Ibid. *humanitatem dignam ſcientia*] ita

Pearcius et plerique tum ſcripti, tum editi. Lambin. ex ſuis *humanitate dignam ſcientiam*, quomodo MS. Glaſg.

Ibid. *tradi ac perpoliri*] Pearcius poſt vocem ultimam deſiderari putat *poſſe*.

Cap. xxv. *et magis laudari quod* TERRAM, *quam quod crocum olere videatur*] Gruterus, Pearc. &c. *ceram* exhibent, ſed *terram* dederunt Vict. Manut. et Lambin. ex ſuis MSS. et confirmante Plinio qui omnem eximit dubitationem utra verior ſit lectio. In Nat. Hiſt. lib. xiii. cap. 3. ait, *In M. Ciceronis monumentis invenitur unguenta graviora eſſe quae* TERRAM *quam quae crocum ſapiant: quando etiam corruptiſſimo in genere magis tamen juvat quaedam ipſius vitii ſeveritas.* Et lib. xvii. cap. 5. *Certe Cicero lux doctrinarum altera*, [de Homero loquutus fuerat] *meliora, inquit, unguenta ſunt quae* TERRAM, *quam quae crocum ſapiunt.* Sunt quidem qui Plinium mendoſum dicunt, et *ceram* utrobique legendum; ſed recte diſſentiunt eruditi; in altero enim Plinii loco, de terra loquitur, ejuſque halitu, quem *divinum* vocat, *cui comparari ſuavitas nulla poſſit.*

Ibid. *ſine intermiſſione, ſine* REPREHENSIONE] Lambin. *reſpiratione* contradicentibus MSS. quorum lectio vera videtur. *ſine reprehenſione*, id eſt, ubi Poeta aut Ora-

tor perpetuis ornamentis utitur, neque ſe reprehendit et inhibet. Quo ſenſu verbo *reprehendo* utitur Terentius Adelph. Act. i. ſc. 4.

——*Sed me reprehendi tamen,*
Ne quid de fratre garrulae illi dicerem.

333 Ibid. *quod ſenſus in nimia voluptate naturâ, non mente ſatiantur: in ſcriptis et in dictis* &c.] ita plerique cum MSS. at Lambinus *quod* SENSU *in nimia voluptate, natura, non mente* SATIATUR &c. id eſt, *in nimia voluptate natura ſatiatur ſenſu non mente*; Sed hoc merito diſplicet Pearcio, tum alias ob cauſas, tum maxime quod haec verba *in nimia voluptate* nimis univerſa ſint, quum Craſſus eam voluptatem ſolam velit quae ſenſibus percipitur. Caeterum Pearcio nihilo magis placet lectio vulgata; quare legendum cenſet *Quod ſenſus in nimia voluptate* NATURAE *non* MENTES *ſatiantur* &c. Et *voluptas naturae*, ait, eſt *voluptas a natura data* ut in lib. de Finib. 5. *Quod in pueritia facillime ſe arbitrentur* NATURAE *voluptatem poſſe cognoſcere*. Mihi vero nulla harum trium lectionum ſatis placet, non enim dubito quin vox *ſenſus* ſit caſus genitivi, et cum voce *voluptate* in conſtructione jungenda: unde, ut caetera taceam, multo concinnior certe ordo erit. *voluptas ſenſûs* hic opponitur voluptati quae

ex *ſcriptis et dictis* percipitur. Quamobrem, levi admodum mutatione legendum puto, vel *quod ſenſûs in nimia voluptate, naturâ non mente* SATIAMUR &c. vel (quod propius ad Pearcianam lectionem accedit) *quod ſenſûs in nimia voluptate, natura non* MENTES *ſatiantur; in ſcriptis et in dictis* &c.

Cap. XXVI. *ut in proximos,* ECQUID *video* &c.] MS. Glaſg. *et quid,* ut et plerique alii. Gruterus legendum putat, *ut in* PROXIMO, SED *quid video* &c.

Cap. XXVIII. ETIAM *hæc inſtituendo* &c.] 337
Hottomannus conjecit RHETORES *etiam hæc* &c. quoniam in præcedentibus de Philoſophis, hîc de Rhetoribus eſt ſermo.

Ibid. *quam* ATTENTATUM] MS. Glaſ. *ac tantum,* quomodo quidam Lambini; unde ille dedit *attactum* quod exſtat in tribus Pearcii.

Cap. XXIX. AUT *cum quæritur*] ita ex 339
conjectura Pearcius, et rectè; alii *ut cum* &c.

Ibid. *æquumne ſit*] ante *æquumne* deſi- 340
derari particulam *ut* monuit Pearcius.

Cap. XXXI. *quantum res petet* HAURIE- 343
MUS] ita MSS. Lambin. tamen, rectius *hauriamus.*

Ibid. *ad cognoſcendum imitandumque* DELEGERIT] vulgo *cognorit.* Lamb. ex conjectura, ut videtur, *legerit.* ſed *delegerit* dedit Pearcius ex MSS.

348 Cap. xxxiii. *utroque in genere*] ita Pearcius fidem codicis antiquiſſimi ſequutus. alii *at utroque* &c.

349 Cap. xxxiv. *ſeverius, tamen id ipſum*] ſic interpungendum, non quomodo vulgo *ſeverius tamen id ipſum* &c.

351 Cap. xxxv. *verſunique quendam* PHILOCTETAE] ita Manut. et Pearcius ex MSS. alii *de Philocteta* &c.

353 Cap. xxxvi. *omnem* KNIM *rerum* &c.] iſtud *enim* cum Lambino dedit Pearcius, ſuffragantibus quibuſdam ſuis, et ita MS. Glaſg. alii *omnemque rerum* &c.

356 Cap. xxxviii. POETICUM *aliquod verbum*] Pearcius mavult *pervetuſtum* &c. quoniam *opinabar*, *nuncupari* et alia nonnulla vetuſta quidem, non poetica adducit Tullius.

359 Cap. xxxix. *Quandoquidem* ISTE &c.] Gruterus conjecit *is te* &c. Pearcius mavult *is ſe* &c. rectius.

Cap. xl. *quod per libram agitur*] Lambin. *quod per aes et libram agitur*.

361 Cap. xli. *ſumma laus eſt* IN VERBIS TRANSFERENDIS] ita Lamb. Pearc. cum pleriſque MSS. alii *verbi transferendi*, quod minus placet.

Ibid. *quam* FUISSET *illud proprium* &c.] ita Victorius, Pearcius cum quibuſdam ſuis, et MS. Glaſg. a vulgatis abeſt vox *fuiſſet*.

Ibid. *Quid te adiri* ABNUTAS?] Bentleius, metri gratiâ, *renutas*.

Ibid. *aliquanto mitius*] vulgo *aliquanto mitius* EST. ſed vocem ultimam Pearcius quoſdam ex ſuis ſequutus, recte omiſit.

Cap. xlii. *qui* FUIMUS *ante Rudini*] ita omnes MSS. et edd. praeter Pearcium, qui, metri gratia, legendum cenſet *fuvimus*, qua voce uſi ſunt Plautus et Lucretius.

Cap. xliii. *conſuetudinique* PARCENDUM] Lambin. ex tribus ſuis *parendum*.

Ibid. *Arte pavimento*] Lambin. *endo pavimento*.

Ibid. *quae* LENEM] ita Victor. Manut. Pearc. cum duobus ſuis, et ita MS. Glaſg. alii *levem*.

Cap. xliv. *non defatigationis noſtrae* &c.] Pearcius legendum ſuſpicatur *non defatigatione noſtra*.

Cap. xlvi. *quam* CAVERNAE] ita cum quibuſdam MSS. Pearcius, nec aliter MS. Glaſg. alii *carinae*.

Cap. xlix. *quotidiana et* PERVAGATA] ita Manut. Lambin. Pearcius cum quibuſdam ſuis et MS. Glaſg. alii *pervaga*.

Cap. l. *aut in paeone illo poſteriore* &c.] Lambin. legit *aut* PAEONEM ILLUM POSTERIOREM, *quem Ariſtoteles probat, aut ei* PAREM CRETICUM. Pearcius vero mavult ET *in paeone* &c. et poſt *cretico* addendum

censet verbum *fuire* quod excidisse suspicatur.

379 Cap. li. *aut nonnulli singula etiam verba* DICEBANT] Lambinus *aut nonnulli* &c. ——NUMEROSE *dicebant*.

Ibid. *qui in illa infantia* NATURALI *illud* &c.] Tres Pearcii MSS. *naturale*. unde vir cl. sic refingendum censet QUAE *in illa infantiâ* NATURALE *illud* &c.

380 Cap. lii. *sic verbis ad aptam*——*utatur*] absunt haec a MS. Glasg. ut et a plerisque. Caeterum quae sequuntur *ut ii qui in armorum tractatione versantur* delenda putant Lambin. et Gruterus.

381 Cap. liii. *et ab re digressio*] ita cum quibusdam suis Pearcius, quum plerique MSS. et edd. *et ab re non longa digressio*, quod non probat quia sequitur, in hoc ipso capite, *declinatio brevis a proposito non ut superior illa digressio*. Quinctilianus tamen hunc ipsum locum respexisse videtur cum ait lib. 9. cap. 2. BREVIOR *illa, ut ait Cicero,* A RE DIGRESSIO *plurimis fit modis*.

382 Ibid. *et* TRAJECTIO *in alium*] ita cum quibusdam suis Pearcius, et ita MS. Glasg. alii *rejectio*.

Ibid. *atque etiam* EFFRENATIO] ita MS. Glasg. et Pearcius ex quibusdam suis. alii *effrenatior*.

Cap. liv. *dissipatio*] ita Pearcius ex suis. alii *disputatio*.

Cap. lvii. *suo quaeque in genere mediocris*] 387
ita MSS. et edd. praeter Venetam quae habet *sua quoque in genere mediocritas*. Pearcius conjecit *sua quoque in genere mediocris*.

Ibid. LENE *asperum* &c.] ita Manut. Lamb. Pearcius &c. alii, minus recte, *leve*.

Cap. lviii. MANDEREM NATOS] MS. 388
Glasg. *mandem*, quomodo Lambinus.

Cap. lx. *nam ad vocem in dicendo* OBTINENDAM] Lambinus ex conjectura *tuendam*, sed verbum *obtinere* interdum idem valet quod *conservare*. 392

Ibid. *ac* POSTERITATI] MSSti uno ore, inquit Pearcius, habent *posteritatis*, sed in MS. Glasg. invenimus *posteritati*.

FINIS.

IN TEXTU.

pag. 188. lin. 25. lege *Stoicus*
229. lin. 16. lege *scurrilis oratori*

IN NOTIS.

pag. 34. lin. 19. lege τῶ
pag. 40. lin. 27. lege *affigenda*

BL